

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2018

Blanka Skalová

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Udržitelný rozvoj v podmínkách demokracie

Bakalářská práce

Autor: Blanka Skalová
Studijní program: B6101 Filozofie
Studijní obor: Filozofie a společenské vědy
Forma studia: prezenční
Vedoucí práce: Mgr. Filip Jaroš, Ph.D

Hradec Králové
2018

Zadání bakalářské práce

Autor:	Blanka Skalová
Studium:	F15BP0067
Studijní program:	B6101 Filozofie
Studijní obor:	Filozofie a společenské vědy
Název bakalářské práce:	Udržitelný rozvoj v podmínkách demokracie
Název bakalářské práce AJ:	Sustainable development in conditions of democracy

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tato bakalářská práce je zaměřena na problém udržitelného rozvoje v podmínkách současné společnosti. Pokusí se kriticky zhodnotit tento koncept ve světle změn, které probíhají v posledních desetiletích zejm. v západním světě (pokles porodnosti, přechod na znalostní ekonomiku). Tématem práce je otázka syntézy demokracie a tržní ekonomiky se současnými ekologickými výzvami. Cílem je reflektovat tradiční téma ekologické etiky prostředky filozofické reflexe s přihlédnutím k obecným výsledkům sociálních věd.

Naše společná budoucnost: světová komise pro životní prostředí a rozvoj. Vyd. 1. Praha: Academia, 1991. 297 s ISBN 8085368072. SKÝBOVÁ, Marie. Etika a příroda: proč brát morální ohledy na přírodu?. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 978-80-87378-80-9. HÁLA, Vlastimil a kol. Morální odpovědnost a její aspekty. Praha: Filosofia, 2013. ISBN 978-80-7007-412-1. FOSTER, Stephen J. Riskantní záležitost: ekologické katastrofy: příroda z pohledu jungiánské psychologie. Brno: Emitos, 2012. ISBN 978-80-87171-32-5. WAISOVÁ, Šárka, Ladislav CABADA a Lenka STRNADOVÁ. Etika a mezinárodní politika: postmoderní státy jako nositelé kantovské etiky. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-260-8. KOHÁK, Erazim. Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. ISBN 80-85850-63-X. KOHÁK, Erazim. Zorným úhlem filosofa: vybrané články a přednášky z let 1992-2002. Skýbová, Marie (ed.). Rychnov nad Kněžnou: JEŽEK, 2004. ISBN 80-85996-38-3. KOLÁŘSKÝ, Rudolf, Igor MÍČHAL a Erazim KOHÁK. Závod s časem: texty z morální ekologie. Nárožníková, Dagmar (ed.). Vyd. 1. Praha: Torst, 1996. ISBN 80-85639-70-X. HARDIN, G., Living on a Lifeboat in: Environmental Ethics. What Really Matters. What Really Works, Schmidtz, D. and Willott E., eds., New York and Oxford: Oxford University Press, 2002. LORENZ, Konrad. Osm smrtelných hříchů. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7037-212-0 DEVALL, Bill a George SESSIONS. Hlboká ekológia. Tulčík: ABIES - vydavateľstvo KOLÁŘSKÝ, R., Biocentrická koncepcie etiky životního prostředí Paula W. Taylora, in: Hála, V., Kolářský, R., Palovičová, Z., Smreková, D., Etika a jej tradícia, Bratislava: Fox&Col, 2006 Lesoochránárskeho zoskupenia VLK, 1997. ISBN 80-886-9912-6.

Garantující pracoviště:	Katedra filosofie a společenských věd, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Filip Jaroš, Ph.D.
Oponent:	Mgr. et Mgr. Michal Rigel
Datum zadání závěrečné práce:	30.11.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradce Králové dne 17. 4. 2018

.....

Poděkování

Děkuji Mgr. Filipu Jarošovi, Ph.D za čas, který věnoval odbornému vedení mojí práce, za poskytování rad i cenné připomínky.

Anotace

SKALOVÁ, Blanka. *Udržitelný rozvoj v podmínkách demokracie*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzity Hradec Králové, 2018. 73 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se věnuje problému udržitelného rozvoje v podmínkách současné společnosti. Jejím předmětem je otázka syntézy demokracie a tržní ekonomiky se současnými ekologickými výzvami. Práce se pokusí zhodnotit koncept udržitelného rozvoje ve světle změn, které probíhají v posledních desetiletích zejména v západním světě. Je zde nastíněna koncepce a historie udržitelného rozvoje. Na základě vymezení oblasti globálních problémů, přičemž největší prostor je věnován skupině přírodně sociálních problémů, se pak pokusí reflektovat tradiční témata ekologické etiky (komparace antropocentrismu a biocentrismu, hlubinná ekologie, argument vlastní hodnoty). V práci je také popsán vliv ekonomické dimenze udržitelného rozvoje na jeho vývoj s ohledem na požadavek rovnoměrného rozložení podílů ekonomické, společenské a ekologické struktury.

Klíčová slova: udržitelný rozvoj, ekologická etika, globální problémy

Annotation

SKALOVÁ, Blanka. *Sustainable development in conditions of democracy*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2018, 73 pp. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor degree thesis dedicates to a problem of sustainable development in the conditions of contemporary society. Its subject is the question of synthesis of democracy and the market economy with contemporary ecological challenges. The thesis is going to attempt to evaluate the concept of sustainable development in the light of the changes that have taken place in recent decades, especially in the Western world. It outlines the concept and history of sustainable development. Based on the definition of the area of global problems, with the largest space devoted to a group of natural social problems, it is going to try to reflect traditional themes of ecological ethics (comparison of anthropocentrism and biocentrism, deep ecology, argument of its own value). The thesis also describes the influence of the economic dimension of sustainable development on its progress, with regard to the requirement of a balanced distribution of economic, social and ecological structures.

Keywords: sustainable development, ecological ethics, global problems

Obsah

ÚVOD	1
KONCEPCE TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE	2
1. Vymezení pojmu	2
2. Historie koncepce udržitelného rozvoje	3
2. 1. Světové události	3
2. 2. Udržitelný rozvoj v České republice	8
SOUČASNÉ GLOBÁLNÍ PROBLÉMY	11
1. Intersociální problémy	14
1. 1 Problém chudoby	14
1. 2 Problém přelidnění	16
2. Přírodně sociální problémy	20
2.1 Environmentální problém	21
2. 2 Energetický a surovinový problém	28
3. Antroposociální problémy	35
3. 1 Potravinový problém	35
UDRŽITELNÝ ROZVOJ JAKO FILOZOFICKÝ PROBLÉM	40
1. Etika udržitelného rozvoje a životního prostředí	41
2. Vztah biocentrismu a antropocentrismu	44
3. Hlubinná ekologie	48
4. Teorie Gaia a etika záchranného člunu	52
5. Paul Ehrlich a populační problém	55
EKONOMICKO-POLITICKÝ ASPEKT UDRŽITELNÉHO ROZVOJE	58
ZÁVĚR	68
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	71

ÚVOD

Tato bakalářská práce je zaměřena na problém udržitelného rozvoje v podmínkách současné společnosti. Udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který s ohledem na přírodu společnosti prospívá. Splňuje požadavky současné generace, ale neohrožuje potřeby těch příštích.

Hlavním cílem práce je přinést přehled o širokém spektru problémů týkajících se ovlivňování životního prostředí vlivem činnosti člověka. Pokusí se zhodnotit koncept udržitelného rozvoje ve světle změn, které probíhají v posledních desetiletích zejména v západním světě (pokles porodnosti, devastace životního prostředí atd.). Dalším tématem práce je otázka syntézy demokracie a tržní ekonomiky se současnými ekologickými výzvami. Cílem práce je reflektovat tradiční téma ekologické etiky prostředky filozofické reflexe s přihlédnutím k obecným výsledkům sociálních věd.

Práce je strukturovaná do čtyř částí. První část, nazvaná Koncepce trvale udržitelného rozvoje, vymezuje pojem trvale udržitelného rozvoje pomocí známých definic a následně popisuje historii této koncepce, zvláště ve světě a u nás. Druhá část reflektuje současné globální problémy. Základem pro tuto část je vymezení globálních problémů do tří skupin, na problémy intersociální, přírodně sociální a antroposociální. Třetí část „Udržitelný rozvoj jako filozofický problém“ se věnuje etice životního prostředí. Konkrétně je zde nastíněn argument vlastní hodnoty, porovnání antropocentrické a biocentrické koncepce, dále se tato část věnuje hlubinné ekologii, etice záchranného člunu, Lovelockově teorii Gaia a Ehrlichově „Populační bombě“. Poslední, čtvrtá část, se věnuje syntéze demokracie a tržní ekonomiky, s ohledem na základní princip udržitelného rozvoje, kterým je požadavek, aby byly ekonomické, společenské a ekologické části struktury rovnoměrně zohledněny. Závěr přináší shrnutí nejdůležitějších bodů této práce.

KONCEPCE TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

„Trvale udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.“¹

(Světová komise OSN pro životní prostředí a rozvoj, 1987)

1. Vymezení pojmu

Pojem udržitelný rozvoj označuje vývoj, kdy nestavíme do rozporu hospodářský rozvoj lidské činnosti s cílem zachování dobrého stavu životního prostředí. Zjednodušeně řečeno se snaží o kompromis mezi svobodou a právem jednotlivce a odpovědností lidstva k přírodě, planetě i budoucím generacím. Obecně se snaží o dlouhodobé strategie rozvoje, které konstantně posouvají společnost pozitivním směrem. Dimenze udržitelný rozvoj zapadá *de facto* do všech odvětví lidské činnosti, a proto je také předmětem zkoumání mnoha oborů.

Výše cituji úryvek ze zprávy *Naše společná budoucnost*, kterou sestavila Světová komise OSN pro životní prostředí a rozvoj, jež se stal hlavním východiskem koncepce trvale udržitelného rozvoje. Tento úryvek je obecně platnou a uznávanou definicí pro udržitelný rozvoj. Výrok je pak doplněn touto podmínkou: *„Rozvoj, který je ve fyzikálním smyslu trvale udržitelný, lze teoreticky uskutečňovat i v sociálně a politicky neměnném prostředí. Faktickou životaschopnost však nelze zajistit, pokud plány rozvoje nebudou věnovat pozornost takovým činitelům, jako jsou změny přístupu k přírodním zdrojům anebo změny přerozdělování nákladů a výnosů.“²*

Dalším východiskem světového měřítko je hned 1. bod deklarace konference z Rio de Janeiro (1992): *„Lidské bytosti stojí v ohnisku zájmu o trvale udržitelný rozvoj. Mají právo na zdravý a produktivní život, který je v souladu s přírodou.“³*

U nás je vysvětlení pojmu udržitelného rozvoje zakotveno v zákoně (Zákon č. 17/1992 Sb. o životním prostředí, § 6): *„Trvale udržitelný rozvoj společnosti je takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní*

---

¹ *Naše společná budoucnost: Světová komise pro životní prostředí a rozvoj.* z anglického originálu přeložil Pavel Korčák. 1. vyd. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-85368-07-2, s. 47

² Tamtéž

³ *Příloha 1: Deklarace z Rio de Janeiro o životním prostředí a rozvoji* [online]. www.cenia.cz [cit. 2017-08-29]. Dostupné z: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/CENMSFL5ZKH1/\\$FILE/Method-MA21_06-priloha1-deklaraceUR_0503.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/CENMSFL5ZKH1/$FILE/Method-MA21_06-priloha1-deklaraceUR_0503.pdf)

potřeby, a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů. “

Nakonec k hlavním definicím přidávám také definici profesora Bedřicha Moldana, známého ekologa, který rozšiřuje definici udržitelného rozvoje o etický aspekt. Termín udržitelného rozvoje, podle něj: „(...) klade důraz na život jako takový, nejen na život lidský, ale i na život ostatních organismů, k němuž je potřeba mít úctu. Zdůrazňuje biocentrické hledisko na rozdíl od hlediska antropocentrického, které je podkladem myšlenek trvale udržitelného rozvoje. (...) Neklade důraz na hospodářský a civilizační rozvoj, ale na zachování důstojného a hodnotného života pro všechny živé organismy.“⁴

2. Historie koncepce udržitelného rozvoje

2. 1. Světové události

S nadsázkou by bylo možné říci, že na počátku myšlenky udržitelného rozvoje stojí Ernst Haeckel, německý biolog a zoolog, který je považován za zakladatele ekologie. Ernst Haeckel si již v 1. pol. 19. století všimnul, že organismy mají na své okolí vliv a že ho mohou proměňovat. Významnou roli v udržitelném rozvoji pak sehrál také Arthur Tansley, který koncipoval ekosystémovou teorii. V oblasti ekonomie by mohli být za předchůdce udržitelného rozvoje považováni Thomas Malthus a později Kenneth Boulding. Malthus si jako první uvědomil, že rostoucí křivky zaznamenávající populační růst a potravinové zdroje nejsou rovnoběžné, a i když jeho údaje míry růstu nebyly správné, předznamenal počátek udržitelného rozvoje velkou měrou. Později se tomuto tématu věnoval Kenneth Boulding, který rekonstruoval křivky nabídky a poptávky a transformoval je s ohledem na enviromentalistiku.

Skutečnou změnu ve vnímání působení člověka na okolí ale zapříčinila kniha Rachel Carsonové *Mlčící jaro* z roku 1962. Vize katastrofy, která by mohla nastat, změnila vlastně nejzásadnější bod k pozitivní změně lidského myšlení.⁵ To umožnilo, že se již o 10 let později uskutečnila mezinárodní konference OSN ve Stockholmu, kde byl poprvé udržitelný rozvoj postaven na pozici nadnárodního cíle, ke kterému by měli směřovat všichni lidé na planetě Zemi. Bohužel se na konferenci ukázalo, že rozpor mezi růstem hospodářským a růstem ohleduplným k životnímu prostředí je nezdolný. Alespoň tedy významně ovlivnila utváření tehdejší politiky ve prospěch životního prostředí. Nikdo nezpochybnil výzkumy přednesené

---

⁴ MOLDAN, Bedřich. *(Ne)udržitelný rozvoj: ekologie - hrozba i naděje*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0769-7, s. 79

⁵ Tamtéž, s. 11

na konferenci, které informovaly o stoupajícím znečištění. Účastníci konference se také shodli na nutnosti změny zavedených průmyslových postupů. Touto změnou měly být regulace průmyslového znečištění, které sice měly regulovat pouze vedlejší efekty výroby a neměly přímo ovlivnit výrobní postupy, i tak se však jednalo o významný posun. Člověk uznal, že musí omezit svou činnost kvůli budoucnosti Země.⁶

V témže roce 1972, kdy se Stockholmská konference konala, vyšla také známá kniha *Meze růstu*⁷, ve které manželé Meadowsovi představili koncepci omezených zdrojů planety. Kniha vyšla těsně před Stockholmskou konferencí a vzbudila dalekosáhlou debatu o ekologických kapacitách Země. Upozornila na nebezpečí vyčerpání zdrojů, které jsou konečné a nemohou podporovat neomezený exponenciální růst. Navrhuje také možné strategie, kterými by se společnost mohla ubírat, a nastiňuje výsledky těchto cest. Dalo by se říci, že staví do rozporu slovní spojení „udržitelný růst“, pokud jej chápeme v ekonomické rovině, protože podle knihy je udržitelný „růst“ růstem nulovým. Kniha je velmi nadčasová a ač byla zprvu mnohými odsouzena, ekologové i někteří ekonomové se stále více přiklání k tomu, že se její predikce naplňují.⁸

Všechny tyto předešlé mezníky vedly k tomu, že byla v roce 1983 stanovena Světová komise pro životní prostředí a rozvoj, jejímž výsledkem po čtyřletém působení byla studie *Naše společná budoucnost*, známá také jako „Zpráva Brutlandové“. V ní byl poprvé definován pojem udržitelného rozvoje. Zpráva popisuje, proč k sestavení komise došlo. „*Míra našich současných zásahů do přírody narůstá a fyzické účinky našich rozhodnutí přesahují hranice jednotlivých států. Rostoucí hospodářské interakce mezi státy prohlubují již tak rozsáhlé důsledky našich rozhodnutí učiněných na národní úrovni.*“⁹ Tato zpráva se stala důležitým milníkem pro udržitelný rozvoj, který v ní byl poprvé obsáhle definován stran obecných požadavků. Právě přílišná obecnost, až vágnost je ale zároveň této zprávě vytýkána. „*Herman Daly upozornil, že ve druhé polovině 90. let 20. století přestala vágnost pojmu „udržitelný rozvoj“ sloužit jako platforma konsenzu a místo toho se stala zdrojem neshod.*“¹⁰ Každopádně

---

⁶ MOLDAN, Bedřich. *Světové summit o životním prostředí* [online]. [cit. 2018-01-24]. Dostupné z: http://147.213.211.222/sites/default/files/2007_4_173_177_moldan.pdf

⁷ MEADOWS, Donella H., Dennis L. MEADOWS, Jørgen RANDERS a William W. BEHRENS III. *Limits to Growth: A Report for the CLUB OF ROME'S Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books, 1972. ISBN 0-87663-165-0

⁸ MOLDAN, Bedřich. *(Ne)udržitelný rozvoj: ekologie - hrozba i naděje*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0769-7, s. 11

⁹ *Naše společná budoucnost: Světová komise pro životní prostředí a rozvoj*. z anglického originálu přeložil Pavel Korčák. 1. vyd. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-85368-07-2, s. 35

¹⁰ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-

tato zpráva je jedním z celosvětově nejvýznamnějších východisek pro udržitelný rozvoj a bude dlouho trvat, než se podaří takto obsáhlou zprávu vypracovat lépe.

Následovaly důležité úmluvy a konference. V přibližně stejné době, kdy byla vypracována studie *Naše společná budoucnost* vznikla také *Úmluva o ochraně ozonové vrstvy* (Viedeň, 1985) a byl sepsán *Montrealský protokol* (1987).¹¹ V roce 1992 se na pětileté výročí předložení zprávy *Naše společná budoucnost* konala konference v Rio de Janeiru (známá také jako *Summit Země*). Konference, jíž se zúčastnilo 40 000 lidí, byla do té doby největší konferencí v dějinách. Měla za cíl dále rozpracovat vizi udržitelného rozvoje rozpracovanou ve *Zprávě Bruntlandové* a podpořit její naplnění.¹² Stejně jako při Stockholmské konferenci se ale projevil propastně rozdílné zájmy účastnících se zemí. „*Rozvojové země hájily svoje právo na rychlý hospodářský rozvoj, který pomůže eliminovat chudobu. Rozvinuté státy zase zdůrazňovaly potřebu řešit problémy životního prostředí, zejména ty, které jsou globálního charakteru.*“¹³ Summitu se zúčastnily i země socialistického bloku, které zde byly přiřazeny k rozvinutým zemím. Zejména rozvojové země měly ale k těmto zemím nedůvěru, bály se, že jim socialistické země budou brát prostředky věnované na rozvojovou pomoc. Ačkoli totiž socialistické země patřily k zemím rozvinutým, jejich politika nebyla tak funkční jako u jiných států.¹⁴ Vlivem toho vznikaly projekty extrémně ničící životní prostředí za krátký časový úsek. Příkladem mohu uvést Aralské jezero, které během nadvlády SSSR téměř vyschlo, ale dnes se po osamostatnění Kazachstánu na jeho území opět začíná plnit.

Nejdůležitějším výstupem konference bylo pět přijatých dokumentů, z nichž nejzásadnější je *Agenda 21*. Ta je obecným rámcovým dokumentem, který je určen k následnému rozpracování jak na národních, tak lokálních úrovních individuálně. Zabývá se změnou životního stylu na národní úrovni (týká se především rozvinutých států), dále rozpracovává problematiku oblastí životního prostředí, přírodním bohatstvím jednotlivých zemí apod.¹⁵ Profesor Moldan, který se konference osobně účastnil, dodal k viditelným výsledkům další pozitivní skutečnosti, které konference přinesla. Zaznamenal, že udržitelný rozvoj se stal mezinárodně uznaným problémem, který je potřeba řešit, a rozvinuté země si

---

80-244-2795-9, s. 217

¹¹ MOLDAN, Bedřich. *(Ne)udržitelný rozvoj: ekologie - hrozba i naděje*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003.

ISBN 80-246-0769-7, s. 11

¹² NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 283

¹³ Tamtéž

¹⁴ Tamtéž, s. 284

¹⁵ Tamtéž, s. 283-284

uvědomily, že problém neudržitelného hospodářství se týká především jich. Pozitivně hodnotil také to, že summit sice přinesl výsledky nepatrné, ale jsou to výsledky, které stojí na vzájemných kompromisech a shodách, což je přinejmenším pozitivní začátek umožňující budoucí změny.¹⁶

V roce 1997 byla na zvláštním zasedání Valného shromáždění OSN předložena smutná skutečnost, a to, že se stav od konference v Riu nejen nezlepšil, ale došlo dokonce k jeho výraznému zhoršení. Bohužel, kromě konstatování této skutečnosti, UNGASS (Mimořádné zasedání Valného shromáždění Spojených národů) nepředložil žádná řešení katastrofální situace. Významné změny nastaly pouze v národních programech velmi vyspělých zemí (Rakousko, Británie, Švédsko). Až konference v Kjótu (1997) a Haagu (2000) přinesly nové posuny, kde se země například zavázaly ke snížení emisí a skleníkových plynů.¹⁷

První konferencí v novém miléniu byl Světový summit o udržitelném rozvoji (2002), neboli Johannesburgská konference, kde byly projednávány otázky životního prostředí, problematika chudoby, vody, zemědělství, energetiky atd. Summit se nejvíce zabýval cíleným rozvojem Afriky: „*Summit věnoval logicky mimořádnou pozornost africkému kontinentu, zejména subsaharské Africe. Bylo schváleno Nové partnerství pro rozvoj Afriky, jež mělo přinést nový impuls k rozvoji Afriky, tedy překonat zaostávání v prioritních oblastech (infrastruktura, doprava, zemědělství, rozvoj venkova, boj s HIV/AIDS, ...), vymýtit chudobu a splnit Rozvojové cíle tisíciletí.*“¹⁸ Ačkoli summit vytyčil rámcový plán pro prioritní oblasti (invazivní druhy, globální oteplování nebo zachování mokřadů), Pavel Nováček, jeden z nejvýznamnějších českých odborníků na udržitelný rozvoj, hodnotí výsledky tohoto summitu negativně. Domnívá se, že cíle, které byly na konferenci vytyčeny, se mohou naplnit až v řádu desetiletí, ne-li století. Dále říká, že dokument *Johannesburská deklarace*, který je výsledkem konference, nepřináší nic nového a vlastně obsahuje pouze obecná shrnutí. Stejně tak *Implementační plán*, který konference sestavila a přináší pouze dvě pozitivní dohody v otázce mezinárodního směřování.¹⁹ Bohužel ani tyto dohody se nepodařily naplnit ve stanoveném časovém úseku.

V roce 2012 se odehrála Konference OSN o udržitelném rozvoji, nazývaná také

---

¹⁶ Tamtéž, s. 284

¹⁷ MOLDAN, Bedřich. *(Ne)udržitelný rozvoj: ekologie - hrozba i naděje*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0769-7, s. 11

¹⁸ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 286

¹⁹ Tamtéž

„konference Rio+20“. Kromě již ustálených témat se projednávalo také téma ekonomické krize, udržitelné energetika pro všechny, udržitelných měst a inovací. Hlavním dokumentem, který konference přijala, je politická deklarace *Budoucnost, kterou chceme*. V ní se účastníci zavazují k urychlení změn ve prospěch udržitelného rozvoje.²⁰ Veřejnost ale s výsledkem konference nebyla spokojena. Kritici si všimli, že dokument *Budoucnost, kterou chceme* v podstatě kopíruje závěry konferencí předchozích. V souvislosti s tím byl dokument laickou veřejností přejmenován na „*Budoucnost, kterou nechceme*“ a v tomto přetransformovaném znění byl námětem pro satirické články mnohých neziskových organizací.²¹

Zatím posledními dvěma mezinárodními konferencemi na poli udržitelného rozvoje byly tzv. Pařížská konference o klimatu (2015), na které byla podepsána *Rámcová úmluva o změnách klimatu*, a Konference OSN o udržitelném rozvoji v New Yorku (2015). Právě tato poslední konference přinesla dlouho očekávaný dokument *Agendu 2030 pro udržitelný rozvoj*. V něm jsou stanoveny konkrétní požadavky, které by měly jednotlivé země naplnit. Každá země může svůj plán upravit podle svých možností a situace, agenda je ale obecným rámcem a zahrnuje širokou oblast problémů. Obsahuje „cíle udržitelného rozvoje“, které si státy účastníci se konference daly za cíl splnit do roku 2030.²²

---

²⁰ *Konference OSN o udržitelném rozvoji v roce 2012* [online]. Ministerstvo životního prostředí [cit. 2018-01-25]. Dostupné z: http://mzp.cz/cz/konference_osn_udrzitelny_rozvoj_2012

²¹ DLOUHÁ, Jana. *V brazilském Rio de Janeiro skončila Světová konference o udržitelném rozvoji „Budoucnost, kterou chceme“* [online]. *envigogika.cuni.cz*, 2012 [cit. 2018-03-07]. Dostupné z: <https://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/154>

²² *Cíle udržitelného rozvoje (SDGs)* [online]. *osn.cz*, 2015 [cit. 2018-03-07]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/osn/>

2. 2. Udržitelný rozvoj v České republice

Zatímco se v Evropě v 60. letech začalo přemýšlet nad negativním vlivem člověka na okolní krajinu, v Československu byla ve státním zájmu především rozvíjející se industrializace. Československo se soustředilo na masivní výrobu oceli a těžbě uranu a zlepšila se mechanizace zemědělství. Všechny kroky podniknuté na podporu lepší ekonomie byly na úkor environmentalistiky. V 70. letech začaly vyplouvat na povrch problémy, které vláda zatajovala. Nakonec si i komunistická vládnoucí strana uvědomila, že se životní prostředí zhoršuje a nechala si tajně vypracovat zprávu *Stav životního prostředí v Československu*. Výsledkem bylo zjištění, že ČSR je 2. nejhorší v Evropě, co se týče životního prostředí, hned za NDR. Vláda místo účinných opatření zajišťující nápravu životního prostředí učinila pouze opatření, aby se zpráva nedostala do rukou veřejnosti. Zpráva nicméně unikla a lidé se začali bouřit. V 90. letech, po zániku NDR, už ČR suverénně obsadila 1. místo v žebříčku nejvíce znečištěných zemí.²⁴

Profesor Bedřich Moldan uvádí konkrétní prvky ničení životního prostředí. „*Ve všech komunistických státech se stav životního prostředí vyvíjel obdobně, proto se vyznačoval řadou*

²³ Obr. 1: *Ikonografika SGDs s emblémem OSN* [online]. osn.cz, 2015 [cit. 2018-03-07]. Dostupné z: <https://trello.com/c/zEVPmaDU/79-poster-sdgs-2018-a4-cmyk-pdf-jpg#action-5a5387bbae66f2d928bb0522>

²⁴ MOLDAN, Bedřich. *(Ne)udržitelný rozvoj: ekologie - hrozba i naděje*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0769-7, s. 35

příbuzných rysů. Znečištění bylo vázáno především na ty geografické oblasti, kde se koncentrovala těžba surovin, hutě, chemické závody a elektrárny. (...) Nejhorším problémem zde bylo znečištění ovzduší oxidy síry, dusíku a prašnými částicemi obsahující mnoho dalších škodlivin, jako jsou těžké kovy, karcinogenní organické sloučeniny. Vedle nedýchatelného vzduchu byla v těchto územích kontaminována i půda, katastrofálně znečištěny všechny druhy vod a narušeny prakticky všechny další složky prostředí.²⁵ Vzhledem k tomu, že se v totalitním režimu stran politiků nikdo otázkám životního prostředí nevěnoval a příslušné zákony nebyly dodržovány, vznikly různé občanské iniciativy. Ty však byly přísně potlačovány a někteří jejich členové byli dokonce v extrémních případech vězněni.²⁶ „Kritika špatného životního prostředí ve státech střední a východní Evropy se postupně politizovala a stala se součástí argumentace disidentů proti režimu, který byl právem označován jako základní příčina všech vážných ekologických obtíží.“²⁷

Pasivní postoj České republiky k životnímu prostředí však nelze obhajovat pouze vinou totalitního režimu. Když se dva roky před listopadovou revolucí tvořila „Zpráva Brutlandové“, Česká republika se na ní nepodílela. Pavel Nováček uvádí: „Komisi tvořilo 23 členů (z bývalých socialistických zemí tam byl např. zástupce Maďarska, bývalé Jugoslávie a bývalého Sovětského svazu, takže není pravdou, že by naši účast z ideologických důvodů blokovali vládci v moskevském Kremlu). V sekretariátu a poradních orgánech pracovalo 72 lidí. Externích spolupracovníků (jednotlivců i organizací) bylo 903. A v tom bezmála tisícíčlenném sboru nebyl ani jeden zástupce Československa.“²⁸

Po listopadové revoluci 1989 se ekologie dostala na čelní místo zájmu a životní prostředí se výrazně zlepšilo. Již v 2. pol. 90. let se Česká republika posunula na hranici průměrných států, což byl výrazný úspěch.²⁹ Bohužel tato tendence dlouho nevydržela. Od té doby se totiž už žádné velké změny neudály. Když se státy v roce 1992 dohodly na strategiích pro udržitelný rozvoj, každá země začala dle *Agendy 21* rozpracovávat své národní strategie. Česká republika měla k dispozici poměrně obsáhlou a aktuální studii (obsahuje data do roku 1990), tzv. *Zprávu o stavu životního prostředí v ČSFR*, nicméně po rozdělení přestala tuto zprávu využívat a

---

²⁵ MOLDAN, Bedřich. *(Ne)udržitelný rozvoj: ekologie - hrozba i naděje*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0769-7, s. 36

²⁶ Tamtéž, s. 64

²⁷ Tamtéž

²⁸ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 216

²⁹ MOLDAN, Bedřich. *(Ne)udržitelný rozvoj: ekologie - hrozba i naděje*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0769-7, s. 65

zadala novou. Celá národní strategie se začala rozpracovávat v roce 1997, tedy pět let po konferenci v Rio de Janeiru a přijaté *Agendě 21*. Teprve v roce 2004, kdy jsme se stali členy Evropské unie, byla tato strategie konečně přijata.³⁰ A nevalný zájem projevila Česká republika i na Světovém summitu v Johannesburgu, kdy českou delegaci zastupoval místopředseda vlády, neboť tehdejší premiér Vladimír Špidla dal přednost návštěvě Polska.³¹ Je zarážející, jak se priority proměnily. Jako by s novým milénium odezněla touha po lepším začátku, která před rokem 2000 panovala.

Ačkoli dnes existuje mnoho programů na ochranu životního prostředí, většinou jsou omezeny jen na nevládní organizace, které sice hrají v úloze péče o životní prostředí významnou roli, ale nenahrazují programy vládní. Bohužel ani široká veřejnost nepřijímá plně svoji odpovědnost. Nelze pochybovat, že pokud se nezvýší občasná iniciativa, koncepce trvale udržitelného rozvoje stále nebude prioritou ČR.³² Trvalým problémem ve snaze o ochranu životního prostředí zůstává soukromý sektor. V České republice může jako příklad sloužit nahrazení rozsáhlého městského parku stavbou hypermarketu v sousedství Ministerstva životního prostředí bez platného územního rozhodnutí; dále kauzy zastavení mokřadů, hnízdiště ohrožených druhů ptactva, Carrefouru v Brně; dosud nevyřešená linie případů pokácených vzácných stromů spojená s obchodním řetězcem Lidl, nebo těžba vápence v jedinečné krajině Českého krasu.³³

V současnosti v České republice funguje jediný dokument (kromě Zákona o životním prostředí³⁴), který stanovuje doporučení pro jednotlivá ministerstva, pro kraje a obce, a tím je *Strategický rámec udržitelného rozvoje*, který Česká republika přijala v roce 2010. Tento dokument je stále aktualizován vzhledem k měnícím se podmínkám a v závislosti na mezinárodních konferencích a dohodách. Poslední aktualizací tohoto dokumentu je strategický rámec *Česká republika 2030* (vydán 2017). Tento dokument pracuje s „cíli udržitelného rozvoje“, které OSN přijala v roce 2015. Dále by na něj měl navázat *Implementační plán*, který bude mít za úkol konkretizovat požadavky strategického rámce.³⁵

---

³⁰ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 287

³¹ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 285-287

³² MOLDAN, Bedřich. *(Ne)udržitelný rozvoj: ekologie - hrozba i naděje*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0769-7, s. 65 - 66

³³ FUCHS, Filip a kol. *Přelet nad hypermarketovým hnízdem*. Brno: NESEHNUTÍ, 2005. ISBN 80-903228-5-9

³⁴ Zákon č. 17/1992 Sb. - Zákon o životním prostředí

³⁵ *Strategický rámec: Česká republika 2030*. Úřad vlády České republiky, Odbor pro udržitelný rozvoj. Praha:

SOUČASNÉ GLOBÁLNÍ PROBLÉMY

Zájem o globální problémy se započal zhruba v 70. letech 20. století, především kvůli ropné krizi (1973). V té době vyšla řada publikací, dá se ale říci, že největší rozmach zájmu o ně způsobila zpráva římského klubu *Meze růstu*, jejíž předpovědi byly značně pesimistické. V Čechách tato změna nastala až po roce 1989 ruku v ruce s tím, jak jsme se začali měnit v tzv. konzumní společnost. K industriálnímu znečištění atmosféry, vody a půdy začaly přibývat další problémy, jako např. hromadění odpadů, dopady pesticidů a, stejně jako všech dalších národů, se nás začaly týkat i další globální problémy a globální výzvy.

Zpráva *Meze růstu*, která způsobila převrat v lidském myšlení, vyšla v roce 1972. Vychází z premisy, že na naší planetě není možný neomezený růst. Tato premisa se zdá samozřejmá, neboť lze konstatovat, že zdroje naší planety nejsou neomezené a jednou se tedy růst musí zastavit. Přesto má východisko této knihy překvapivě mnoho odpůrců. *Meze růstu* navrhuje čtyři možné cesty rozvoje a jejich následky. Prvním z nich je kontinuální růst, který bude pokračovat neomezeně dlouho, zdroje nebudou nikdy vyčerpány a není tudíž potřeba se nijak omezovat. Tuto cestu ale vidí autoři knihy vzhledem k předchozím argumentům jako zcela mylnou. Druhou možností je tzv. S-růst k ekvilibriu, což znamená, že civilizace poroste do určitého bodu (rovnováhy), kde se růst přirozeně zastaví a bude stagnovat. Hodnotí ji ale jako velmi nepravděpodobnou. Třetí možností je, že růst "přestřelí" a následně bude oscilovat. Pokud by nastala tato verze, která je jednou z pravděpodobných možností, nastávaly by větší a menší výkyvy v počtu obyvatel, spotřebě a využívání zdrojů. Ekonomické předpovědi by správně nefungovaly, protože by nebylo možné předpovídat vývoj ani periodu oscilace. Obecně je tato verze považována za pozitivní, neboť by nebylo nutné příliš zasahovat nebo měnit systém. Poslední, velmi pesimistickou předpovědí je růst, přestřel a kolaps. Vzhledem k tomu, že dosud globální kolaps lidské civilizace nenastal, neumíme předpovědět, v jakém slova smyslu by se naplnil. Došlo by ale pravděpodobně ke zhroucení ekonomiky, vyčerpání zdrojů, extrémnímu znečištění planety a globálnímu hladu.³⁶

Polygrafie Úřadu vlády České republiky, 2017. ISBN 978-80-7440-188-6. Dostupné z: www.cr2030.cz

³⁶ MEADOWS, Donella, Dennis MEADOWS, Jørgen RANDERS a William BEHRENS III. *A Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books, 1972. ISBN 0-87663-165-0. [online]. donellameadows.org [cit. 2017-12-10]. Dostupné z: <http://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>

Meze růstu upozorňují na to, že zvyšování životní úrovně a růst populace způsobuje úbytek všech neobnovitelných zdrojů a stoupající znečištění planety. Některé jevy pak putují v cyklech – například zvyšování populace způsobuje opětovné zvyšování populace; tím, že se snažíme nevyčerpat jeden zdroj, vyčerpáváme jiný apod. Podle autorů máme tři možnosti, jak se můžeme zachovat. Můžeme zamlžovat skutečnosti, žít život "po nás potopa" a dál pokračovat v růstu a čerpání zdrojů. Nebo můžeme změnit strukturu vlády, systémy. V popředí by stanul zcela jiný typ lidí, než jaký vládl dosud. K takové verzi bychom pravděpodobně ale přistoupili až ve chvíli, kdy by kolaps nastal. Poslední možností je "uvědomění si" – lidé pochopí neudržitelný stav, zavedou včas patřičná opatření (např. navrhnou regulaci porodnosti), omezí čerpání neobnovitelných zdrojů a zastaví znečišťování.³⁷ *Meze růstu* byly a jsou kritizovány za to, že nepracují s možností objevu nových zdrojů, zastávají příliš jednostranný pohled (např. ekonomický růst nemusí způsobovat znečištění), nebo dokonce, že slouží pouze jako prostředek zastrašování (předzvěst apokalypsy). Dále jsou kritizovány za prosazování "nulového růstu" a bývají hodnoceny tak, že jejich data neodpovídají vývoji. Graham Turner, současný ekonom, ale vypracoval studii, kde dokládá, že vývoj skutečnosti odpovídá. Pokud by byla jeho data pravdivá, znamenalo by to, že se *Meze růstu* nemýlí a nulový růst je jediná možná cesta pro lidstvo. Každopádně lze ale *Meze růstu* hodnotit jako velmi nadčasovou studii, která nastiňuje možné cesty vývoje, měla význam pro širokou veřejnost a dala by se považovat za předchůdkyni koncepce trvale udržitelného rozvoje.

V učebnici *Globální problémy a světová ekonomika* lze najít následující klasifikace globálních problémů. Jeníček a Foltýn, autoři této učebnice, jednak rozlišují problémy z hlediska úrovně na „globální“ a „subglobální“. Zatímco globální problémy jsou univerzální pro celý svět a zahrnují například problémy, u kterých není nalezen původ nebo řešení, problémy subglobální mnohokrát mají řešení a je pouze potřeba tato řešení naplnit. U problémů globálních je navíc vyžadováno, aby se tyto problémy řešily v rámci mezinárodních konferencí, na rozdíl od problémů subglobálních, které je možné řešit na úrovni jednotlivých států.³⁸

Druhou klasifikací, zabývající se už pouze globálními problémy, je vymezení globálních problémů do tří skupin:

---

³⁷ Tamtéž

³⁸ JENÍČEK, Vladimír a Jaroslav FOLTÝN. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C.H. Beck, 2003. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-795-2., s. 5

1. Intersociální problémy
2. Přírodně sociální problémy
3. Antroposociální problémy

Intersociální problémy jsou problémy ve vztahu „člověk – člověk“. Jejich příčinou mohou být jiné hodnotové ideály, různé ideologické směry nebo střet zájmů. Tyto problémy jsou náročné na řešení, a to zejména proto, že při nich dochází ke křížení různých vlivů, ať už sociálních, nebo ekonomických systémů.³⁹ Do těchto problémů spadá problém násilí (v globálním měřítku to jsou světové války, problematika zbrojení, terorismus nebo zbraně hromadného ničení), lidská práva, populační trendy, migrace, chudoba, sociální a ekonomická zaostalost rozvojových zemí, globální zadluženost a mezinárodní vztahy.

Přírodně sociální problémy se vztahují k poměru „člověk – příroda“. Tyto problémy *„pramení z porušených vazeb mezi přírodou a lidskou společností, kdy počet obyvatel roste, přírodní zdroje však zůstávají spíše konstantní. Navíc ekonomický růst, konzumní styl života a růst lidských potřeb řadu těchto obtíží vyvolávají, nebo v důsledku znečištění životního prostředí zhoršují.“*⁴⁰ Do této skupiny se řadí problémy životního prostředí a přírodních zdrojů. Z problémů životního prostředí lze jmenovat klimatické změny, narušení ozonové vrstvy, problémy vody a půdy, dopady pesticidů, ohrožení lesů, rozšiřování pouští nebo rozbití ekosystémů. Problémem přírodních zdrojů je pak konečnost surovin, problematika energií (zdroje a využití) a hromadění odpadů.

Antroposociální problémy se objevují, nadneseně řečeno, ve vztahu „člověk – budoucnost“. Říká se jim také „velký komplexní problém“, protože zahrnují nejširší a nejprovázanější spektrum problémových oblastí. Jsou to oblasti jednak sociální, kulturní nebo humanitárně etické povahy, tak zdravotní nebo populační. *„Tento komplexní problém nemůže být řešen jako takový, ale pouze prostřednictvím řešení všech ostatních globálních problémů i problémů jiného řádu. Otázka budoucnosti člověka má v zásadě dvě hlediska. Za prvé, budoucnost člověka v biologickém smyslu jako budoucnost rodu "homo sapiens". Za druhé, budoucnost individuální, neopakovatelné, tvůrčí a aktivní lidské bytosti ve všech jejích vztazích, souvislostech a životních projevech.“*⁴¹ Jmenovitě sem spadá problém tzv. rozevírajících se nůžek mezi chudými a bohatými, postavení mužů a žen, potravinový

---

³⁹ Tamtéž

⁴⁰ Tamtéž, s. 6

⁴¹ Tamtéž, s. 6 – 7

problém, budoucí globální výzvy (nanotechnologie, informační technologie, biochemie, biotechnologie) a opět populační krize.

1. Intersociální problémy

Některé intersociální problémy patří zároveň do skupiny problémů antropociálních. Je tomu tak z toho důvodu, že pokud současný problém intersociální nejen že setrvává, ale jeho kapacita se zvyšuje, stává se do budoucna problémem antroposociálním. V této části se zaměřím na dva problémy, problém chudoby a problém přelidnění, které jsou současně právě problémy antroposociálními. Pro oba tyto problémy platí, že ač by se daly relativně jednoduše řešit, zatím se k takovým řešením nepřistupuje, a to z mnoha důvodů (jedním z nich je i etická rovina, které se budu věnuji v další části této práce). Tyto problémy dosahují enormního rozsahu a jsou příčinou zhoršování problémů přírodně sociálních (byť primárně nejsou jejich spouštěcími mechanismy).

1.1 Problém chudoby

Jedním z témat patřících do intersociálních problémů je problém chudoby. Obecně uznávanou skutečností je, že lidé z bohatých států žijí průměrně déle, jsou méně nemocní, mají větší možnost vzdělávat se, mají lepší výchozí podmínky, mohou cestovat atp. Motivováno myšlenkou snižování nerovností mezi rozvinutými a chudými státy podepsalo 191 států *Rozvojové cíle tisíciletí* (2000), ve kterých se kromě snížení chudoby shodly také na cíli umožnit všem alespoň základní vzdělání, snížit dětskou úmrtnost, posílit rovnost pohlaví nebo zajistit udržitelný stav životního prostředí.⁴²

Chudoba může být dle časového období rozlišena na dočasnou (vlivem přírodních katastrof) a chronickou (masová chudoba dlouhodobého charakteru). Dále může být rozlišena podle rozdílného měřítka a to na chudobu relativní, kdy jedinec má sice dostatek prostředků, aby přežil, ale kvůli nízkému poměru prostředků vůči své referenční skupině žije na okraji společnosti, a na chudobu absolutní, kdy jedinec nemá dostatek prostředků pro zachování důstojného života, trpí například podvýživou, negramotností nebo nemocemi,

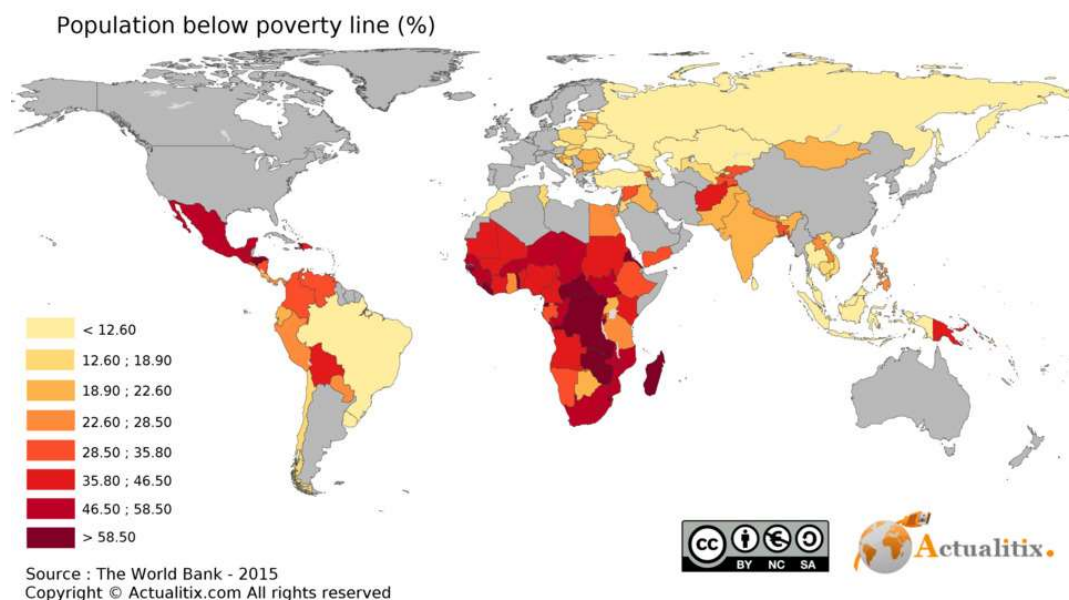
---

⁴² NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 176 – 178

často nemá přístřešek ani potřebné ošacení.⁴³ Dle dat Světové banky žije v extrémní chudobě (pod 1.90 \$ na den) 767 milionů lidí, z toho 385 milionů dětí.⁴⁴

Z následující mapy můžeme vidět, že chudoba postihuje zejména tropický pás Země. Je otázkou, zda je možné geografickému umístění těchto zemí přisuzovat část viny na tomto stavu (v tomto pásmu se rozvíjely nejstarší civilizace). Dá se předpokládat, že problémem, který se negativně podepsal na současném stavu nerozvinutosti a chudoby, je "dědictví" kolonialismu (země byly vtaženy do nevýhodného světového systému a byly narušeny jejich sociální a politické struktury) a tzv. surovinové prokletí (některé země zbohatly předtím, než se rozvinuly, jejich strukturální systém na to nebyl připraven). „*To, že světová chudoba, nerovnoměrné rozdělování produktů a dichotomní vývoj ekonomických problémů existují a jsou plně etablovány jako jeden z nejvýznamnějších globálních problémů, není tedy ani v nejmenším zapříčiněno vědecko-výzkumným zanedbáním. Je zapříčiněno zanedbáním určitých funkcí ekonomických vztahů na úrovni mezinárodní a selháváním sociálních zřetelů na úrovních národních.*“⁴⁵

Obr. 2⁴⁶

⁴³ JENÍČEK, Vladimír a Jaroslav FOLTÝN. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C.H. Beck, 2003. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-795-2., s. 169 – 170

⁴⁴ *Poverty Overview* [online]. worldbank.org, 2018 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>

⁴⁵ JENÍČEK, Vladimír a Jaroslav FOLTÝN. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C.H. Beck, 2003. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-795-2., s. 171

⁴⁶ *Population below poverty line (%)*: Data by The World Bank [online]. en.actualitix.com, 2016 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <https://en.actualitix.com/country/wld/population-below-poverty-line.php>

Ačkoli absolutní chudobou trpí i někteří obyvatelé vyspělých tržních ekonomik, například v USA žije pod hranicí chudoby přes 20 milionů lidí⁴⁷, hlavním problémem zůstávají země nerozvinuté, zejména státy na jižní polokouli. Autoři učebnice "Globální problémy a světová ekonomika" píší: „*Hlavní osa problému probíhá po linii Sever-Jih s pobočnou linií Východ – Západ. Nejde tedy v žádném případě o "subglobální" či regionální problém, ale globální problém se všemi atributy existence i řešení, tj. včetně možnost řešit jej silami celé lidské civilizace.*“⁴⁸ A následně pokračují: „*Přesto je absolutní chudoba regionálně velmi nerovnoměrně rozprostřena. (...) Také v dlouhodobé tendenci má tato nerovnoměrnost sklon se zvyšovat.*“⁴⁹ Daří-li se nám tedy v dlouhodobém měřítku celkově snižovat chudobu, neznámá to, že se nám daří odstraňovat nerovnoměrné rozdíly mezi chudými a bohatými, jak jedinci, tak národy. Pavel Nováček uvádí, že pouhá 2 % lidí vlastní více než 50 % světového bohatství a naopak 50 % lidí na planetě disponuje 1 % světového bohatství.⁵⁰

1. 2 Problém přelidnění

Druhým a zároveň jedním z nejvíce diskutovaných témat ohledně trvale udržitelného rozvoje je problém populačního růstu, který se podle některých odborníků blíží, podle některých již dospěl k bodu, kdy se planeta stane přelidněnou. Ke stavu přelidnění zatím lidstvo nikdy předtím, podle dostupných historických dat, nedošlo. I proto se kolem něj šíří spousta spekulací, více či méně pravděpodobných scénářů a vyjadřují se k němu lidé jak odborné, tak laické veřejnosti.

Tabulka níže ukazuje populační trendy od roku 1960, po současnost, a dále jsou přidána data vztahující se k růstu do roku 2050. Odhaduje se, že v roce 2050 by na zemi mohlo žít okolo 10 miliard lidí. Při takovém počtu je na místě řešit problém přelidnění. Tento problém taky přivádí k úvaze nad tím, zda planeta tuto zátěž unese, zda bude možné nasýtit takové množství populace a zda ji nepostihnou různé smrtelné rány, které by ji regulovaly. Hovoří se o různých katastrofických scénářích, jen několik málo jich je optimistických.

---

⁴⁷ *Většina studií tvrdí, že chudoba je na ústupu. Roste naopak příjmová nerovnost.* [online]. <http://zpravy.e15.cz>, 2017 [cit. 2018-03-25]. Dostupné z: <http://zpravy.e15.cz/zahranicni/ekonomika/chudoba-mizi-ze-sveta-vyjimkou-jsou-spojene-staty-1330761>

⁴⁸ JENÍČEK, Vladimír a Jaroslav FOLTÝN. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C.H. Beck, 2003. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-795-2., s. 170

⁴⁹ Tamtéž

⁵⁰ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 180

Existují i takové předpovědi, které tvrdí, že ohledně růstu populace není potřeba zavádět nějaká opatření, neboť se tento problém vyřeší sám. Jedním z nich je předpověď OSN, která uvádí, že v roce 2050, kdy by na světě mělo být 7.9 – 11 miliard lidí, by se měl růst zastavit a počet lidí stabilizovat, načež by měl v druhé polovině 21. století začít klesat.⁵¹ Tuto předpověď by potvrzoval fakt, že se zmenšuje průměrná velikost rodiny, klesá porodnost a rozšiřuje se i znalost a používání antikoncepce.⁵²

Tabulka č. 1⁵³:

Rok	Populace	Roční nárůst v %	Roční nárůst na počet lidí	Průměrný věk	Úrodnost	Hustota zalidnění (počet obyvatel na km ²)
1960	3,033,212,527	1.82 %	52,193,998	23	4.89	30
1970	3,700,577,650	2.07 %	72,196,992	22	4.92	37
1980	4,458,411,534	1.79 %	75,864,867	23	3.87	45
1990	5,330,943,460	1.81 %	91,432,333	24	3.44	53
2000	6,145,006,989	1.33 %	78,706,515	26	2.75	61
2010	6,958,169,159	1.24 %	83,201,955	29	2.57	70
2015	7,383,008,820	1.19 %	84,967,932	30	2.52	74
2018	7,632,819,325	1.09 %	82,557,224	29.9	2.51	76
2030	8,551,198,644	0.88 %	73,116,977	33	2.39	86
2050	9,771,822,753	0.56 %	53,522,636	36	2.24	98

Růst, jak ukazují data, není všude rovnoměrný. Zatímco v rozvinutých zemích růst obyvatelstva spíše stagnuje, v rozvojových zemích stále prudce stoupá. Například v Evropě je nynější růst 3 %, ve středním východě však růst dosahuje 31 %, exponenciálním zvyšováním, stejně jako například v severní Africe, kde při současném stavu 176,4 milionů

⁵¹ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 77

⁵² JENÍČEK, Vladimír a Jaroslav FOLTÝN. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C.H. Beck, 2003. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-795-2., s. 96

⁵³ Srov. *World Population (2018 and historical)* et *World Population Forecast (2020-2050)* [online]. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division: worldometers.info, 2018 [cit. 2018-02-04]. Dostupné z: <http://www.worldometers.info/world-population/>

obyvatel, růst dosahuje 27 %.⁵⁴ Tento enormní rozdíl lze antropologicky vysvětlit pomocí několika faktorů. Lidé si pořizují více dětí, protože nemohou v případě nouze spoléhat na stát (nemají sociální zajištění). Potřebují mít jistotu, že nějaké jejich dítě přežije (u nás byla tato tendence ještě před sto lety), navíc děti jsou také využívány jako levná pracovní síla. Pokud by se tedy podařilo odstranit chudobu, pravděpodobně by se růst obyvatelstva v rozvojových státech zpomalil. Určitou roli v plození více dětí hrají ale i kulturní a náboženské aspekty, jako například u používání antikoncepce, polygamie atd.⁵⁵

Přestože populace v Evropě stále nepatrně roste, fertilita žen poklesla. Tato diference totiž znamená započtení migrace, stárnutí populace a další demografické příčiny. Statisticky vyjádřeno je současná fertilita 1,60⁵⁶ na ženu, pod úrovní prosté reprodukce (prostá reprodukce počítá 2,2 dětí na ženu).⁵⁷ Snížená porodnost spolu s prodlouženou délkou života mají za následek stárnutí populace, což je další skutečnost spadající do intersociálních problémů.

Názory na přelidněnost planety se různí. Na jedné straně stojí autoři jako Duvigneaud a Clark, kteří sice uznávají meze kapacity Země, ale tvrdí, že planeta "unese" nejméně 8x více populace, než jaká je dnes, a při zavedení optimálního využívání ekosystémů a přijmutí různých opatření (např. příčné zavedení vegetariánské stravy) by se tato kapacita mohla zvednout až dvacetinásobně. Na druhé straně stojí autoři, jako je například Erazim Kohák, kteří naopak tvrdí, že planeta je přelidněná již dnes, a to nám ubírá na kvalitě života.⁵⁸

Jako jeden z osmi hlavních problémů, které by mohly vést ke zkáze lidstva, uvádí Konrad Lorenz právě přelidnění. Přelidnění podle něj způsobuje upozadění "dobrých lidských vlastností" jako je například srdečnost. „*Lidé jsou pohostinní a přátelští, když není jejich kapacita pro sociální kontakty stále přetěžována.*“⁵⁹ Lidé, podle Lorenze, nejsou stavěni na to, aby měli neomezený počet přátel. Proto, chtějí-li projevovat srdečnost a lásku k druhým, se musí soustředit pouze na úzkou skupinu lidí, od ostatních si musí udržovat

---

⁵⁴ Srov. *Population Databrowser: Europe et Middle East et North Africa* [online]. Mazama Science, 2014 [cit. 2018-02-04]. Dostupné z: <http://mazamascience.com/PopulationDatabrowser>

⁵⁵ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 78 – 79

⁵⁶ *Eurostat: Total fertility rate* [online]. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/>, 2016 [cit. 2018-03-25]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00199&plugin=1>

⁵⁷ JENÍČEK, Vladimír a Jaroslav FOLTÝN. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C.H. Beck, 2003. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-795-2., s. 96 – 97

⁵⁸ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 78

⁵⁹ LORENZ, Konrad. *8 smrtelných hříchů*. Praha: Panorama Praha, 1990. ISBN 80-7038-212-0, s. 15

odstup. Lorenz varuje před tím, že pokud se vlivem populačního růstu budeme neustále odcizovat, může se nám stát, že se začneme k druhým chovat podobným vzorcem, jako se američtí plantážníci chovali ke svým otrokům.⁶⁰ „*Čím větší je přelidnění, tím naléhavější nutností je pro jedince stranit se citové účasti, a tak se v největších velkoměstech loupi, vraždí a znásilňuje za denního světla na živých ulicích, aniž by kolemjdoucí zasáhli.*“⁶¹

Je otázkou, zda přelidnění skutečně způsobuje citovou apatii, či jsou případy naakumulovaných krádeží a vražd ve městech, které Lorenz uvádí způsobeny tím, že máme k dispozici širší vzorek obyvatelstva než v menších obcích. K zamyšlení je však právě citová nezúčastněnost a difuze odpovědnosti, kterou můžeme sledovat převážně ve velkých městech, kde dochází k psychologickému „efektu přihlížejícího“ (jak dokládá známý příklad vraždy Kitty Genovese⁶²). Konrad Lorenz se domnívá, že "nahuštění" lidí způsobuje nejen útlum mezilidských vztahů, ale také agresivní chování. Tvrdí, že stejnou agresi můžeme pozorovat u mimolidských zvířat. Pokud se prý někdo ve společnosti mnoha lidí snaží chovat přátelsky, způsobuje mu to utrpení.⁶³ Člověk je totiž bytostí, která se potřebuje realizovat. Lorenz udává příklad zahrádkářských kolonií na předměstí, kde se snaží každý vytvořit si svůj prostor tak, aby vyhovoval jeho představám. Tím se člověk identifikuje sám se sebou. Ve městě k tomu podle Lorenze nemá příležitost. Nejedná se přitom pouze o realizaci v prostoru, ale také o vytváření si kontaktů, které jsou prý ve městě odosobněné. Člověk, který by byl za jiných okolností pohostinný a vstřícný, zažívá ve městě pocit přesycení lidmi, a tak se kontaktu s lidmi straní. Pokud ho situace přinutí a on se musí s lidmi potkávat, zvyšuje se u něj agrese a on trpí. Osobně si myslím, že spíše než agresivitu může stěsnání lidí způsobit nervozitu, jejíž důsledkem může být i agrese. Nejdůležitější roli ale podle mě hrají okolnosti, které stěsnání lidí provází. Například Lorenz uvádí agresi stěsnaných zajatců, kde ale podle mne daleko větší roli ve stoupající agresi mohou hrát obavy a nesvoboda než hustota lidí v prostoru. Naopak u společenských akcí přeci člověk společnost vyhledává a nezáleží na tom, zda žije ve městě nebo nikoli.

---

⁶⁰ Tamtéž, s. 15 – 16

⁶¹ Tamtéž, s. 16

⁶² MERRY, Stephanie. *Kitty Genovese murder* [online]. Independent, 2016 [cit. 2018-02-05]. Dostupné z: <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/kitty-genovese-murder-the-real-story-of-the-woman-killed-in-front-of-38-witnesses-in-queens-in-1964-a7118876.html>

⁶³ LORENZ, Konrad. *8 smrtelných hříchů*. Praha: Panorama Praha, 1990. ISBN 80-7038-212-0, s. 16

2. Přírodně sociální problémy

Pohled na historii přírodně sociálních problémů se může lišit. Miroslav Bárta se domnívá, že člověk přírodu ničil už v době starověkých civilizací. Podle něj existují vývojové zákonitosti, jež mají za následek opakování „environmentálních trendů“. Ani při využívání strategií udržitelnosti tak nemůžeme zabránit konsekvencím změn klimatu. Bárta říká, že se na tyto dopady můžeme pouze dobře připravit.⁶⁴ Analogii můžeme najít v Bibli ve Starém zákoně (*První Mojžíšova, Josef: Josef před faraónem a Josef správcem Egypta*). Josef se stane správcem Egypta a na základě faraonových snů, které předpovídají 7 let hojnosti a 7 let hladu, se dobře připraví na nadcházející období. Nezavádí opatření, aby hlad nenastal, ale připravuje se na to až nastane. Když se potom předpovědi naplní, všechny země trpí, ale Egypt má zásobu obilí, kterou si nastřádal v období hojnosti.

Zcela jiný názor zastává Konrad Lorenz. Ten sice uznává, že přírodně sociální problémy existovaly již v minulosti, nebyly ale podle něj tak intenzivní. Problémy životního prostředí podle něj začaly vznikat porušeným vztahem člověka k přírodě, kdy, jak říká, se člověk začal odcizovat sám sobě. „*Lidé podleli široce rozšířenému, avšak mylnému názoru, že příroda je nevyčerpatelná. Každý druh živočicha, rostliny či houby – neboť všechny tyto tři typy organismů hrají nezastupitelnou roli – je přizpůsoben životnímu prostředí.*“⁶⁵ Přirozené prostředí zahrnuje anorganické prostředí daného místa a rovněž všechny živé existence. Toto je nutné zdůraznit, neboť žádný tvor (ani člověk) nemá právo na ničení této provázané struktury. Konrad Lorenz nazývá počínání člověka ve vztahu k přírodě destrukcí.

V přírodě platí různé vztahy, které udržují strukturu pevnou. Jedním takovým vztahem podle Konrada Lorenze je, že dravec a kořist mezi sebou mají vztah, který je vzájemně pěstován. Pro dravce je nutné zachovat druh, který je mu potravou. Pokud by jej nezachoval, sám by vyhynul. Pro kořist je zase dobré, že je její druh limitován, nepřemnoží se a zpravidla silnější jedinci přežijí, takže je rod "ozdravován".⁶⁶ „*Není žádnou vzácností, že pro požíraný druh je přítomnost požírajícího vyslovenou výhodou. Tempo rozmnožování rostlin a živočichů sloužících jako potrava je nastaveno na spotřebu konzumenta, takže kdyby tento*

---

⁶⁴ BÁRTA, Miroslav. *Makrohistorie a přerušované rovnováhy. O dynamice dějin*. In: BÁRTA, Miroslav, Martin KOVÁŘ a Otakar FOLTÝN, ed. *Povaha změny: bezpečnost, rizika a stav dnešní civilizace*. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-641-3, s. 19 – 34. Dostupné z: http://kurzy.uhk.cz/pluginfile.php/6228/mod_resource/content/1/B%C3%A1rta%2C%202015%2C%20Makrohistorie_a_prerusovane_rovnovahy.pdf

⁶⁵ LORENZ, Konrad. *8 smrtelných hříchů*. Praha: Panorama Praha, 1990. ISBN 80-7038-212-0, s. 18

⁶⁶ Tamtéž

faktor odpadl, došlo by k narušení jejich životní rovnováhy.“⁶⁷ Zatímco si zvířata tento vztah uvědomují, člověk jej porušuje.

Rovněž je tato struktura porušována dalšími vlivy. „*Žádná z pomalých změn vyvolaných například evolucí druhů nebo pozvolnou změnou klimatu nemůže ohrozit rovnováhu systému. Náhlé vlivy, i když navenek nepatrné, mohou však mít nečekaně velké, ba katastrofální následky.*“⁶⁸ Takové dopady mohou způsobit zavlečené druhy živočichů, nebo dávání přednosti pěstování jednoho druhu rostlin nad jinou. A i když může k takovým vlivům dojít čistě bez zásahu člověka, nejčastěji na tom nese vinu právě on. Stejnou katastrofou je pak, podle Lorenze, rychlost vývoje člověka – obzvláště s ohledem na technologický pokrok, který je příčinou onoho zrychlení.⁶⁹ Lorenz říká, že: „*Pod tímto tlakem se člověk nemůže vyhnout zásadním změnám v prostředí, a tak působí až příliš často úplné zhroucení biocenóz, ve kterých a ze kterých žije.*“⁷⁰ Z toho vyjímá divoké kmeny a staré rolnické kultury, které buď žijí v souladu s biotopy stejně jako ostatní živočišné druhy, nebo ovlivňují biotopy ve svůj prospěch, ale vrací půdě, co z ní berou. Chování ostatních lidí vůči přírodě Lorenz jmenuje drancováním.⁷¹

2.1 Environmentální problém

Přírodně sociální problémy jsou dvojí povahy. Prvním z nich je energetický a surovinový problém, který zatím ponechám stranou, druhým z nich je problém environmentální. Tento problém byl příčinou zániku některých starých civilizací (např. agarské⁷²), přesto nikdy nedosahoval takové intenzity jako dnes. Na vině je globalizace. „*Jestliže staré civilizace nepřivodily globální ekologickou krizi, důvodem nebyla jejich odpovědnost a moudrost, ale nedostatečná síla a fakt, že nebyly civilizacemi globálními.*“⁷³ míní Jeníček a Foltýn.

Podíváme-li se do historie, nebylo nutné tento problém celosvětově řešit až do začátku rozvoje manufaktur (15. stol.). Do té doby byla, díky malému počtu lidí na světě, nižší

---

⁶⁷ Tamtéž, s. 19

⁶⁸ Tamtéž, s. 21

⁶⁹ Tamtéž

⁷⁰ Tamtéž, s. 21

⁷¹ Tamtéž, s. 20 – 21

⁷² *Jak snadno zmizí civilizace?: Nešťastná agarská kultura* [online]. 21století.cz, 2008 [cit. 2018-03-26].

Dostupné z: <https://21století.cz/2008/03/19/jak-snadno-zmizi-civilizace/>

⁷³ JENÍČEK, Vladimír a Jaroslav FOLTÝN. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C.H. Beck, 2003. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-795-2., s. 45

spotřeba zdrojů a produkce odpadů, takže přírodní ekosystémy dokázaly tyto dopady povětšinou samoregulovat. Pokud vznikly škody na životním prostředí (např. žďářením), jednalo se o škody lokálního charakteru a přírodě se dařilo toto prostředí brzy regenerovat. S nástupem manufaktur se však začaly požadavky na životní prostředí zvyšovat a problémy byly již celostátního charakteru. S vyšší produktivitou práce bylo třeba zvýšit spotřebu zdrojů. Následkem bylo zvýšení množství odpadů. V 19. století se pak objevily problémy, které začaly postihovat celé části světa. Jednalo se o znečištění ovzduší, mizení divočiny a průmyslové znečištění. Byly zavedeny pojmy jako kyselá dešť a smog. Vznikly též první ekologické spolky a lidé se začali zajímat i o jiné negativní vlivy člověka (například týrání zvířat).⁷⁴

Od nástupu technické revoluce se ničení životní prostředí dostalo na mezinárodní úroveň. K předchozím problémům se přidaly průmyslové havárie, používání umělých hnojiv a dopady kácení deštných pralesů. Bylo nutné zavést instituce, které tyto problémy budou řešit. Byly také napsány publikace jako *Meze růstu* nebo *Mlčící jaro*, které jsou zmíněny již v první části této práce, a navrženy různé strategie, jak tyto problémy řešit. Od druhé poloviny 20. století mají tyto problémy globální charakter a začíná se na nich celosvětově pracovat.

Úbytek tropických pralesů a ohrožení lesů

Pralesy jsou velmi důležitou složkou planetárního ekosystému. Zároveň je však jejich biomasa pro současnou civilizaci důležitým zdrojem energie. Bohužel důsledná ochrana tropických pralesů je protichůdnou tendencí korporátních zájmů, které těží z potřeb rostoucí populace a postupující globalizace. Následkem toho je úbytek pralesů a ničení provázané struktury ekosystémů. Tím dochází k řetězové reakci, která má způsobuje úbytek druhů, změny klimatu atd.

Pokud by lidé dále pokračovali stejným tempem a stejným způsobem těžby, hrozilo by kompletní zničení tropických pralesů, kde se však nachází více než polovina všech živočišných druhů na Zemi (například primátů mimo člověka je zde 90 % z celkového počtu)⁷⁵. Vzhledem k rostoucím potřebám populace, které požadují palivové dříví pro

---

⁷⁴ Tamtéž, s. 47 – 48

⁷⁵ *Stop kácení deštných pralesů: Co jsou tropické deštné pralesy?* [online]. destnepralesy.wgz.cz [cit. 2018-03-26]. Dostupné z: <http://destnepralesy.wgz.cz/rubriky/destne-pralesy>

domácnosti, ale také úrodnou zemědělskou půdu pro rolníky, se však nedaří kácení zastavit. „Téměř 70 % obyvatel závisí na palivovém dříví jako zdroji energie. Podle odhadu FAO (Food and Agricultural Organization) v r. 1980 trpělo akutním nedostatkem palivového dříví 112 milionů lidí a další 1,2 miliardy lidí svou potřebu uspokojovaly jen za cenu ničení zdroje palivového dříví – lesa.“⁷⁶ Tropické pralesy jsou nedostatečně chráněny. Stav by mohlo zlepšit právní ukotvení v zemských ústavách, kde by země měly deklarovat zrušení nevhodné těžby.⁷⁷

Stejným problémem trpí i lesy. „K odlesňování dochází zejména ze tří následujících důvodů: získávání zemědělské půdy pro zemědělce; získávání palivového dříví pro domácnosti v rozvojových zemích; těžba dřeva pro stavebnictví a další odvětví hospodářství.“⁷⁸ Kromě odlesňování lesy trpí i znečištěným ovzduším nebo biotickými škůdci, kterým se daří v monokulturních lesích nepřírodně vytvářených člověkem.

Ohrožení půdy, rozšiřování pouští

V některých zemích (např. USA), kde je dostatek půdy se člověk zaměřuje na šetření lidské síly. Půda je často zbytečně přetěžována moderní technikou. V těchto zemích dochází trvale k nadprodukcí potravin. K dosažení nadprodukce bývají využívány chemické látky, které produkci sice zvyšují, zhoršují ale kvalitu potravin. V jiných zemích (např. Indie), kde je půdy nedostatek, je problém opačný. Půda je přetěžována, protože k uživení lidí je potřeba maximální produkce. Místo zemědělských strojů usnadňujících práci je využívána lidská práce. Jak při nedostatku půdy, tak při velkoplošném obdělávání však dochází k negativním důsledkům. Zatímco na amerických rozoraných polích vítr přemístí každý rok až 3 miliardy tun ornice, v Číně se kvůli terasovitému uspořádání každoročně sesune 2,5 miliardy tun půdy do řek.⁷⁹

Jedním z důsledků špatného zacházení s půdou je i desertifikace. Pouště dnes zabírají okolo 30 % povrchu pevniny, dalších 29 % půdy je pak ohroženo postupem pouště. Pouště primárně vznikají v subtropických pásech. Geografickým činitelem vzniku pouště většinou

---

⁷⁶ NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3, s. 36

⁷⁷ Tamtéž, s. 36 – 38

⁷⁸ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 144

⁷⁹ NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3, s. 42

nebývá člověk, ale jsou to studené proudy a anticyklona, neboli tlaková výše. Člověk se však podílí na rozšiřování pouští. Jedná se především o aridní a semiaridní pásma, kde dochází k nadměrnému spásání trav, vypalování křovin, nadměrnému kácení stromů, nesprávnému obdělávání a také ničením tropických pralesů.⁸⁰

Velkým současným problémem jsou také dopady pesticidů, používaných v zemědělství, na životní prostředí. Pesticidy se začaly používat v 50. letech 20. století. Postupně byly vyvinuty tři základní skupiny pro hubení „škůdců a plevelů“: fungicidy, prostředky, které hubí houby; insekticidy, které hubí hmyz; a herbicidy, které zabíjí rostliny. Po pár desetiletích používání pesticidů se ukázalo, že pesticidy zvyšují produkci jen krátkodobě a že především některé z nich ničí celé provázané ekosystémy (například ptáci, kteří konzumovali zasažený hmyz, byli neplodní, pokud plodili, snesená vajíčka praskala nebo jejich mláďata umírala). Kromě toho, měly některé pesticidy velmi negativní dopady i na člověka. V roce 1972 Spojené státy zakázaly používání DDT na svém území, v roce 2010 se zákaz týkal pesticidu endosulfan. Přestože byly prokázány nežádoucí účinky tohoto jedu, USA, zřejmě kvůli výnosům z prodeje pesticidů, nezakázala jejich výrobu a dodnes je vyváží do Afriky a Asie. V těchto oblastech dosud pesticid endosulfan způsobuje u člověka poruchy různých druhů.⁸¹

Nejlepším hospodařením s půdou se zatím ukázaly dotace zemědělcům, kteří dbají nejen na produkci, ale také na stav a vzhled krajiny (Německo, Švýcarsko). Zemědělci, kteří mají "dotovanou péči o krajinu", se o půdu starají zodpovědně a lze říci, že jejich produkce je trvale udržitelná.⁸²

Hospodaření s vodou

Povrch Země tvoří ze 70 % voda. Pouze 2,8 % z celkového množství vody je sladkovodních. Voda je tzv. nevyčerpatelný a obnovitelný zdroj. Není ale dostupná všude. Zhruba 2 miliardy lidí nemají přístup ke kvalitní vodě a tento počet roste („6000 lidí (z toho 4500 dětí) umírá každý den kvůli používání závadné vody.“⁸³). Vyjmeme-li z hodnocení

---

⁸⁰ Tamtéž, s. 38

⁸¹ *Koloběh jedů* [Circle of Poison] [film]. Režie MASCAGNI Evan a Shannon POST. USA, Argentina, Indie, a Mexiko, 2015

⁸² NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3, s. 42

⁸³ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 118

klimatické jevy, můžeme konstatovat, že zhoršování kvality vody můžeme pozorovat i v našem pásmu, a to vinou člověka. Největším problémem v našem pásmu je zatím znečištění povrchových toků (podzemní vody ale neprošly tak důkladným výzkumem). Ke stavu povrchových toků máme pozitivní prognózy. V některých evropských zemích ale dochází k mírnému zlepšování. Například v Německu je ozdravován Rýn (zajišťuje vodu 9 milionům obyvatel), v Anglii byla ozdravena Temže do takové míry, že z původního stavu znečištění, kdy už v Temži nežily žádné druhy ryb, jich je dnes okolo 100 druhů.⁸⁴ Stav se mírně zlepšuje i u nás: „V bývalém Československu jsme měli před druhou světovou válkou znečištěných 800 km toků, v osmdesátých letech to již bylo přes 8000 km. Za čisté jsou považovány ještě 2000 km toků. Nyní se množství silně znečištěných toků snižuje.“⁸⁵ Naopak negativní prognóza se týká podzemních vod. Její hladina klesá na všech kontinentech a její množství se bude v příštích letech ještě více snižovat. Stejně prognózy se týkají i ledovců, které vlivem globálního oteplování tají. Rovněž dochází k vysychání mokřadů, na kterých jsou závislé některé rostlinné i živočišné druhy, a k vysychání povrchových toků, na nichž je celkem závislých 1,4 mld. lidí.⁸⁶ „Zemědělství nyní využívá 70 % pitné vody spotřebované člověkem a bude jí potřebovat ještě více, aby uživilo narůstající populaci. Přitom dostatek vody musí zůstat k dispozici i v přírodě, pro volně žijící rostliny a živočichy. Více než 3000 živočišných druhů žijících ve sladkovodním prostředí je považováno za ohrožené nebo již vyhynulé.“⁸⁷

Zhoršení kvality atmosféry, narušení rovnováhy klimatu

Na problému narušení atmosféry se podílí tři jevy: narušení ozonové vrstvy, skleníkový efekt a kyselý déšť. Všechny tyto jevy způsobuje pouze člověk masovou výrobou (ať už v zemědělství nebo průmyslu), masovým využíváním pokrokových prostředků (doprava, veřejné osvětlení, spotřebiče atd.) nebo odstraňováním odpadu. Vlivem narušení ozonové vrstvy dochází k narušení stavby rostlin (např. úbytek chlorofylu), jejíž následkem je mimo jiné menší hospodářská produkce; k poškození kůže člověka a jiných mimolidských zvířat (především obojživelníků), stejně tak k narušení imunitního systému. Vysokou koncentrací oxidu uhličitého zase dochází ke skleníkovému efektu, který způsobuje oteplování planety.

---

⁸⁴ NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3, s. 41

⁸⁵ Tamtéž

⁸⁶ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 118 – 120

⁸⁷ Tamtéž, s. 118

Kyselá dešť jsou pak způsobovány oxidy síry (uvolňuje se např. při pálení uhlí) a oxidy dusíku (uvolňovány při spalování ropy).⁸⁸

Vyspělé země se snaží působení oxidace (oxidů dusíku a síry) eliminovat pomocí filtrů a odlučovačů. V rozvojových státech ale využívány nejsou, protože jsou finančně nákladné. Kyselá dešť ale způsobují toxické poškození po celém světě, protože atmosféra cirkuluje a roznáší škodliviny prouděním vzduchu.⁸⁹

Některé problémy atmosféry (např. skleníkový efekt) způsobují změny klimatu. Na rozdíl od znečištění atmosféry změny klimatu nezpůsobuje pouze člověk. Střídání ochlazování a oteplování Země nastává v cyklech („*Například doba ledová byla na Zemi před 2,2 miliardami let, pak před 400 miliony lety a poté před 250 miliony lety. Poslední doba ledová byla na Zemi z geologického hlediska nedávno, skončila před 10 000 lety.*“⁹⁰) Přesto se na oteplování planety člověk podílí spalováním fosilních paliv. Pokud by člověk, podle kalifornských vědců, spálil všechna dostupná fosilní paliva, teplota na Zemi by mohla vzrůst až o 8°C.⁹¹

Nepřiměřené využívání ekosystémů

Ekosystémy mají schopnost se obnovovat. Dalo by se s nadsázkou říci, že je můžeme do určité míry a určitou dobu poškozovat, protože se zase zregenerují. Problém nastává ve chvíli, kdy ničení přesáhne určitou dobu nebo určitou míru. Podle schopnosti regenerace rozeznáváme tři druhy ekosystému. „Ekosystém rezistentní“ je označován jako „silný ekosystém“, neboť jeho struktura je pevná, vazby ve struktuře jsou pevné (každý živočišný druh je v něm zastoupen ve velké míře) a proto takovému ekosystému nehrozí zánik. Oproti tomu „ekosystém s pružnými vazbami“ je snadno narušitelný. Druhy, které se v něm vyskytují nedosahují tak velkých počtů. Tento ekosystém se často vyskytuje například v oblastech, kde jsou časté záplavy nebo období sucha. Má ale tu výhodu, že pokud dojde k jeho narušení, ekosystém se sám po čase obnoví (např. díky migraci zvířat). Posledním druhem ekosystému je „ekosystém se specializovanými druhy“, neboli „citlivý ekosystém“. Je to ekosystém, který se nejčastěji vyskytuje v tropických deštných pralesích. Pokud dojde

---

⁸⁸ NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3, s. 46

⁸⁹ Tamtéž

⁹⁰ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 129

⁹¹ Tamtéž

k narušení tohoto druhu ekosystému, dochází z pravidla k jeho zániku a už se neobnoví. Člověk nemá k dispozici měřítko, po jakou dobu může systém využívat, a tak se nezdá stává, že „citlivé“ ekosystémy likviduje.⁹² Někdy stačí docela drobná změna. Pokud bychom například vykáceli určitou část peruánského pralesa, přijdeme o několik druhů hmyzu, kteří často žijí pouze na jednom druhu stromu. Takové narušení ekosystému by se brzy projevilo na samotném pralesu, který zase využívá "služby" onoho hmyzu („*V peruánských pralesích třináct procent hmyzích druhů žijících ve stromovém patře může existovat pouze na jednom druhu stromu*“⁹³).

Ekosystémy fungují na základě určitých funkcí přírody. Těmito činiteli je koloběh vody, fotosyntéza, tvorba půdy, primární produkce a koloběh živin. Díky těmto procesům je pak možná další produkce činností ekosystému. V důsledku má pak každý z těchto činitelů svůj regulační proces (např. regulace škůdců, regulace půdní eroze nebo čištění vody), který pomáhá obnovovat správný chod přírody.⁹⁴ Pokud dojde k porušení jednotlivého procesu, jsme schopni na něj zareagovat a omezit negativní jev, který jeho narušení způsobil. Tlak na ekosystémy ale roste a my jsme již některé ekosystémy nenávratně poškodili (př. zničení Aralského jezera). Pavel Nováček říká: „*Nedokážeme "vyrobit" povodí, genofond, půdu, zatopené louky, opylovače ani troposféru, natož abychom uměli vytvořit celý ekosystém.*“⁹⁵

Rozmanitost života

V důsledku předchozích bodů dochází k úbytku rostlinných i živočišných druhů. Na Zemi žije 3 – 50 milionů druhů (jejich počet kolísá), z nichž 1, 7 milionů druhů jich je popsanych. Většina z nich žije v tropických pralesích. Odhaduje se však, že jich celá polovina do roku 2100 vymizí vinou člověka. Pokud by se tak stalo, dalo by se hovořit o největším vymírání od dob druhohor.⁹⁶

Biodiverzita, neboli rozmanitost života, má několik úrovní. Jednak je to úroveň ekosystémová, která se týká rozmanitosti na úrovni celých provázaných společenství.

---

⁹² *Ekosystém: Stabilita ekosystému* [online]. <http://bio-zeme.wz.cz> [cit. 2018-03-27]. Dostupné z: <http://bio-zeme.wz.cz/3.html>

⁹³ NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3, s. 36

⁹⁴ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 152 – 153

⁹⁵ Tamtéž, s. 154

⁹⁶ NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3, s. 33 – 36

Někteří vědci (např. James Lovelock) se domnívají, že na naší planetě existuje jediný ekosystém, kterým je vlastně Země sama. Dále je úroveň druhová, kterou se snažíme postihnout menší skupinu organismů, na úrovni druhů.⁹⁷ Proti vyhynutí druhů člověk zasahuje jejich ochranou. Jsou dobře známy případy, kdy byla ochrana zvířat účinná, jako například u amerických bizonů, jichž na počátku minulého století bylo pouhých 1000 kusů, dnes jejich stáda čítají 30 000 jedinců. Ne vždy se však povede kriticky ohrožený druh obnovit (např. pyrenejský kozorožec). Je proto žádoucí, aby bylo druhovým krizím předcházeno (Například v České republice u Police nad Metují, kde je transfer žab, byly instalovány ochranné sítě a ochranáři žáby přes veřejnou komunikaci přenáší. V CHKO jsou zase louky koseny klasickým způsobem jako prevence vyhynutí motýlů a ochrana speciálních druhů rostlin).⁹⁸

Nakonec úroveň genetická, kdy řešíme rozmanitost v rámci rodů a jednotlivců. Ať už existuje tato rozmanitost ve větší či menší míře, člověk by ji neměl poškozovat ani ničením přirozeného prostředí, ani zaujatostí vůči některým druhům, natož pak genetickými manipulacemi.⁹⁹

2. 2 Energetický a surovinový problém

U energetického a surovinového problému, o kterém se též hovoří jako o problému přírodních zdrojů, je důležité rozlišení zdrojů na obnovitelné a neobnovitelné. Obnovitelné zdroje se na rozdíl od neobnovitelných mají schopnost obnovovat v lidském časovém měřítku. Proto například ropu, která v přírodě vzniká tepelnou přeměnou organického materiálu, řadíme k neobnovitelným zdrojům. Dále je rozdělujeme na vyčerpitelné a nevyčerpitelné. Vyčerpitelnými zdroji mohou být zároveň zdroje obnovitelné (např. les) i neobnovitelné (uhlí). Nevyčerpitelným obnovitelným zdrojem je například voda a nevyčerpitelným neobnovitelným je například geotermální energie (protože jednou zemské jádro vychladne). Z našeho pohledu jsou nejohroženějšími zdroji ty, které jsou neobnovitelné a vyčerpitelné (př. rudy a fosilní paliva).

---

⁹⁷ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 111

⁹⁸ NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3, s. 33 – 36

⁹⁹ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 111

Surovinový a energetický problém zahrnuje kromě otázky nakládání se surovinami a energiemi, také otázku odpadů. V České republice každoročně vytrídíme pouhou ¼ domácího odpadu¹⁰⁰, který by bylo možné třídit. Přicházíme tak o suroviny, které by mohly zůstat v oběhu. Využitím těchto druhotných surovin bychom přitom mohli snížit objem těžby, který v současnosti roste. Zvýšit efektivitu hospodaření se zdroji je také jedním z cílů Evropské unie. Tuto tendenci se již daří naplňovat u výrobců a prodejců (např. zpětný odběr výrobků, poplatky za recyklaci), dalším krokem by mělo být zvýšení efektivity třídění odpadu v domácnostech.¹⁰¹

Suroviny

Surovinami se často označuje nepracovaná hmota z prostředí neživé přírody, je však důležité si uvědomit, že surovinou může být i dřevo nebo plodiny, což jsou suroviny pocházející z živé přírody. Pokud ale hovoříme o surovinovém problému, týká se povětšinou hmoty z prostředí neživé přírody, především z neobnovitelných zdrojů.

Problém vyčerpání surovin hrozí především surovinám strategickým (ropa, uhlí, zemní plyn). Více než u jiných problémů se zde projevuje návaznost na ekonomiku. Růst cen surovin určuje jen několik málo zemí, v dnešní době je to především Čína, Indie, Rusko a Brazílie. Zejména Čína s Indií, které jsou teď v době „průmyslové revoluce“ enormně čerpají tyto zdroje, zejména z afrických států. Tyto země však nehledí na férové podmínky nebo dodržování lidských práv, tento problém se tudíž rozšiřuje i do intersociální sféry.¹⁰²

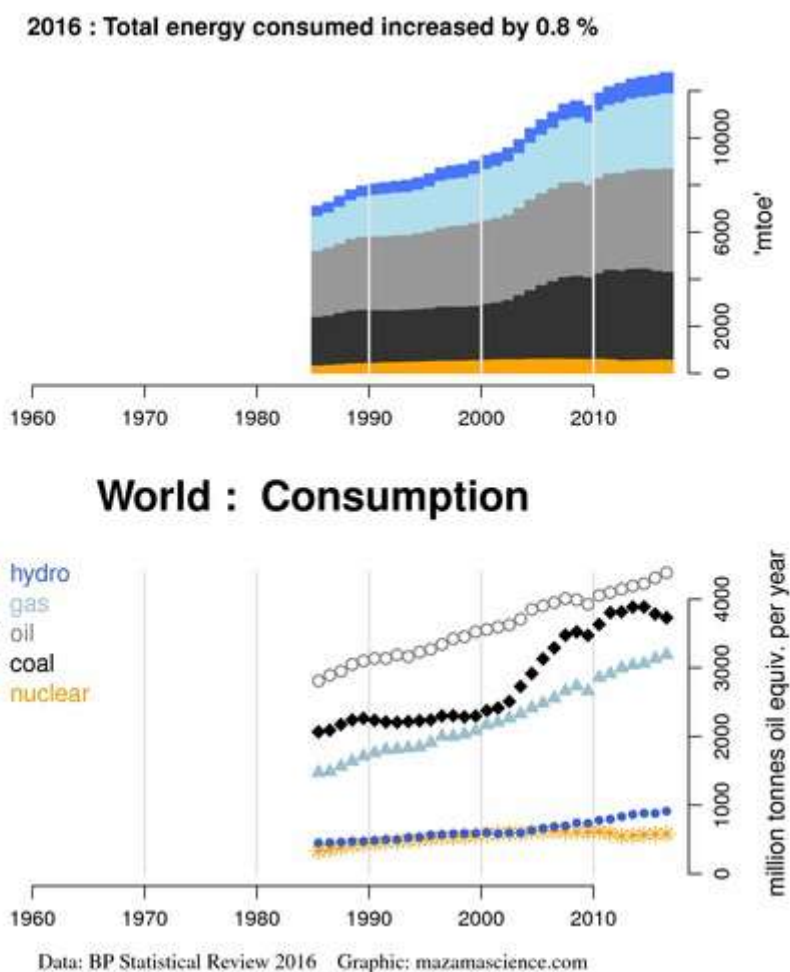
---

¹⁰⁰ HAVEL, Milan. *Jak žít dobře, zdravě a ekologicky šetrně*. 3., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Arnika - program Toxické látky a odpady, 2015. ISBN 978-80-87651-16-2, s. 103

¹⁰¹ Tamtéž, s. 104 – 105

¹⁰² NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 158 – 159

Následující graf (Obr. 3¹⁰³) ukazuje, jak se zvyšuje čerpání jednotlivých strategických surovin:

Pavel Nováček v současné době stav vyčerpání surovin nepovažuje za naléhavý. Říká, že u některých zdrojů jsme sice již za hranicí "bodu zlomu" (např. uhlí a ropa), přesto se daří nalézat alternativní řešení. „V roce 1973 přišla ropná krize (...). Země s tržním hospodářstvím však v řádu měsíců až několika let dokázaly reagovat velmi pružně: byla objevena a otevřena nová ložiska ropy i dalších surovin; byly vyvinuty úspornější technologie (...); poměrně rychle se rozvíjela recyklace (např. recyklací hliníku se ušetří přes 90 % energie oproti tomu, když se hliník vyrábí z bauxitu); došlo k substituci některých zdrojů za jiné, dostupnější (např. Měď byla u telekomunikačních kabelů nahrazena optickými); rozvinuté země do značné míry již svou základní infrastrukturu vybudovaly (budovy, silnice, železnice, ...) a nyní

¹⁰³ Total energy consumed increased by 0,8 % [online]. mazamascience.com, 2016 [cit. 2018-02-11]. Dostupné z: <http://mazamascience.com/OilExport/>

ji hlavně udržují, což není surovinově tak náročné jako nová výstavba.“¹⁰⁴ Díky tomu nedošlo k vyčerpání zdrojů tak rychle, jak se předpokládalo. Pavel Nováček ale říká, že ačkoli nyní surovinový problém není akutní, v budoucnosti se opět vrátí. Nezměnil se totiž náš konzumní způsob života, ani se nepodařilo zastavit ekonomický růst (který ani není, podle mnoha ekonomů, cílem zastavit). I když se nám tedy podaří oddálit vyčerpání zdrojů, jednou k němu dojde. Osobně s Pavlem Nováčkem nesouhlasím a myslím si, že surovinový problém je naléhavý už nyní. Nesouhlasím ani s jeho tvrzením, že prognózy zprávy *Meze růstu* se nenaplní¹⁰⁵ (dle studie Grahama Turnera jsou prognózy naopak přesné). Přesto, domnívám se, i kdyby předpovědi v *Mezích růstu* nebyly správné, vzhledem k nadměrné těžbě surovin, jejíž objem se stále zvyšuje, je se surovinami nutné lépe hospodařit už nyní. Vzhledem k tomu, že máme možnosti, jak suroviny recyklovat a znovu zpracovávat, bylo by dobré účelněji využívat suroviny, které jsou již v oběhu. Můžeme tak šetřit jak surovinové zdroje, tak krajinu, kterou nadměrná těžba vyčerpává.¹⁰⁶

Energie

Na dostupnosti energií stojí fungování lidské společnosti. Energie pochází z buď obnovitelných nebo neobnovitelných zdrojů. Do obnovitelných energií patří větrná, vodní, sluneční a geotermální energie, dále získávání energie z biomasy nebo síly přílivu. Neobnovitelnými zdroji energie jsou fosilní paliva a štěpení jadra. V minulosti byly využívány především obnovitelné zdroje (biomasa), teprve v posledních stoletích se člověk orientuje na zdroje neobnovitelné. V současnosti tvoří celkovou spotřebu zdrojů ze 33,3 % biomasa (především palivové dřevo), 29 % ropa, 17,3 % zemní plyn, 16,9 % uhlí, 1,7 % vodní elektrárny, 1,6 % jaderné elektrárny a 0,1 % obnovitelné zdroje (mimo vodní energii).¹⁰⁷

Strategie udržitelného rozvoje nyní směřují k výzkumu nevyčerpatelných zdrojů. Ty bývají ohleduplnější k životnímu prostředí a nepotýkají se s problémem vyčerpání jako některé z vyčerpatelných zdrojů energií. Například u ropy se předpokládá vyčerpání v poměrně blízké době. Nováček uvádí tři druhy scénáře vyčerpání ropných ložisek.

---

¹⁰⁴ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 158

¹⁰⁵ Tamtéž

¹⁰⁶ CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2002. ISBN 80-865-6929-2.

¹⁰⁷ Srov. NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 162

Pesimistický scénář (ropa by při současné těžbě došla již za 26 let), realistický scénář (ropa by vystačila na 59 let, pokud by spotřeba zůstala konstantní, pokud by ale dále rostla, došlo by k jejich vyčerpání zhruba za 35 let) a optimistický scénář a "super-optimistický" scénář (zahrnují objevy nových ložisek a při mírném růstu by vystačily na 60 let).¹⁰⁸ Nejpravděpodobnější se jeví realistický scénář, ale i pokud by se podařilo objevit nová ložiska, do sta let by došlo k vyčerpání v současnosti hlavního neobnovitelného zdroje. Podobné scénáře se týkají i dalších vyčerpatelných a neobnovitelných zdrojů.

I kvůli těmto scénářům se proto přistupuje k vývoji technologií využívajících obnovitelné zdroje. Větrné elektrárny jsou nejšetrnějšími elektrárnami k životnímu prostředí. Kromě odpadu vzniklého z materiálů využitých k jejich stavbě jsou v podstatě „zero waste“, neboli žádný odpad neprodukují. Podobně také geotermální energie, kterou lze přirozeně čerpat, nezanechává žádnou ekologickou stopu. Dalšími vhodnými obnovitelnými zdroji jsou technologie využívající vodní energie a sluneční energie. Jsou užitečné, pokud je s nimi zacházeno ohleduplně (např. pokud sluneční baterie nezabírají zemědělskou půdu), ale při nepromyšlených stavbách mohou být pro životní prostředí zátěží (např. zatopení oblastí kvůli velkým vodním stavbám¹⁰⁹).

Následující graf ukazuje situaci využívání energie z obnovitelných zdrojů v České republice mezi lety 2009 – 2013, kdy průměrný počet Mwh získaný energií z těchto zdrojů činil zaokrouhleně 9 384 000 Mwh.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Srov. NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století. 2. přeprac. a rozš. vyd.* Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3, s. 165

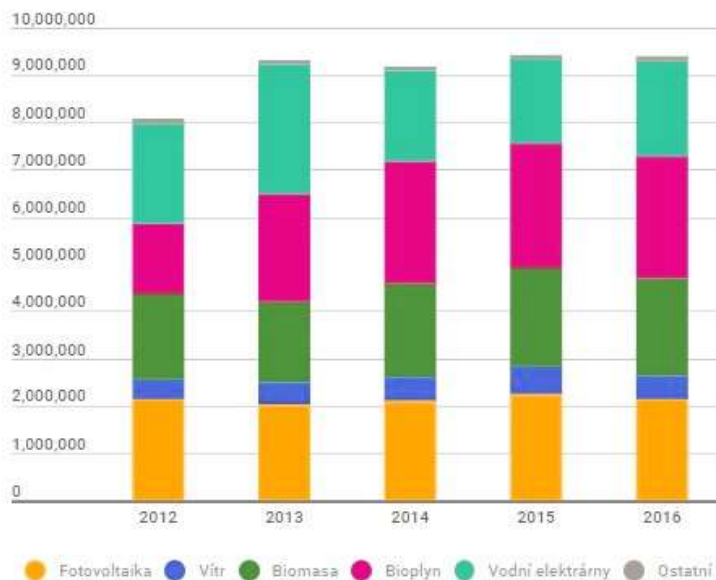
¹⁰⁹ NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století. 2. přeprac. a rozš. vyd.* Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3, s. 50 – 51

¹¹⁰ *Výroba elektřiny z obnovitelných zdrojů v ČR* [online]. nazeleno.cz, 2017 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <https://www.nazeleno.cz/energie/infografika-zelena-energie-v-cr-za-poslednich-5-let.aspx>

Obr. 4¹¹¹

Výroba elektřiny z obnovitelných zdrojů (2009 - 2013) v MWh

Odpady

Negativním jevem čerpání a využívání přírodních zdrojů je odpad. Odpadem zamořujeme životní prostředí a ničíme krajinu. Odpady navíc není lehké odstranit. Pokud je vyvážíme na skládky, prosakuje odpad do podzemních vod a narušuje krajinu. Pokud jej spalujeme, znečišťujeme ovzduší. V České republice připadá průměrně na jednoho občana přes 2 200 kg odpadů na rok (celkově Česká republika vyprodukuje 23,4 miliard tun odpadu ročně). Ač se toto číslo zdá enormní, patří naše republika do skupiny zemí s nejnižší produkcí odpadu v Evropě. Nejvíce odpadu produkuje v Evropě Německo (387,5 miliard tun odpadu ročně), v přepočtu na obyvatele pak nejvíce odpadu vyprodukuje Bulharsko (24 900 kg odpadu na obyvatele).¹¹² Největší produkci odpadu ve světě představuje USA. Průměrně jeden obyvateľ USA vytvoří 450 000 kg odpadu za rok.¹¹³

¹¹¹ Tamtéž

¹¹² *Waste generation in Europe* [online]. <http://ec.europa.eu>, 2014 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z:

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/4/45/Waste_generation_by_economic_activities_and_households%2C_2014_YB17.png

¹¹³ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 160

Abychom minimalizovali počet odpadů, část z nich recyklujeme a kompostujeme. „*Ekolog Paul Duvigneaud (1988) již na přelomu 70. let 20. století předvídal, že recyklace bude znamenat "druhou průmyslovou revoluci", kdy nepůjde jen o to, co nejvíce vyrobit, ale vyrobit to co nejefektivněji a za minimálního narušení životního prostředí.*“¹¹⁴ Česká republika má recyklaci zakotvenou v zákoně č. 477/2001 Sb., o obalech a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon ukládá podnikajícím právnickým a fyzickým osobám (platí i pro distributory a dovozce do ČR ze zemí EU i mimo země EU) „*předcházet vzniku odpadů a stanovit postupy pro snižování množství a škodlivosti odpadu z obalů; opakovaně používat obaly a podporovat systém ekologicky šetrných vratných lahví na nápoje; zajistit třídění a recyklaci odpadu z obalů; a zajistit využití odpadu z obalů*“.¹¹⁵

Při recyklaci dochází ke zhoršení kvality původního materiálu (např. papír lze recyklovat pouze sedmkrát) a na jeho znovuvyužití je opět potřeba energie. Abychom skutečně šetřili materiály, nestačí na to recyklace, ale je potřeba změna vzorců výroby. V knize *Zodpovědná firma* můžeme najít, že: „*90 % ekologického odpadu výrobku je dáno ve fázi plánování a designu.*“¹¹⁶ Pokud se tedy firmy (jejichž odpad činí 6 %, z celkově vyprodukovaného odpadu, při tvorbě zboží a podíl mají i na 7 % komunálního odpadu¹¹⁷) zaměří na analýzu výrobního systému a následnou minimalizaci tvorby odpadu, mohou následně také dosáhnout lepšího využití materiálů a surovin.¹¹⁸ „*Co se týče legislativního opatření, Německo jako první přišlo s konceptem "rozšířené odpovědnosti za výrobek", resp. odpovědnosti za výrobek "od kolébky do hrobu" (from cradle to grave). Recyklace obalů se tak v Německu zvýšila z 12 % v roce 1992 na 86 % v roce 1997.*“¹¹⁹

Největší problém v oblasti odpadů ale představuje radioaktivní odpad: „*Ještě vážnější problém, vskutku "časovanou bombu", představuje ukládání radioaktivního odpadu. Radioaktivní odpad (vyhořelé palivo z atomových elektráren) je ukládán do moře (...) nebo hluboko pod zem. Vážné je, že tento odpad bude potencionálně naše životní prostředí*

---

¹¹⁴ Tamtéž

¹¹⁵ *Obaly a odpady z obalů* [online]. <http://www1.cenia.cz>, 2012 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <http://www1.cenia.cz/www/odpady/obaly-a-odpady-z-obalu>

¹¹⁶ CHOUINARD, Yvon a Vincent STANLEY. *Zodpovědná firma: jak podnikat tak, aby to bylo prospěšné nejen vlastníkům, ale i ostatním lidem a planetě*. Praha: PeopleComm, 2014. ISBN 978-80-87917-12-1, s. 113

¹¹⁷ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 160

¹¹⁸ CHOUINARD, Yvon a Vincent STANLEY. *Zodpovědná firma: jak podnikat tak, aby to bylo prospěšné nejen vlastníkům, ale i ostatním lidem a planetě*. Praha: PeopleComm, 2014. ISBN 978-80-87917-12-1, s. 113

¹¹⁹ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 161

ohrožovat ještě desítky let.“¹²⁰ Radioaktivní odpad neboli vyhořelé jaderné palivo, musí být před uložením pod zem zakonzervováno do speciálních sudů, teprve poté je ukládáno pod zem do horninových masivů. V České republice se za rok vyprodukuje průměrně 550 tun jaderného odpadu, z nichž je 100 tun vysokoaktivních. Do roku 2065 plánuje Česká republika vytvořit pro tento odpad hlubinné úložiště.¹²¹

3. Antroposociální problémy

Ačkoli autoři Jeníček a Foltýn zařazují potravinový problém do problémů přírodně-sociálních, osobně mám dojem, že se snižující se úrodností a zvyšující se populací (viz. Tabulka č. 1), tento problém patří spíše do antroposociálních problémů, neboť ač je i nyní tento problém značně rozsáhlý, především se vztahuje k otázce budoucnosti. Problémům souvisejícím s modernizací technologií, terorismu a dalším patřícím do této skupiny zde nedávám takový prostor ne proto, že bych si myslela, že nejsou dostatečnou globální výzvou lidstva, ale proto, že nedokážu posoudit jejich vztah směrem k udržitelnosti. Je jistě nutné předcházet možným hrozbám z této strany. Do jaké míry ale bude tato situace celosvětově neudržitelná, domnívám se, posoudí až jejich vývoj v budoucnosti.

3.1 Potravinový problém

Jedním z největších problémů lidstva je beze sporu potravinový problém. Na jedné straně jsou "hladové oblasti" rozvojových států, na straně druhé plýtvání s jídlem, přebytek, nadměrný příjem potravy a nevhodné složení potravy ve státech rozvinutých. Jsou však i rozvojové země, které mají potravin přebytek a exportují je, na druhou stranu některé její části hladem trpí. Dostupnost potravin není přímo úměrná rozvinutosti země jako spíše individuální míře chudoby.¹²²

Organizace FAO (Organizace pro výživu a zemědělství) rozdělila země do šesti skupin podle kvality a dostupnosti stravy¹²³:

---

¹²⁰ NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3, s. 55

¹²¹ *Úložiště radioaktivního odpadu – obecný popis a situace v ČR* [online]. <http://oenergetice.cz/>, 2015 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: <http://oenergetice.cz/technologie/uloziste-jaderneho-odpadu-obecny-popis-situace-v-cr/>

¹²² JENÍČEK, Vladimír a Jaroslav FOLTÝN. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C.H. Beck, 2003. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-795-2., s. 111

¹²³ Tamtéž, s. 120

1. Skupina A: země, kde podvyživení zastupují minimální vzorek obyvatel a kde je malá hloubka hladu (25 zemí)
2. Skupina B: země, kde je středně podvyživených, ale malá hloubka hladu (20 zemí)
3. Skupina C: země, kde je středně podvyživených a střední hloubka hladu (30 zemí)
4. Skupina D: země s vysokým výskytem podvyživených a střední hloubkou hladu (32 zemí)
5. Skupina E: země s nejvyšším výskytem podvyživených a velkou hloubkou hladu (24 zemí)

Tato charakteristika ukazuje, že pouze 25 zemí je potravinově zabezpečených, zatímco téměř stejný počet dosahují země s nejvyšším tlakem na zajištění obživy obyvatel. Země skupiny E jsou zpravidla sužovány politickou nestabilitou a válečnými konflikty, chudobou a nízkou zemědělskou produkcí, což jsou faktory, které jsou, kromě geografických podmínek, nejčastějšími příčinami nedostatku potravin.¹²⁴

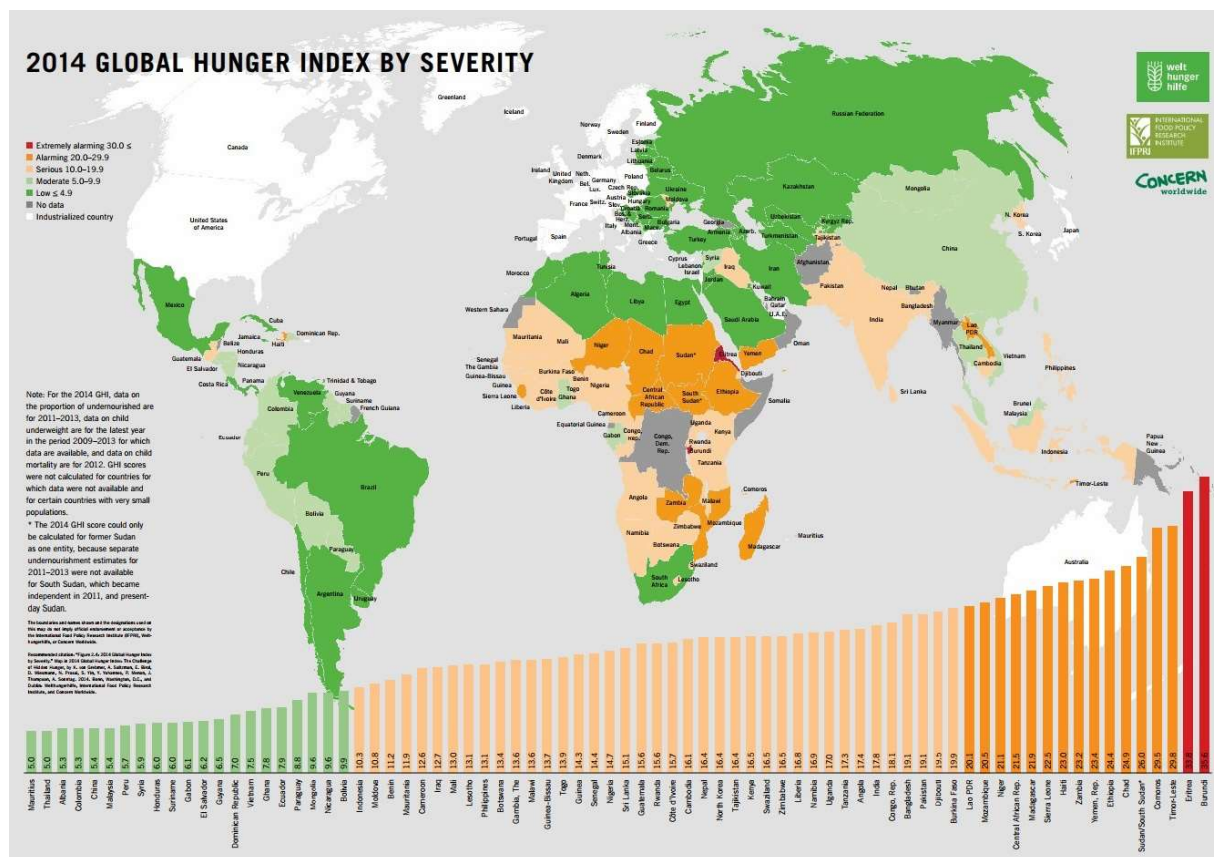
Měřítkem po sledování celosvětového potravinového problému je tzv. Globální index hladu. Tento index sestavuje organizace IFPRI (Mezinárodní výzkumný ústav pro potravinovou politiku, která se snaží koncipovat politické strategie, jež mají trvale snižovat chudobu, hlad a podvýživu.¹²⁵ Globální index hladu se počítá podle průměrného procenta podvyživených obyvatel země a speciálně se také zaměřuje na počet podvyživených dětí do 5 let a procento dětí, které před tímto věkem v důsledku podvýživy zemřely. Tato procenta jsou pak přenesena na stupnici 0 – 100, přičemž 0 znamená žádné podvyživené, ani v důsledku podvýživy mrtvé dítě a žádného podvyživeného dospělého, hranice 100 by pak znamenala, že všichni obyvatelé státu jsou podvyživení a všechny děti do 5 let buď podvyživené, nebo mrtvé. Zatím však země s největší hloubkou hladu dosáhly hranice maximálně 40 bodů.¹²⁶

---

¹²⁴ Tamtéž, s. 121

¹²⁵ *Vision & Mission* [online]. USA: International food policy research institute, 2018 [cit. 2018-02-08]. Dostupné z: <http://www.ifpri.org/>

¹²⁶ *The Concept of the Global Hunger Index* [online]. www.ifpri.org, 2014 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: https://www.ifpri.org/sites/default/files/ghi/2014/feature_1812.html

Příčiny potravinového problému můžeme hledat většinou u člověka. Jeníček a Foltýn ve své knize popisují pouze jednu příčinu potravinového problému, a to vliv klimatu, kterou nezpůsobuje člověk. Vliv klimatu je zde myšlen do té míry, do jaké můžeme například negativní úrodnost přisuzovat přirozenému prostředí přírodních pásů Země. Do této příčiny zahrnují i vlivy nestálé a krátkodobé, které vyvolávají sníženou produkci, jako jsou záplavy, zemětřesení atd.¹²⁸

Vliv klimatu, který je způsoben globálním oteplováním, již řadí do příčin způsobených člověkem. Vědecké názory na globální oteplování se různí a vzhledem k tomu, že moderní technikou můžeme zatím posuzovat velmi krátké časové období, nelze ani dobře předpovídat, jak přesně bude postupovat a co to pro nás a další živočišné a rostlinné druhy bude znamenat. Autoři knihy ale odhadují, že globální oteplování sehraje v potravinovém

¹²⁷ *Global, Regional, and National Trends* [online]. www.ifpri.org, 2014 [cit. 2018-02-12]. Dostupné z: https://www.ifpri.org/sites/default/files/ghi/2014/feature_1813.html

¹²⁸ JENÍČEK, Vladimír a Jaroslav FOLTÝN. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C.H. Beck, 2003. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-795-2., s. 129

problému negativní roli, zejména u pěstování rýže, prosa a kukuřice, což jsou pro země trpící největším potravinovým problémem zásadní suroviny.¹²⁹

Přirozeně dalším problémem, jehož viníkem je pouze člověk, je degradace půdy. I přes používání chemických látek (nebo možná právě proto), dochází k trvalému snižování úrodnosti půdy (viz. Tabulka č. 1). „*Vlivem lidské činnosti je na světě extrémně degradováno 9 mil. ha půdy, 1.2 mld. ha (10 % světové půdy pokryté vegetací) je poškozeno méně. Špatné zemědělské praktiky se podílejí na degradaci půdy 28 %. Na degradaci půdy se podílejí další faktory, např. rozorávání půd na svazích bez zabezpečení proti vodní erozi, nízká ochrana proti větrné erozi, zasolování půd v zavodněných oblastech a nadměrná pastva.*“¹³⁰

Problém chudoby a populační problém, jež spadají do intersociálních globálních problémů, se velkou měrou podílejí rovněž na problému potravinovém. Mezi strmým stoupajícím počtem obyvatel a potravinovým problémem existuje přímá vazba, rovněž to platí u chudoby. Zatímco však můžeme pozorovat, že strmě rostoucí populace způsobuje potravinový problém, tedy se jedná o jednosměrný pohyb, u chudoby můžeme pozorovat pohyb cyklický – chudoba způsobuje potravinový problém a ten opět způsobuje chudobu.¹³¹

Ekonom Thomas Malthus v roce 1798 upozornil na to, že populace roste rychleji než potravinové zdroje. Domníval se, že zatímco populace roste geometrickou řadou, potravinové zdroje rostou řadou aritmetickou. Vycházel přitom z předpokladu, že populace svoji velikost každých 25 let zdvojnásobuje. Tuto tezi podpíral tvrzením, že ve Spojených státech amerických se toto zvyšování dalo pozorovat, a stanovil toto číslo hrubým koeficientem růstu populace. Dále odvodil, že potravinové zdroje rostou řadou aritmetickou. Podkládal to tím, že pokud na nějakém místě vzroste populace během 25 dvojnásobně a podaří-li se stejně zvýšit i produkci zemědělství, v dalších 25 letech, zatímco číslo populace dál poroste násobky dvou, se produkce zvedne pouze o jednotku vůči předchozí produkci. Udává tedy příklad růstu takový, že pokud potravinové zdroje rostou v poměru 1, 2, 3, 4, 5, 6 atp., populace poroste v poměru 1, 2, 4, 8, 16, 32 atd.¹³² Pro ilustraci, pokud by Malthusova

---

¹²⁹ Tamtéž, s. 130

¹³⁰ Tamtéž, s. 129

¹³¹ Tamtéž, s. 130

¹³² MALTHUS, Thomas. *An Essay on the Principle of Population*. London: Printed for J. Johnson, 1798. s. 6 – 8 [online]. www.esp.org, 1998 [cit. 2018-02-08]. Dostupné z: <http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>

populační teorie platila, jen od roku 1950 (9 mil. lidí¹³³) do roku 2025 by se populace v České republice zvedla na 72 mil. obyvatel. Přestože je tato teorie neplatná (potravinové zdroje se nemohou zvyšovat neomezeně, a to ani pokud je jejich růst pomalý), je svým v té době pokrokovým přístupem velmi důležitá. Poprvé totiž bylo zmíněno, že potravinová dostupnost může být ovlivněna velikostí populace a Thomas Malthus vyzval, aby byla populace omezována zákony. Pavel Nováček píše: „*Tato myšlenka byla mnohokrát zpochybněna a odmítnuta, ale základní rozpor mezi dosavadním exponenciálním růstem populace a omezenými dostupnými zdroji je těžko napadnutelný.*“¹³⁴

Kromě náboženských a kulturních příčin a vlivu růstu cen ropy a umělých hnojiv, uváděných v učebnici *Globální problémy a světová ekonomika* pak můžeme najít ještě jednu příčinu – příčinu politických nepokojů. K těm dochází ať už vlivem vládnoucího systému, různými ideologiím nebo střetům skupin obyvatel kvůli rozličným vlivům, jako jsou vlivy náboženské. Není výjimkou, že v těchto zemích dochází k občanským nepokojům, válkám nebo k terorismu. K tomuto problému lze zařadit i problém migrace, kdy původní rolnické kultury a zemědělci migrují kvůli konfliktům jinam, což se odrazí na dostupnosti potravin nejen v té dané oblasti, ale může ovlivnit i světový trh.¹³⁵

---

¹³³ *Population Databrowser: Czech republic* [online]. Mazama Science, 2014 [cit. 2017-12-02]. Dostupné z: <http://mazamascience.com/PopulationDatabrowser/index.html?country=CZ&language=en>

¹³⁴ NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9, s. 78

¹³⁵ JENÍČEK, Vladimír a Jaroslav FOLTÝN. *Globální problémy a světová ekonomika*. Praha: C.H. Beck, 2003. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-795-2., s. 133

UDRŽITELNÝ ROZVOJ JAKO FILOZOFICKÝ PROBLÉM

„Pokud nezměníte směr, je možné, že skončíte tam, kam směřujete.“¹³⁶

(Připisováno Lao-c', čínskému filozofovi)

Důvodů, proč by se člověk měl začít chovat k přírodě zodpovědněji, je celá řada. Těmi základními jsou důvody ekologické (pokud zničíme určité ekosložky provázaného systému, můžeme zničit život na Zemi; když zničíme některé ekosložky, zbytek nebude správně fungovat atd.), důvody ekonomické (ohrožením přírody ohrožujeme sami sebe; přírodní bohatství má obrovskou cenu, pouze zatím nebylo řádně oceněno atd.) a důvody etické (nemáme právo ničit jiné formy života; nemáme právo ničit přirozené prostředí, které je domovem jiných živočichů; musíme zachovat právo na reprodukci druhů atd.). Ačkoli se nám některé důvody pro ochranu přírody mohou zdát nemorální (například ekonomické), je třeba si uvědomit, že i ty mohou hrát důležitou roli v rozhodování jedinců, neboť každý jedinec je zaměřen na jiný aspekt života. Pro tuto práci budou ale klíčové důvody etické, které by, dle mého názoru, měly převyšovat zmiňované druhé důvody.

Tato část se nejprve věnuje etice životního prostředí. V etice používaný argument vlastní hodnoty dokazuje, proč je nutné přírodu chránit a na myšlenkovém experimentu posledního člověka lze ukázat, proč záleží na všem živém na Zemi. Dále porovnávám antropocentrismus a biocentrismus, směry, které mají významný vliv na to, jakým způsobem chráníme přírodu a proč tak činíme. Antropocentrismus bývá ze strany etiky kritizován, protože staví člověka a jeho potřeby do důležité pozice, což může mít za následek neohleduplné využívání přírody. Přesto i antropocentrismus může mít v ochraně životního prostředí pozitivní roli. Ve třetí kapitole také popisují závěry hlubinné ekologie, která žádá, abychom zcela přehodnotili naše myšlení a staví se do opozice vůči antropocentrismu. Následuje etika záchranného člunu (autor používá metaforu složité situace příliš mnoha trosečníků na jeden záchranný člun k poukázání na problém altruismu) a teorie Gaia (super-organismus, který má samoregulační schopnosti). Poslední kapitola je věnována Ehrlichově „populační bombě“. Tento autor byl kritizován za své názory a metody, které navrhoval pro řešení populačního problému.

Pro mnoho lidí je otázka toho, proč nemáme právo ničit jiné formy života, samozřejmá. Zasahování do přirozených evolučních toků odsuzují, stejně jako hubení organismů,

---

¹³⁶ BRADEN, Gregg: *Bod obratu*. 1. vyd., Praha: Metafora, spol. s r.o., 2015. ISBN 978-80-7359-409-1, s. 85

nepřiměřené zásahy do životního prostředí nebo likvidaci přírodního bohatství. Setkávám se však s lidmi, kteří etiku životního prostředí nerespektují. Dokonce pokládají její vliv za škodlivý, ohrožující člověka nebo za nepřirozeně „nad-altruistický“. Až překvapivě častým argumentem je zákon silnějšího („Silnější vítězí“; „Vítěz bere vše“), který nás prý opravňuje k bezmeznému využívání přírody, nebo dokonce k týrání zvířat. Tam, kde se tvoří zákony na podporu životního prostředí, tito lidé protestují. Nevidí v nich spásnou myšlenku jak pro přírodu, tak pro sebe, ale omezování člověka a jeho zájmů. Myslí si, že hubením druhů, člověk sám sebe ani přírodu nepřipravuje o jejich hodnotu, a přestože si uvědomují konečnou platnost takového vyhubení, nevdí jim a pokládají ji v některých případech dokonce za správnou a spravedlivou. Neboť člověk je podle nich silnější a silnější si prý může dělat, co chce. Pro tyto případy je nutné rozvíjet etiku životního prostředí ve všech kruzích společnosti, pěstovat ve veřejnosti odpovědnost za činy člověka a rozvíjet uvědomění hodnot, které v sobě příroda obsahuje. Musí tak být ale činěno s odkazem na individuální odpovědnost. Pokud je jedinec systémově nucen, přirozeně se brání a nebude se cítit za své činy zodpovědný v morálním smyslu, ale pouze legislativním. Ochrana životního prostředí by neměla být povinností, ale radostí.

1. Etika udržitelného rozvoje a životního prostředí

Pokusím se nyní vysvětlit, proč dochází k tak rozdílnému pohledu na ochranu životního prostředí a kde naráží etika životního prostředí a zprostředkovaně etika udržitelného rozvoje na problémy protichůdných tendencí. Člověk se nachází na pomezí dvou problémů. Jednak je spoután se svým lidským rodem, jednak je spoután s přírodou, z níž pochází, nemůže ji ničit a nemůže ohrožovat stabilitu druhů. Přidáme-li k tomu stranu udržitelného rozvoje, je navíc zavázán i budoucím generacím, jak lidským, tak mimolidským. Dokud na každou stránku pohlížíme zvláště, je alespoň z morálního hlediska jednoduché jednat v zájmu každé ze skupin. Pokud na ně ale pohlížíme dohromady, tak jak to po nás koncepce udržitelného rozvoje vyžaduje, může dojít ke střetu tendencí. Je možné, aby spolu fungoval zájem o člověka na jedné straně, zájem o přírodu na straně druhé, a to vše v „obalu“ budoucnosti, kterou si přejeme pro příští generace?

Problémy, kterých se týká protichůdné směřování, jsou nejčastěji ze skupiny přírodně sociálních problémů (s tím, že jejich intenzitu ovlivňují problémy intersociální). Proto se zde zaměřím přímo na tuto skupinu, která rovněž nabízí pestrou škálu filozofických koncepcí. Pomyslnou množinou těchto koncepcí je filozofie životního prostředí.

Marie Hrdá¹³⁷ se ve své knize ptá: „*Pokud by důvodem našich ohledů a méně drastického využívání přírody bylo pouze předvídané ohrožení nás samých, dá se takový důvod považovat za morální?*“¹³⁸ Myslím si, že tato otázka vystihuje problematiku nejen ekologické etiky, ale také etiky udržitelnosti. Podle mého názoru na tuto otázku nelze odpovědět kladně, protože v opačném případě by to znamenalo, že pro nás svět nemá potřebnou cenu k jeho zachování a pojem udržitelného rozvoje by z velké části ztratil svůj smysl. Je ovšem otázkou, jak velkou cenu pro nás současný svět má? Vědci se shodují, že nám hrozí 6. vymírání druhů, někteří si myslí, že už začalo.¹³⁹ Děsivé prognózy uvádějí, že vinou člověka vymřít 30-50 % všech živočišných druhů na Zemi, z rostlinných druhů je ohroženo až 70 % vyhynutím, ke kterému by mohlo dojít už v rámci tří století až dvou tisíciletí.¹⁴⁰ To je z pohledu historie znepokojivě rychlý vývoj, přesto se domnívám, že se jedná o realistický scénář vývoje. Přes všechny statistiky jsou stále lidé, kteří problematiku udržitelnosti nepovažují za klíčovou a myslí si, že negativní zprávy ohledně životního prostředí jsou přehnané nebo dokonce vykonstruované. Gregg Braden si myslí, že tato situace nastává proto, že se „*naše životy mění způsoby, na které nejsme připraveni, a to rychlostí, jakou jsme nikdy předtím nezažili.*“¹⁴¹ Braden říká, že je nutné uvědomit si, že životní prostředí prochází proměnou a my musíme tuto změnu nejen uznat, ale také se jí přizpůsobit a změnit své jednání.¹⁴²

Pokusím se nyní obhájit, proč je důležité zachovat na Zemi každý druh, který zde žije. Z knihy *Etika a příroda: Proč brát morální ohledy na přírodu?* jsem převzala argument vlastní hodnoty.¹⁴³ Za příklad si vezmu lemura severního, druh, který je vinou člověka na pokraji vyhynutí. Jakou má hodnotu? Vzhledem k lidskému hodnocení můžeme říci, že pokud lemur vyhyne, bude chybět například v ZOO dětem. Ve skutečnosti by si ale možná jeho zmizení žádné dítě nevšimlo. Dřevozpracujícím společnostem by se možná dokonce ulevilo, protože by již nebyly nutné soudy s ochranáři zvířat o záchranu částí lesa na Madagaskaru, kde tento druh žije. Z lidského úhlu prospěšnosti tedy argumentovat ve prospěch záchrany tohoto druhu

---

¹³⁷ Pozn. Rozená Skýbová

¹³⁸ SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: Proč brát morální ohledy na přírodu?*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 978-80-87378-80-9, str. 20

¹³⁹ ZAČALO 6. VYMÍRÁNÍ DRUHŮ? [online]. National Geographic Česko, 2011 [cit. 2017-09-15]. Dostupné z: <http://www.national-geographic.cz/clanky/zacalo-6-vymirani-druhu.html>

¹⁴⁰ THE EXTINCTION CRISIS [online]. Tucson, Arizona: Center for Biological Diversity, 2012 [cit. 2017-09-09]. Dostupné z:

http://www.biologicaldiversity.org/programs/biodiversity/elements_of_biodiversity/extinction_crisis/

¹⁴¹ BRADEN, Gregg: *Bod obratu*. 1. vyd., Praha: Metafora, spol. s r.o., 2015. ISBN 978-80-7359-409-1, str. xi

¹⁴² BRADEN, Gregg: *Bod obratu*. 1. vyd., Praha: Metafora, spol. s r.o., 2015. ISBN 978-80-7359-409-1, str. xiii

¹⁴³ SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: Proč brát morální ohledy na přírodu?*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 978-80-87378-80-9, str. 69 – 71

nelze. Stejně bychom mohli argumentovat vzhledem k vyšším druhům zvířat, kterým může chybět v potravinovém řetězci, ale zřejmě jej dokáží nahradit. Nevíme, zda je na lemurovi přímo závislý například nějaký neznámý druh hmyzu, ale pokud by byl a vinou vyhynutí lemura severního by vyhynul také, stojíme opět na počátku řetězce otázek – zda je nutné, aby byl zachován? Zde ale přichází onen argument: Všechno živé má hodnotu nejen vázanou na nějaký hodnotící prvek, ale má hodnotu i samo pro sebe. Proto vše živé (až na vzácné případy) bojuje, aby zůstalo živé – ať už samo o sobě, nebo v reprodukované formě. Tento argument by snad bylo možné napadnout tím, že hodnotu života vnímáme z pohledu živého organismu, ale myslím si, že s takovou argumentací není možné pracovat, protože život nemůžeme hodnotit jinak. Domnívám se, že kromě této argumentace, musíme uznat, že vše živé má právo na život a pokud na tom nezávisí naše vlastní přežití, nemáme právo to ničit.

Marie Hrdá ve své knize zmiňuje známý myšlenkový experiment jediného člověka, se kterým přišel Richard Routley.¹⁴⁴ „*Jste poslední lidskou bytostí. Brzy zemřete. Až odejdete, jediným životem, který zůstane, budou rostliny, mikrobi a bezobratlí. Z nějakého důvodu se vám honí hlavou: než zemřu, bylo by pěkné zničit poslední zbývající sekvoji. Jen tak pro legraci. Co, pokud vůbec něco, by bylo špatného na zničení této sekvoje?*“¹⁴⁵ Ospravedlnění pro ničení živého, pokud na něm nezáleží naše přežití, nelze pro jeho vlastní hodnotu obhájit. Zajímavé ale je, rozšířit tento myšlenkový experiment na ničení neživé přírody. Pokud by stále platilo, že tím ničemu a nikomu živému neuškodím, mám právo na její zničení? Taková představa v nás pravděpodobně vyvolá morální rozhořčení. Pokud by nebylo na světě nic živého, věděli bychom, že zde ani nic živého nebude, mohli bychom neživé přírodní hodnoty zničit? Morálku tvoří pravidla společnosti. Pokud společnost neexistuje, existuje jen vlastní uvážení, uvážení onoho přeživšího jedince. Možná bychom zde mohli zahrnout otázku víry – pokud člověk věří v Boha, nemá právo na ničení jeho díla v žádném případě a má právo zničit jen to, co vytvořil sám. Pokud v Boha nevěříme, domnívám se, že ani tak nemáme právo na ničení neživé přírody. Mohou být totiž taková jsoucna, která naše myšlení přesahují a my nemusíme rozumět smyslu existence neživých přírodních hodnot. Každopádně z předchozích argumentů vyplývá, že dokud na Zemi žijí organismy, které jsou na neživém prostředí závislé, nemáme právo toto prostředí ničit, protože tím tyto organismy ohrožujeme a na to nemáme morální právo.

---

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 71 – 83

¹⁴⁵ SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: Proč brát morální ohledy na přírodu?*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 987-80-87378-80-9, str. 71

Zdá se, že apel, aby byl každý druh zachován, by byl argumentem vlastní hodnoty obhajitelný. Otázkou ale je, co to znamená pro nás. Neškodit něčemu neznamená tomu přispívat. „Máme takovou povinnost?“ ptá se Hrdá. „*Když jsme rozebírali otázku vlastní hodnoty přírody, bylo tomu tak kvůli předpokladu, že vůči tomu, co má svoji vlastní hodnotu, bychom měli mít nějaké ohledy. (...) Přijmeme-li spolu s některými autory předpoklad, že každá živá věc má své dobro, a budeme-li tento předpoklad brát jako neoddiskutovatelnou skutečnost, kterou lze dokonce potvrdit přírodovědnými znalostmi, stejně nám zbývá hledat odpověď na otázku, zda z toho pro nás vyplývá nějaká povinnost.*“¹⁴⁶ Odpověď na otázku povinnosti konat dobro je velmi těžké, ne-li nemožné najít. Stoikové považovali žítí ve shodě s přírodou za ctnostné a tedy dobré. Aristotelés se domníval, že konáním dobra dosáhneme vlastního štěstí. Utilitaristé se snažili vypočítat, kolik nám konání dobra přinese štěstí. Problémem zůstává, že ani jeden z těchto přístupů nás ke konání dobra reálně nepřiměje. Marie Hrdá říká, že hledat důvod k ochraně přírody můžeme v seberealizaci, ve smyslu, v jakém o něm mluví Naess, tvůrce koncepce hlubinné ekologie, které se budu věnovat dále. „*Obtížně nalézáme argumenty, proč máme omezit sebe pro dobro druhých. Jenže právě i ti druzí jsme my. Soucit nám umožňuje vidět se v druhých, a dokonce zahrnout té věci necítící.*“¹⁴⁷

2. Vztah biocentrismu a antropocentrismu

Velkou roli v tom, jaké kroky budou podnikány směrem k udržitelnosti, hraje vliv dvou směrů – antropocentrismu a biocentrismu. Antropocentrismus má oproti biocentrismu značnou výhodu v tom, že je pro člověka lehce pochopitelný. To proto, že staví na lidských potřebách a lidském zájmu. „*Škodí-li člověk pozemské přírodě, škodí tím sám sobě a druhým lidem*“¹⁴⁸ - chránit přírodu je tedy výhodné. V antropocentrismu navíc můžeme najít jistou jednoduchost i v tom, že člověk chápe sám sebe jako primární zdroj ekologických změn. Pokud někdo může zastavit celý proces ekologické krize, je to právě člověk. Pro člověka je jednodušší pochopit, že něco škodí jemu, případně celému lidstvu, než se vcítit do jiného druhu a jednat v jeho zájmu. Tím, že je antropocentrismus tak snadno přístupný, je dobrým základem pro ekologickou politiku, zejména v šíři její působnosti. Bohužel, antropocentrismus zahrnuje také odmoralizovaný vztah k přírodě. Člověk jedná za účelem

---

¹⁴⁶ SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: Proč brát morální ohledy na přírodu?*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 987-80-87378-80-9, str. 143 - 144

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 170

¹⁴⁸ KOLÁŘSKÝ, Rudolf. *Filosofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filosofia, 2011. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-361-2, s. 111

chránit přírodu pouze ve chvíli, kdy je to pro něj výhodné. Dalším problémem je, že ochrana přírody může sklouznout ke „kultivovanému manipulování s přírodou“¹⁴⁹. Abychom mohli tyto hodnoty chránit účinně, je zapotřebí řešit do hloubky všechny vztahy, každou část problému a k tomu je nutné, nazírat tyto problémy pohledem nejen lidským, ale pohledem všech živých organismů Země.¹⁵⁰

Marie Hrdá říká, že antropocentrismus lze hodnotit ze dvou úhlů. Rozhodujícím kritériem je, který antropocentrismus hodnotíme. Lze ho totiž rozdělit na tzv. silný a slabý antropocentrismus. „*Silný antropocentrismus podporuje zacházení s přírodou jako s materiálem. Slabý antropocentrismus může poskytnout opravdu silné argumenty na podporu ochrany přírody.*“¹⁵¹ Silný antropocentrismus klade důraz na uspokojování potřeb člověka pomocí využívání přírody, která má u antropocentrismu instrumentální hodnotu. Naproti tomu slabý antropocentrismus sice stále chce uspokojovat potřeby člověka, ale uspokojování potřeb racionálně hodnotí. Uvědomuje si, že jednou z potřeb člověka je žít ve „šťastném světě“, tedy ve světě, kde bereme ohledy na ostatní a jejich radost je i naší radostí. Proto cíle antropocentrismu nemusí být vůči přírodě pouze negativní, ale mohou být naopak ohleduplné k ostatním a mohou pomoci chránit přírodu pro budoucí generace.¹⁵²

Protikladem antropocentrismu je směr označován jako biocentrismus. Ve středu zájmu člověka by podle biocentrismu neměl být člověk, ale příroda. Člověk způsobil ničení ekosystémů, měl by tedy vložit úsilí do toho, aby tyto škody napravil. Z morálního hlediska se toto zdá jako správná koncepce. Rudolf Kolářský se ale domnívá, že ani biocentrismus není vhodným východiskem. Podle něj se tím totiž paradoxně člověk opět povyšuje nad ostatní tvory (stává se tím, kdo jako jediný zvládne takovou úlohu splnit) a z biocentrismu se tak vlastně stává altruismus, který je lidem až nadpřirozený. Člověk navíc, i za použití nejmodernějších technologií nedokáže postihnout všechny ekosystémové vazby. Nemůže se mu tudíž podařit obnovit původní stav planety a mezi ekology ani nepanuje shoda o tom, zda je to žádoucí.¹⁵³ „*Biocentrismus ukazuje cestu, jak člověk může znovu – ovšem jinak než dosud – prokazovat svou jedinečnost v rámci pozemské přírody. Do důsledků domýšlený*

---

¹⁴⁹ Pozn. Slovní spojení používá Rudolf Kolářský (KOLÁŘSKÝ, Rudolf. *Filosofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filosofia, 2011. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-361-2., s. 112)

¹⁵⁰ KOLÁŘSKÝ, Rudolf. *Filosofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filosofia, 2011. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-361-2, s. 112

¹⁵¹ SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: Proč brát morální ohledy na přírodu?*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 987-80-87378-80-9, str. 32

¹⁵² Tamtéž, s. 27 – 32

¹⁵³ KOLÁŘSKÝ, Rudolf. *Filosofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filosofia, 2011. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-361-2, s. 114

biocentrismus přechází tak v nový druh antropocentrismu. ¹⁵⁴ Kolářský si myslí, že tím se biocentrismus dostává do rozporu se sebou samým. Člověk se pokouší napravit své chyby a snaží se tím odčinit podmaňování si přírody. Ospravedlnění takového jednání ale zároveň biocentrismus odmítá. Nelze připustit jednání ve prospěch ospravedlnění, pokud ospravedlnění není možné. ¹⁵⁵

Neantropocentrickému přístupu bývá vytýkáno, že člověk nemůže na svět pohlížet jinak než pouze ze svého pohledu, že neantropocentrické koncepce jsou antihumánní. Tato námitka ale přehlíží, že člověk má vlastnost vnímat přírodu jako to, co má hodnotu samo o sobě, a ne jako něco, co je pouhým prostředkem. Zdůrazňuje, že neantropocentrické koncepce kritizují antropocentrickou ignoraci zájmů jednotlivých složek ekosystémů, ale nepopírají lidskou potřebu vlastních zájmů. Tyto zájmy by pouze neměly být v rozporu se zájmy ostatních obyvatel Země. ¹⁵⁶ Pokud je předností antropocentrické koncepce to, že zaujme širší okruh populace, předností neantropocentrismu je, že *„argumentace odkazující na vlastní hodnotu přírody může vést k větší toleranci vůči sociálním nákladům, a může tak být jistější oporou její ochrany.* ¹⁵⁷ Neantropocentrismus neznamená, že člověk by neměl vlastní hodnotu. Naopak staví právě na tom, že člověk umí vlastní hodnotu uznat, ale zároveň uznává i vlastní hodnotu a rovnost všech dalších organismů na Zemi, protože je mu tato empatie přirozená. *„Právě tehdy, když ohrožené druhy chráníme nejen proto, že jejich zachování je pro nás prospěšné, ale také proto, že jsou a jak jsou, uskutečňujeme jednu z ryze lidských možností. Zralost osobnosti se projevuje právě v uznání svébytnosti a vlastní hodnoty druhých – nejen lidí, ale také přírodních entit.* ¹⁵⁸

Proti neantropocentrismu je také namítáno, že neuznává odlišnost člověka od přírody. Snaží se prý rezignovat na lidské problémy a popírá lidský úhel pohledu. Pro člověka je to prý směr nepřirozený, protože nemůže vyjmout sám sebe z uspokojování potřeb. K tomu, aby je mohl uspokojovat potřebuje využívat přírodu. ¹⁵⁹ Tento kritický postoj k neantropocentrismu zastává například Jemelka. Naproti tomu autoři jako je Holmes Rolston, nebo zde citovaný Kolářský říkají, že ale neantropocentrismus naopak staví na tom, že je člověk výjimečný. Právě člověk se totiž dokáže vcítit do jiných druhů kromě svého vlastního, dokonce dokáže

---

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 114

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 114 - 115

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 113

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 97

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 103

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 105

respektovat zájmy jiných organismů. Člověk je výjimečný i tím, že dokáže kromě vlastních práv, přisuzovat práva dalším bytostem a rozšiřovat tím okruh ochrany, kterou může nabídnout.¹⁶⁰ V takovém smyslu psal o rozšiřujícím se kruhu i Peter Singer¹⁶¹. Tím, že člověk dokáže uznat vlastní hodnotu i dalším bytostem a také přírodě, může překonávat sám sebe a může mu to působit radost, může růst jeho osobnost. Tento způsob uvažování je dle mého názoru v souladu s možnostmi etického rozvoje současného jedince.

Pokud porovnáme antropocentrismus a biocentrismus můžeme nalézt několik podobností. Antropocentrismus i biocentrismus se dívají na člověk jako na někoho, kdo zastává v přírodě hlavní roli. Ne ve smyslu samotných koncepcí, ale ve smyslu podobnosti rozboru úmyslu. I proto je někdy antropocentrismus a biocentrismus posuzován stejným měřítkem. Trochu nadneseně se dá říci, že: „*Skutečný antropocentrismus je možný jen jako biocentrismus a skutečný biocentrismus je možný jen jako antropocentrismus.*“¹⁶² Svým způsobem jsou obě teorie provázané. Antropocentrismus tím, že člověk přírodu ke svému životu potřebuje a chce-li, aby prospíval, musí ji podporovat. Někdy je nutné prospěch přírody upřednostnit před krátkodobým prospěchem člověka. Biocentrismus se ukazuje být v rozporu se svým názvem tím, že je to právě člověk, kterého staví do pozice zachránce přírody. Člověk má tedy někdy v biocentrismu hlavní úlohu, stejně tak příroda v antropocentrismu. Hodnotíme-li ale oba směry posuzováním koncepcí, jedná se naopak o směry kontradiktorické. Antropocentrismus v první řadě o přírodu zájem nejeví a biocentrismus nejeví zájem o člověka. Pro antropocentrismus je příroda prostředkem, pro biocentrismus nejvyšší hodnotou. Ani jeden z těchto směrů není ideálním východiskem pro morálně správný vztah člověka k přírodě, oba však hrají ve vztahu k přírodě důležitou úlohu. Nakonec právě antropocentrismus hraje velmi důležitou roli v tom, jak široké množství lidí dokáže ovlivnit a bez silného biocentrismu by nebylo možné zachránit některé druhy na pokraji vyhynutí nebo chránit například deštné pralesy tak naléhavě, jak je potřeba.¹⁶³

To, že ochrana přírody je zcela nezbytnou součástí současnosti, je již neoddiskutovatelným faktem. Stejně tak i to, že příčinou nutnosti této ochrany je člověk. Jak antropocentrické, tak neantropocentrické teorie znamenají pro tuto ochranu důležitou oporu.

---

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 105 – 107

¹⁶¹ SINGER, Peter. *The expanding circle: ethics and sociobiology*. Oxford: Oxford University Press, 1981. ISBN 01-928-3038-4.

¹⁶² Tamtéž, s. 115 KOLÁŘSKÝ, Rudolf. *Filosofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filosofia, 2011. *Filosofie a sociální vědy*. ISBN 978-80-7007-361-2, s. 115

¹⁶³ Tamtéž, s. 115 – 116

I když se liší způsob zdůvodnění, nakonec podporují podobné etické zásady. „*Jinými slovy, vzrůstá shoda v tom, co je potřeba činit pro řešení problémů životního prostředí, zatímco přetrvává neshoda v názorech, proč tak činit.*“¹⁶⁴ Společným podkladem pro překonání koncepčního rozporu mezi oběma směry by mohlo být ustanovení vlastní hodnoty všech druhů organismů na Zemi. Biocentrismus totiž sice na vlastní hodnotu přírody odkazuje¹⁶⁵, ale člověk je stále centrem přírody a není tak součástí živé přírody stejně jako ostatní.¹⁶⁶ Pokud k tomu dojdeme, stanovíme tím současně výchozí bod pro obhajobu ekologické politiky. Současně by se obě koncepce mohly stát východiskem pro nové chápání smyslu lidského života¹⁶⁷ a pro přehodnocení hodnot, které zastává. Přijmutím faktu, že organismy na Zemi člověku poskytují nejen uspokojení jeho základních potřeb, zajišťují možnost života vůbec atd., ale že jsou hodnotné samy o sobě a tím mohou člověku být i hodnotou, neboť mu mohou například přinášet radost, nepodporujeme pouze antropocentrickou teorii, ale rovněž neantropocentrickou, která uznání vlastní hodnoty člověka nepopírá. Žítí v sounáležitosti s přírodou dává člověku možnost realizace vlastního života a je pro něj ukotvením v organické struktuře. Oba tyto body umožňuje jak antropocentrismus, tak neantropocentrismus. Nezáleží zde na různém hodnocení situace, na rozdílnosti toho, jak etiku životního prostředí budujeme, ale na společném cíli, překonat neohleduplné zacházení s přírodou a přispět k environmentálnímu smýšlení lidí.

3. Hlubinná ekologie

Do etiky životního prostředí bývá řazena také koncepce zvaná „hlubinná ekologie“. Hlubinná ekologie vyjadřuje odmítnutí života založeného pouze na ekonomických principech a podněcuje úzké propojení člověka s přírodou. Pokud je možné nalézt spojující body pro antropocentrismus a biocentrismus, rozhodně to není možné pro antropocentrismus a hlubinnou ekologii. Hlubinná ekologie antropocentrismus radikálně odmítá, čímž *de facto* odmítá současný způsob myšlení většiny populace. Hlubinná ekologie se opírá o potřebu vyvolat takovou změnu myšlení, kde nestačí pouhá reformace, ale naprosté přehodnocení. Touto změnou by mělo být globální odmítnutí ekonomického růstu a rozvoje.

Hlubinná ekologie se vymezuje proti všem ostatním koncepcím právě touto radikálností. O reformních hnutích hovoří v tom smyslu, že ač se těmito hnutím daří zasahovat proti

---

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 94

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 97

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 104 – 105

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 93

jednotlivým úsekům poškození a daří se jim také v legislativní oblasti, stále fungují jako „jednotka první pomoci pro vojáky, kteří se řítí proti smrtonosnému stroji“¹⁶⁸. Domnívají se, že reformisté nevědomky podporují stávající systémy, proti kterým sami vystupují. Používají ekonomický dialekt, jsou institucionalizované, doplňují ekonomický systém. Mnohdy dokonce využívají politické strategie k získání popularity (tzv. „bombardování veřejnost“), přičemž boří hodnoty, ze kterých vzešli.¹⁶⁹

Aby byla ochrana životního prostředí, podle hlubinných ekologů, účinná, měly by ekologické spolky fungovat v rámci komunit, které samy vytvoří, a ty by měly celistvě rozvíjet ekologické myšlení ve skupině. Každý jedinec by měl být nezávisle odpovědný za své jednání vůči přírodě.¹⁷⁰ Součástí individuální změny myšlení by také mělo být rozvíjení kladného vztahu, lásky k přírodě, který hlubinní ekologové nazývají „pěstováním ekologického vědomí“. Rozvíjení této lásky by se dalo přirovnat k buddhistickému vnímání „tady a teď“, hlubinný ekolog by si totiž měl každý moment uvědomovat bytí nejen sebe, ale také hor, řek, lesů atd.¹⁷¹ Téměř básnickými prostředky popisují budování blízkého vztahu k přírodě: „*Hlubinná ekologie je schopná naplnit naše bytostné tužby: víru a důvěru v naše bytostné tušení; odvahu přímo konat; radostnou lehkost a smělost tancovat v harmonii smyslů, které objevujeme díky hravému spontánnímu souzvuku s rytmy našeho těla, s pulzem tekoucí vody ...*“¹⁷² Pokud se nám podaří takto vztah člověka k přírodě rozvinout a navázat jeho kontakt s divočinou, naplníme tím prý bytostnou potřebu člověka. Když ale k hodnotám, které nám příroda nabízí, nejsme dostatečně otevření, postihne nás dopad na citovou neuspokojenost v podobě stresu, zloby, nebo depresí. Hlubinní ekologové slibují, že díky jejich přístupu lze dosáhnout rovnováhy jak mezi lidmi, tak v rámci ostatní živé přírody.¹⁷³

V etice životního prostředí není vyjasněné, zda se při řešení ekologických otázek můžeme opírat o staré filosofické koncepce, nebo je nutné, vzhledem ke globálnímu rozsahu krize, vytvořit koncepce nové.¹⁷⁴ Arne Naess, otec hlubinné ekologie, se domníval, že na původní koncepce navázat nelze, a tak vytvořil vlastní koncepci, ekosofii. Ekosofie je speciální druh

---

¹⁶⁸ Pozn. Spojení používá Devall a Sessions v knize *Hlubinná ekologie* (DEVALL, Bill a George SESSIONS. *Hlboká ekológia*. Tulčík: Abies, 1997. ISBN 80-886-9912-6, s. 17)

¹⁶⁹ DEVALL, Bill a George SESSIONS. *Hlboká ekológia*. Tulčík: Abies, 1997. ISBN 80-886-9912-6, s. 17 – 22

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 17

¹⁷¹ Tamtéž, s. 23

¹⁷² Tamtéž

¹⁷³ Tamtéž, s. 23 – 24

¹⁷⁴ KOLÁŘSKÝ, Rudolf. *Filosofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filosofia, 2011. *Filosofie a sociální vědy*. ISBN 978-80-7007-361-2., s. 30 – 31

filosofie, jež se snaží vyvolat na světě harmonii mezi lidmi, dalšími bytostmi a přírodou. Z té pak navíc vyčlenil vlastní druh ekosofie – tzv. „Ekosofii T“. Tato koncepce rozvíjí starořecké *Nosce te ipsum*, hledá, co tvoří podstatu člověka. Naess zastával názor, že část podstaty člověka tvoří jeho interakce s přírodou¹⁷⁵ a je tedy nezbytně nutné, zachovávat aktivní vztah člověka k přírodě. Autor nežadá rozšíření divočiny na celou planetu, ale domnívá se, že by měly být ponechány oblasti volné přírody, kde bude příroda ponechána bez zásahu.¹⁷⁶ Zajímavé je, že interakci člověka s přírodou si představuje spíše na duševní úrovni. Dalo by se říci, že člověk je v tomto smyslu svázán s přírodou, neboli je její součástí v podobném smyslu jako u Lovelockovy Gaii, přestože hlubinná ekologie Zemi jako jediný organismus nechápe. Pokud tedy není vztah člověka s přírodou umožňován, hrozí odcizení člověka sobě samému a člověk není schopen seberealizace.¹⁷⁷

Dále došel k názoru, že člověk může rozvíjet svou osobnost skrze empatii k druhým lidem. Přesto nám tato empatie ještě nestačí k sebeuvědomění, které můžeme dosáhnout až při identifikaci jak s lidskou společností, tak s dalšími organismy.¹⁷⁸ *„Sebeuvědomění ve smyslu hlubinné ekologie vyžaduje ještě větší zralost a další růst – ztotožnění přesahující lidstvo a zahrnující mimolidské bytosti. Musíme vidět za hranice svých současných kulturních předpokladů a hodnot, až za všeobecně přijímaný názor našeho času a místa.“*¹⁷⁹ K sebeuvědomění podle hlubinných ekologů můžeme dojít jedině tak, že si budeme klást otázky a budeme se postupně identifikovat s dalšími bytostmi. Je to celoživotní proces, který z nás postupně utváří zralé bytosti. Pokud začneme odmítat kladení otázek a zastavíme se na určité teorii, kterou budeme odmítat opustit, zastaví se i proces vyvíjení bytosti. V tomto se kruh uzavírá a tam, kde hlubinní ekologové začali (od celku k jedinci), přechází zpět na odpovědnost veřejnosti. K rozvoji jedince je totiž zapotřebí i rozvoj společnosti, která se potřebuje zbavit stereotypu nadvlády, ve smyslu k přírodě i k sobě navzájem, aby všichni byli chápáni jako stejně důležití. Hlubinní ekologové vlastně požadují rozšíření práv i na mimolidské bytosti, nikoli však ve smyslu legislativním, ale morálním.¹⁸⁰ *„Tento proces plného rozvinutí se dá vyjádřit větou: „Nikdo se neosvobodí, pokud se neosvobodí všichni.“ Přitom „nikdo – někdo“ neznamená jen já – jedinec lidského druhu, ale zahrnuje všechny*

---

¹⁷⁵ Pozn. Přírodou je v tomto smyslu myšlena divočina.

¹⁷⁶ KOLÁŘSKÝ, Rudolf. *Filosofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filosofia, 2011. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-361-2, s. 74

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 81 – 82

¹⁷⁸ DEVAL, Bill a George SESSIONS. *Hlboká ekológia*. Tulčík: Abies, c1997. ISBN 80-886-9912-6., s. 86

¹⁷⁹ Tamtéž

¹⁸⁰ Tamtéž

*ostatní lidi, velryby, medvědy grizzly, celé ekosystémy deštných pralesů, pohoří, řeky i ty nejmenší organismy v půdě.*¹⁸¹

Hlubinní ekologové se zaměřují především na stranu morálky a legislativnímu ukotvení nepřikládají význam, protože nevychází z uvědomění veřejnosti. Kritizují, že veřejnost sice schvaluje zákony podporující například ochranu ovzduší nebo ochranu pralesů, když se ale lidé každodenně rozhodují (například při nakupování), nejsou důslední a mnohdy podporují právě způsob onoho znečištění ovzduší, proti kterému sami požadovali zákonnou obranu.¹⁸² Hlubinní ekologové požadují, aby veřejnost obhajovala svou volbu také při rozhodování v každodenním životě (například při nakupování). To je ale pro lidi složité, protože se při jejich rozhodování střetává mnoho vlivů. Společnost sice žije konzumním životem, mnohdy ale neví, kde by tento řetězec konzumity přerušila, nebo k tomu nemá podmínky. Hlubinní ekologové požadují okamžité změny. Ovšem rozvoj zdola, který je v souladu s jejich etikou, je často zdlouhavější, než by situace vyžadovala. I s tímto argumentem nakonec hlubinná ekologie bojuje. Ačkoli by byla žádoucí změna myšlení v takovém smyslu, aby příroda byla chápána jako hodnota všemi lidmi, v reflektorech času současné ekologické krize je patrně velmi málo výkonná.

Myslím si však, že by každý měl trochu hlubinné ekologie přijmout do vlastního života. Současný vztah člověka k přírodě je více než odosobněný. Mnoho z nás žije ve městech, kde jediný střet s přírodou je možný v uměle udržovaných parcích. Konrad Lorenz říká: *„Obyvatelům kotců pro užitkové lidi zbývá jen jedna cesta, jak si zachovat sebeúctu: zapudit existenci mnoha stejných spolutrpiteľů ze svého vědomí, uzavřít se před svými sousedy do ulity. V mnoha obřích panelácích byly mezi balkóny jednotlivých bytů postaveny zástěny, za kterými se soused stává neviditelným. (...) Žítí v masách tak vede k osamělosti a lhostejnosti vůči bližnímu.*¹⁸³ Pokud bychom tedy do života začlenili některá z pravidel hlubinné ekologie, lidé by mohli naplnit svou bytostnou potřebu člověka, jak o ní píše Naess. Domnívám se, že pro mnoho lidí, by se tak mohla stát hlubinná ekologie řešením jejich individuálních obtíží. V otázce udržitelného rozvoje záleží i na jednotlivcích, přesto se však domnívám, že hlubinná ekologie nemůže pomoci vyřešit současnou globální krizi.

---

¹⁸¹ Tamtéž

¹⁸² Tamtéž, s. 19

¹⁸³ LORENZ, Konrad. *8 smrtelných hříchů*. Praha: Panorama Praha, 1990. ISBN 80-7038-212-0, s. 24

4. Teorie Gaia a etika záchranného člunu

Koncepce „Ekosofie T“ se snaží překonat běžný svět člověka, snaží se o jeho identifikaci s živými organismy. Hlubinná ekologie říká, že můžeme rozšířit identifikaci až na hory nebo řeky, protože jsou domovským prostředím pro živé organismy, kromě toho jsou pro všechny organismy, včetně člověka, důležité pro jejich identifikaci a mají tudíž svou nepopíratelnou hodnotu. Teorie Gaia rozšiřuje identifikaci člověka doslova na celou Zemi. Země je totiž, podle otce myšlenky Gaiy Jamese Lovelocka, jeden obrovský organismus, který v sobě zahrnuje všechny organismy na Zemi, včetně člověka.¹⁸⁴

Gaia, neboli super-organismus, je tvořena biosférou, podobně jako je lidské tělo tvořeno buňkami, geosférou i atmosférou Země. Základní tezí Gaiy je, že Gaia má samoregulační schopnosti, že je například schopna udržovat vlastní teplotu.¹⁸⁵ Je otázkou, zda člověk tyto schopnosti nepoškodil. Lovelock se domnívá, že ne. Uznává sice, že jsme průmyslovou výrobou změnili chemickou stavbu planety a její atmosféry. Připouští také, že data informující o zvýšení podílu uhlíku, dusíku a síry v atmosféře, jsou pravdivá. Přesto je nevidí jako problém. Dává příklady jiných živočichů, kteří se podílejí na změnách chemických procesů na planetě. Proces oteplování prý navíc může být rušen jinými vlivy, Lovelock má pocit, že k významnému oteplení zatím nedošlo.¹⁸⁶

Průmyslová výroba pro Lovelocka nepředstavuje problém. Tvrdí, že výroky o tom, že k největšímu ekologickému znečištění dochází v průmyslových oblastech, jsou nepravdivé. Dokládá to tím, že na vzniku pouští (kde je biodiverzita minimální) se nepodílela vyspělá technika, ale primitivní technika zemědělství.¹⁸⁷ *„Pokud jde o průmyslové znečištění, pak nejvíce postiženými místy jsou hustě osídlené městské oblasti severního mírného pásma: Japonsko, některé části USA, západní Evropa a sovětské Rusko. Mnozí z nás měli příležitost vidět tyto oblasti z okénka letadla. Za předpokladu, že je dostatečný vítr, aby rozehnal smog natolik, že je viditelný povrch, vidíme obvykle zelený koberec místy kroupnatý šedivými skvrnami.“*¹⁸⁸ Lovelockův popis pracoval se soudobými daty, zaujal mne ale jeho popis průmyslových oblastí, které označuje jako „šedé skvrny“. Tvrdí, že průmysl evidentně přírodě

---

¹⁸⁴ KOLÁŘSKÝ, Rudolf. *Filosofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filosofia, 2011. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-361-2., s. 121

¹⁸⁵ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. 2., přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-86-9, s. 133

¹⁸⁶ LOVELOCK, James. *Gaia: nový pohled na život na Zemi*. Abies, 1993. ISBN 80-88699-03-7, s. 129

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 127 – 128

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 127

neškodí, neboť kdyby vegetace měla dostatek času, brzy by opět pokryla i ta „šedivá místa“. „*Průmyslové oblasti se seshora zřídka kdy jeví jako pouště zbavené přírody.*“¹⁸⁹ říká Lovelock. Slučuje ale dvě rozdílné věci. Problém znečištění atmosféry není problém přetížení půdy. Ačkoli se navzájem také ovlivňují a budeme-li mít k dispozici dostatečně dlouhou dobu na výzkum, budeme moci pozorovat například vliv kyselých dešťů, hodnotíme-li znečištění patrné v rámci desetiletí, dalo by se říci, že na sebe tyto problémy vliv nemají a pokud ano, tak velmi malý. Chceme-li tedy hodnotit míru znečištění, musíme zkoumat každý problém zvlášť. Například vinou atmosferického znečištění trpí lidé astmatem a alergiemi, snížením plicních funkcí, respiračními onemocněními a rakovinou plic, zvýšený podíl oxidu uhličitého ale může mít nepříznivý vliv i na kardiovaskulární onemocnění.¹⁹⁰ Ve městě Dzerzhinsk v Rusku, které je dle *Guinessovy knihy rekordů*¹⁹¹ nejvíce znečištěné město na světě, převyšuje mortalita vinou chemického znečištění fertilitu o 260 %¹⁹². Negativně atmosferické znečištění samozřejmě ovlivňuje i další organismy. Lovelock takové znečištění ale považuje za vykonstruovanou antropocentrickou koncepci, dokonce říká, že v jeho teorii Gaiy může být doslova irelevantní.¹⁹³

Možná poněkud překvapivě, hodnotí Lovelock člověka a jeho činnost zvlášť, odděleně od ostatních organismů a celé Gaiy. Je to proto, že přeci jen připouští, že člověk se na vývoji planety Země podílí velkou měrou, a nakonec může zničit celý organismus Gaia. Není to však vinou průmyslu. Za onu hrozbu považuje Lovelock stoupající počet lidí na planetě. Tuto hrozbu pak specifikuje do tří bodů hrozby: dobytek, auta a motorové pily. Ačkoli Lovelockova Gaia dělá vše pro svoji sebezáchovu, lidstvo se jí "vymklo z rukou". Erazim Kohák, který se ve své knize *Zelená svatozář* věnuje koncepci Gaiy, reflektuje Lovelocka takto: „*Z vědeckého hlediska je lidstvo schopné ochromit Zemi natolik, že nebude schopná zajistit předpoklady života. Hrozbou není rozvoj technologie, který Lovelock podporuje, nýbrž krátkozraká náročnost konzumentů.*“¹⁹⁴ Lovelock hodnotí možnost, že se lidstvo zahubí jako poměrně

---

¹⁸⁹ Tamtéž

¹⁹⁰ *Zdravotní důsledky znečištění ovzduší* [online]. Ministerstvo životního prostředí, 2016 [cit. 2018-02-28]. Dostupné z:

[https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/zdravotni_dusledky_znecistení_ovzduši/\\$FILE/000-Zdravotni_rizika_2016-20180105.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/zdravotni_dusledky_znecistení_ovzduši/$FILE/000-Zdravotni_rizika_2016-20180105.pdf)

¹⁹¹ *Most chemically polluted town* [online]. Guinness World Records [cit. 2018-02-28]. Dostupné z:

<http://www.guinnessworldrecords.com/world-records/most-chemically-polluted-town-life-expectancy/>

¹⁹² *10 nejvíce znečištěných míst na světě* [online]. Letsbegreen [cit. 2018-02-28]. Dostupné z:

<http://www.letsbegreen.cz/eko-blog/10-nejvice-znecistenych-mist-na-svete>

¹⁹³ LOVELOCK, James. *Gaia: nový pohled na život na Zemi*. Abies, 1993. ISBN 80-88699-03-7, s. 126

¹⁹⁴ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. 2., přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-86-9, s. 136

reálnou. Lidstvo se prudce rozvíjí, využívá zdroje, roste. Tento rozvoj není podle Lovelocka udržitelný a on se domnívá, že s tím není nic možné dělat. Navíc není v lidských kompetencích určovat vývoj Gaiy. Na Zemi jsou organismy, které jsou pro přežití lépe vybaveni než my. Jedinec se nemůže aktivně zasadit o změnu, pouze se na takovém rozvoji nemusí aktivně podílet. Kohák srovnává Lovelockovo myšlení s Epikurovou Zahradou, kde, pokud jedinec dojde k názoru, že se nechce podílet na ničení civilizace, může se odebrat do prostoru vyčleněného od okolního světa, užívat si mír a očekávat konec. Koneckonců i Lovelock se zařídil přesně tímto způsobem, když si zakoupil několikahektarový pozemek a tam si vybudoval svoji oázu. Z jeho pohledu nemá smysl a ani není žádoucí zasahovat do rozvoje lidstva, ať už bude jakýkoliv.¹⁹⁵

Kohák říká, že zastáncům trvale udržitelného rozvoje by mohla teorie Gaia připomínat metaforu záchranného člunu.¹⁹⁶ Tento myšlenkový experiment představil Garrett Hardin jako reakci na metaforu kosmické lodi. Tuto metaforu vytvořil Kenneth Boulding proto, aby poukázal na konečnost této planety, na to že máme omezené množství zdrojů a že odpad, který vytvoříme se neztratí, ale zůstává tu s námi. Boulding přirovnal naši planetu ke kosmické lodi, kde jsou také zdroje omezené a záleží jen na tom, jestli potáhneme za jeden provaz, budeme zdroje šetřit a naše existence bude udržitelná, nebo zda se všichni budeme snažit získat co nejvíce pro sebe na úkor druhých a zdroje brzy dojdou.¹⁹⁷ Hardin vymyslel vlastní myšlenkový experiment, metaforu záchranného člunu. Popsal v ní situaci, kdy jsme trosečníky na moři, ale máme jeden člun s kapacitou 60 pasažérů. Nás je ve člunu 50, okolo v moři je dalších 100 lidí volajících o pomoc. Navrhuje tři možnosti, jak situaci vyřešit. 1) Vezeme na člun všechny, člun se vlivem přetížení potopí a všichni zahyneme. 2) Doplníme kapacitu lodi o dalších 10 lidí a zbytek necháme utopit. Ohrožujeme tím svoji bezpečnost, protože při nepříznivých podmínkách bude člun příliš plný. 3) Necháme stav tak jak je. Nemusíme vybírat, koho z moře vytáhneme, člun máme téměř celý naplněný, ale ještě máme rezervu. Neohlížíme se na ostatní. Pokud se k lodi přiblíží topící se trosečník, odstrčíme ho pádlem. Na otázku, jestli je to tak správné, Hardin odpovídá: „Není, no a co. Pokud s tím má někdo

---

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 138 – 139

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 139

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 103

zásadní problém, může své místo na lodi poskytnou druhému.“ Tento člun pak srovnává s naší planetou a problémem jejích mezí.¹⁹⁸

V současné době podle Hardina žijeme na několika člunech. Čluny jsou pomyslně rozděleny na bohaté a chudé. Na bohatých člunech je dost zdrojů pro všechny a také máme přiměřený počet pasažérů, takže nám nehrozí, že se potopíme. Naopak chudé čluny jsou přeplněné a nemají dostatek potravy, léků a dalších věcí, které potřebují k přežití. Každý chudý se snaží dostat ze svého člunu do člunu bohatého i za cenu toho, že by se měl chvíli topit. Čím více zachráníme lidí ze člunů chudých, tím více se bude potápět náš bohatý člun. Hardin si myslí, že vzhledem k tomu, že nemáme světovou nadvládu ("kapitána lodi"), která by omezila dostupné zdroje všem, je nutné řídit se etikou záchranného člunu. Chceme-li tedy mít udržitelné země, nemůžeme se ohlížet na chudé státy.¹⁹⁹ Právě zde je možné nalézt podobnost s Lovelockovou teorií. Oplotíme svůj svět a necháme ostatní, ať si "plavou okolo". Zříkáme se odpovědnosti za tento svět. Jsme odpovědni pouze sami za sebe.

Tato etika podle mě není dobrým východiskem pro udržitelný rozvoj. Mohlo by se zdát, že pokud jsme oploceni, nemáme, jak využívat okolí. Problémem je, že v minulosti západní země těžily z využívání druhých zemí (kolonialismus, otrokářství). Bylo by nemorální uzavřít s nimi vztahy v momentě, kdy jsme získali dostatek bohatství z rozvojových zemí. Myslím si, že bychom měli těmto státům nyní pomoci podpořit jejich udržitelný rozvoj. Pokud se navíc na tento problém podíváme z globální perspektivy, neudržitelný rozvoj druhých států poškozují životní prostředí na celé planetě, ne pouze na jeho vlastním území. Jak bychom pak mohli ospravedlnit zánik jiných organismů, kteří na této planetě žijí? Je sice možné, ba dokonce velmi pravděpodobné, že, jak říká Lovelock, existence Země jednou skončí, není to ale důvod, proč rezignovat a přivodit si vlastní zánik dřív.

5. Paul Ehrlich a populační problém

V roce 1968 vydal Paul Ehrlich knihu *Populační bomba*. Zabýval se v ní populačním růstem v globálním měřítku, ve vyspělých a rozvojových zemích, a problémy, které růst populace způsobuje. V mnoha ohledech je tato kniha radikální, přesto jsou některé Ehrlichovy názory nadčasové. Thomas Robertson reflektuje Ehrlichovy názory v knize *Malthusiánský*

---

¹⁹⁸ HARDIN, Garrett. *Living on a Lifeboat* [online]. garrethardinsociety.org: THE SOCIAL CONTRACT, 2001 [cit. 2018-02-28], s. 37. Dostupné z:

http://www.garrethardinsociety.org/articles_pdf/living_on_a_lifeboat.pdf

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 47

moment. Hodnotí Ehrlicha jako člověka, který uvědoměle prosazuje dobro s ohledem na celou civilizaci, a to i přesto, že jeho názory se mohou zdát jako nemorální a jeho závěry jsou pesimistické.²⁰⁰

Populační růst je podle Ehrlicha vzhledem k evoluci pochopitelný. Lidé v sobě mají zakódovanou potřebu zajistit pokračování rodu, plodili proto po generace více dětí. Nyní se situace změnila (děti mají mnohem vyšší šanci na přežití než dříve, více dětí rodině nezajišťuje kvalitnější život atd.), ale jedinci se na ni ještě nestačili adaptovat.²⁰¹ Problém populačního růstu však nezasahuje všechny státy v takové míře, týká se především rozvojových zemí. Ehrlich se domníval, že vyspělé státy musí z morálního hlediska v tomto ohledu pomoci rozvojovým státům dosáhnout vyspělosti. Zdůrazňoval, že za každým globálním problémem, který známe z vědeckého hlediska, stojí skuteční lidé, jež jsou těmito problémy sužováni.²⁰²

Taková pomoc ale musí být účinná. Odmítal tzv. zelenou revoluci, kdy jsou lidem poskytovány extrémně odolné druhy potravin a pesticidy, které mají za úkol maximalizovat výnosy půdy. Ehrlich sám pozoroval účinky geneticky modifikovaných potravin a používání pesticidů. Uvědomil si, že nepatrná změna ekosystému může mít dalekosáhlé dopady na životní prostředí, mnohem větší než změny snadno viditelné.²⁰³

Ehrlich byl zastáncem neantropocentrické koncepce. Kritizoval, že pro mnoho lidí (v tomto tvrzení míří především na Američany) znamená ochrana přírody bezpečnost lidstva, ale není to ochrana pro přírodu o sobě. Lidé jsou k ochraně apatičtí a Robertson se domnívá, že to je jedním z důvodů, proč je Ehrlich v „Populační bombě“ tak radikální.²⁰⁴

Ehrlich odmítá zdánlivě snadná řešení problému, jako je například antikoncepce. Antikoncepce slouží pro plánování rodičovství, je tedy založená na libovůli jedince a neznamena, že se většina lidí rozhodne děti nemít vůbec. Technooptimismus podle něj také není racionálním přístupem. Technooptimisté jsou podle něj naivní, když se domnívají, že problém vyřeší technologický pokrok a možnost zúrodnování další půdy. Žádná další úrodná půda podle Ehrlicha není kromě tropů (a nereálných možností jako je pěstování na moři) dostupná. Kromě toho další zabírání půdy problém neřeší, ale naopak ho rozšiřuje. Současný

---

²⁰⁰ ROBERTSON, Thomas. *The Malthusian moment: Global Population Growth and the Birth of American Environmentalism*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2012. ISBN 978-0-8135-5272-9, s. 142

²⁰¹ Tamtéž, s. 141

²⁰² Tamtéž, s.

²⁰³ Tamtéž, s. 143–144

²⁰⁴ Tamtéž

svět trpí podle Ehrlicha právě v minulosti rozšířenými technologiemi. Nevylučuje, že by technooptimismus mohl v určitých oblastech pomoci, ale v oblastech jako je například Indie, navrhuje radikální řešení problému.²⁰⁵

Metody, které navrhuje, jsou nejen velmi radikální, ale ačkoli je sám Ehrlich hodnotí jako racionální, některé z nich jsou i nemorální. Jednou z podle mě morálních a proveditelných metod je přehodnocení systému. Ehrlich navrhuje přehodnotit náboženství (chce oddělit sex od reprodukce), nebo změnit ekonomický systém, který vidí větší populaci jako přínos, neboť každý člověk je zákazník. Další možností je změna politického systému, kde budou zákony reprodukci omezovat tím, že každé dítě bude zdaněno a budou daněny také potřeby pro děti. Vláda může reprodukci také omezit tím, že umožní každé ženě potrat a zavede do škol povinnou sexuální výchovu. Tato opatření se jeví jako rozumná a proveditelná. Ehrlich však navrhoval i několik dalších možných řešení, se kterými už by souhlasil jen málokdo. Například by prý Spojené státy neměly poskytovat potravinovou pomoc přelidněným zemím, nebo schvaloval návrh indického ministra, který navrhnul, aby se přelidnění řešilo sterilizací každého indického muže, který má více než tři děti, a říkal, že americká vláda měla tento krok podpořit.²⁰⁶

Samozřejmě, že Ehrlichovy názory vzbudily jisté obavy. Je morální vůbec hovořit o takových praktikách v demokratickém světě? Mnoho lidí za radikálnost „Populační bombu“ odsoudilo. Pokud se předpovědi OSN nenaplní a populace poroste dál i po roce 2050, bude možná nutné přehlédnout morální aspekt a s nějakým řešením populační kontroly přijít. Je snadné odsoudit radikální názor, ale těžké přijít se skutečným řešením.

---

²⁰⁵ Tamtéž, s. 144–146

²⁰⁶ Tamtéž, s. 147–149

EKONOMICKO-POLITICKÝ ASPEKT UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

„Aspekty globalizace, které v minulosti svět spojovaly, jej v současnosti mohou zničit.“²⁰⁷

(Gregg Braden, Bod obratu)

Koncept udržitelného rozvoje má význam především v aplikování hlavních principů udržitelnosti. Vladimír Jeníček ve své studii uvádí čtyři základní dimenze trvale udržitelného rozvoje, a sice ekonomickou, lidskou, ekologickou a technologickou.²⁰⁸ Vzájemně by měly být v harmonii, ale udržet ji, se příliš nedaří. Ekonomická stránka má v udržitelném rozvoji snad tu nejdůležitější roli. Například dokument „ČR 2030“, o kterém jsem se zmínila v 1. části této práce, v základě podpírá naplnění strategie udržitelnosti přesouváním investic a umožněním dotací²⁰⁹ (*„Do roku 2030 je třeba tyto trendy zvrátit a dosáhnout postupného zlepšování současného stavu. K tomu lze využít synergie mezi zvyšováním úrodnosti půdy, zachycováním a ukládáním uhlíku z atmosféry v půdě ve formě organické hmoty a zadržováním vody v krajině. Vhodně nastavené podmínky hospodaření v krajině, na jejichž splnění bude vázáno také poskytování dotací, mohou zajistit obnovu ekosystémových služeb.“²¹⁰*).

Pokud ekonomická stránka zcela převýší nad dalšími dimenzemi, může bránit naplňovat snahy o udržitelný rozvoj. Například Tomáš Břicháček, který publikuje pod Institutem Václava Klause, zásadně nesouhlasí s koncepty udržitelného rozvoje, protože je vnímá jako ohrožení hospodářského růstu. Ve své knize *UNIE: blízka i vzdálená* píše: *„Unijní snahy o potírání plýtvání potravinami by měly zaujmout ve více směrech. Předně, opět jde o prvotřídní příklad převýchovných choutek. Nelze nechat lidi, aby si rozhodovali o tom, kolik jídla a jaké si za vydělané peníze koupí. (...) Zadruhé, Brusel se opět cítí plně povolán do této problematiky mluvit, navzdory nezřetelné kompetenci a přes tolik vyzývavou subsidiaritu. Zatřetí je tu pozoruhodný rozpor s halasně deklarovaným cílem hospodářského růstu a zaměstnanosti. Není snad spotřeba tahounem obojího? Neškodí snad ten, kdo plýtvá, jen*

---

²⁰⁷ BRADEN, Gregg: *Bod obratu*. 1. vyd., Praha: Metafora, spol. s r.o., 2015. ISBN 978-80-7359-409-1, s. 85

²⁰⁸ JENÍČEK, Vladimír: *Ekologická politika Evropské unie a trvale udržitelný rozvoj*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2001. ISBN 80-245-0203-8, s. 35 – 38

²⁰⁹ *Strategický rámec: Česká republika 2030*. Úřad vlády České republiky, Odbor pro udržitelný rozvoj. Praha: Polygrafie Úřadu vlády České republiky, 2017. ISBN 978-80-7440-188-6. Dostupné z: www.cr2030.cz

²¹⁰ Tamtéž, s. 12

vlastní peněženice, zatímco společnost na něm vydělává?“²¹¹ Podobně se Břicháček dívá i na snahy o lepší životosprávu, na prosazování zdravé stravy a fyzické aktivity, nebo na regulaci tabákových výrobků. Říká, že ze strany Evropské unie evidentně jde o ničení snah o hospodářský růst. Myslím si, že Břicháčkovu hodnocení je poněkud extrémní, protože vůbec nezohledňuje další dimenze udržitelného rozvoje, o kterých píše Jeníček. Zdá se, že ale obecně je naše společnost na ekonomickou stránku zaměřena více a že se jí to stává přirozené.

Organizace WWF (Světový fond na ochranu přírody) formulovala čtyři body sloužící jako pravidla pro zodpovědný přístup k Zemi:

1. „*Nekonzumuj, co je určeno k setbě, chceš-li mít napřesrok úrodu.*
2. *Neporážej a neprodávej ze svého stáda plodné ovce, chceš-li mít příští rok jehňata.*
3. *Nemůžeš mít větší stádo, než jsi schopen uživit.*
4. *Nenič a neznečišťuj Zemi, na níž závisí pěstování tvého obilí a dobytka.*“²¹²

Důvodem, proč zmiňuji tato pravidla, je nejen to, že by mohla sloužit jako „Čtvero environmentálních pravidel“ pro širokou veřejnost. Zajímavý je totiž ekonomický podtext těchto pravidel. Pokud je rozebereme, s nadsázkou můžeme říci, že první pravidlo vlastně znamená: „Nemůžeme ničit ekologické prostředí, nemůžeme ničit živé organismy, protože bychom jich pak nemohli využívat.“ Druhé pravidlo převedeně říká: „V ekonomice nemůžeme myslet na krátkodobý zisk, pokud z dlouhodobého hlediska ztratíme. Stejná pravidla platí pro využívání přírody.“ Třetím pravidlem by se dalo rovněž říci: „Pokud je to v zájmu lidstva, můžeme regulovat porodnost u lidí nebo vybíjet stáda a nebrat ohledy na jedince.“ A nakonec: „Neznečišťuj Zemi, protože to tobě a tvému druhu neprospívá.“ Jistě jsou teď tato pravidla převedena do trochu extrémního jazyka. Chci tím ale poukázat na to, že nejsou sestavena v zájmu přírody, ale v zájmu člověka.²¹³

Jedním z hlavních principů stanovených pro strategii udržitelného rozvoje je rovnováha mezi jednotlivými dimenzemi třípilířového konceptu: „*Podstatou principu integrace cílů tří pilířů udržitelného rozvoje je zachování dynamické rovnováhy mezi vývojem ekonomické, sociální a environmentální dimenze udržitelného rozvoje. Jde o to, aby se jeden z pilířů*

---

²¹¹ BŘICHÁČEK, Tomáš. *Unie: blízká i vzdálená*. Praha: Institut Václava Klause, 2014. ISBN 978-80-87806-08-1. str. 133

²¹² Tamtéž NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3, s. 46 - 47

²¹³ Tamtéž, s. 47

nevyvíjel na úkor druhého či ostatních dvou.“²¹⁴ K nerovnováze například dochází, když ekonomický růst provází zvyšování zátěže na životní prostředí. Další z principů pak stanovuje, že musí být dodržována i tzv. předběžná opatrnost. Tedy, pokud hrozí, že by k takové nerovnováze mohlo dojít, měli bychom se jednání zdržet.²¹⁵

Gregg Braden si myslí, že důvodem, proč se nedaří zastavit globální problémy, je globalizace. Globalizace byla, říká Gregg Braden, prospěšná proto, aby se svět spojil, aby lidé našli pochopení pro sebe navzájem a aby ustaly konflikty na základě tohoto nepochopení. V určitých směrech bychom se ale prý měli snažit globalizaci zastavit. Globalizace může například zničit kulturní struktury (vztah zemědělců k půdě, pravidelná období setí a sklizně atd.).²¹⁶ Někteří východní autoři navíc mají pocit, že globalizace není vzájemný vztah, kdy jsou všichni lidé rovnoprávnými členy globální společnosti, ale že globalizace je západní kultura a ekonomika nucená ostatním lidem. Například John Naisbitt, čínský autor, popisuje, jak západní svět ovlivňuje kulturu východu, nařizuje světu vlastní ekonomiku, politiku, kulturu, ale také náboženství a kapitalistické ideologie.²¹⁷ „*Jejich*²¹⁸ *politika, ekonomika a kulturní vlivy se několik posledních století šířili, zaplavujíc lokální kultury, do většiny kontinentů. Západní oblékání, západní hudba, západní obchodní praktiky, vynálezy a inovace se šíří do zbytku světa. Této únavné době vládla západní sebestřednost a nadřazenost ostatním částem světa. (...) Doufáme, že tato éra nyní končí.*“²¹⁹ Jak se mohou státy na východě chtít podílet na strategiích OSN pro udržitelný rozvoj, pokud mají pocit, že je západní kultura využívá?

Osobně si myslím, že ačkoli se východní země mohou cítit využívány, vzhledem k přesouvání průmyslu (zadávání výroby) do Číny zřejmě i oprávněně, Naisbitt popisuje průmysl Evropy a USA jako strategický systém zaplavování východu, ale já se domnívám, že tento proces je daleko méně korigovaný, než jak ho Naisbitt líčí. Celá ekonomická a ekologická krize jsou podle mě důsledky procesů, které primárně směřovaly jiným směrem.

---

²¹⁴ CZESANÝ, Slavoj a Zdenka JOHNSON. *Ekonomický cyklus, hospodářská politika a bohatství zemí*. V Praze: Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica, 2012. Odborná kniha s vědeckou redakcí. ISBN 978-80-245-1863-3, s. 208

²¹⁵ Tamtéž, s. 208 – 209

²¹⁶ Tamtéž, s. 171

²¹⁷ NAISBITT, John a Doris NAISBITT. *Global game change: how the global Southern belt will reshape our world*. Naisbitt China Institute, 2016.

²¹⁸ Myšleno politika Evropy a USA

²¹⁹ NAISBITT, John a Doris NAISBITT. *Global game change: how the global Southern belt will reshape our world*. Naisbitt China Institute, 2016, s. xi

„Jedním z důsledků globalizace je, že se dělíme o všechno, tedy i o těžkosti způsobené nefungující ekonomikou.“²²⁰ říká Braden. Skutečně tak rozsáhlé ekonomické a jiné krize a jejich následky jsou možné pouze v globální ekonomice. Je tomu tak proto, že lokální průmysl uspokojuje pouze potřebu místních a místní ví, co prospívá jejich životnímu prostředí. Když se však lokální průmysl stane součástí velké korporace, není prostor pro uspokojování lokálních potřeb, ale činí se pouze obecné kroky a uspokojuje pouze obecná poptávka. Pokud pak přesuneme výrobu do globalizovaného světa, přestane být poptávka uspokojována, dochází k rozsáhlému ničení životního prostředí a následné katastrofě. Tyto systémy neřídí vlády, a tak není regulátor, který by mohl takové kroky zastavit.²²¹

Vandana Shiva, nositelka alternativní Nobelovy ceny za mír, napsala v roce 2005 knihu *Demokracie Země: Spravedlnost, udržitelnost a mír*²²². Podobně jako Braden i Shiva se domnívá, že globální problémy pramení v poškozování lokálního rozvoje. *Demokracie Země* je stížností na konzumní způsob života a soukromé vlastnictví. Shiva vystupuje proti tzv. „vlastnické společnosti“, což je společnost, kde vládne chamtivost a sobectví, společnost, která je ovládaná silou trhu, nikoli svými pravidly. Taková společnost podle ní není udržitelná a není svobodná.

Autorka kritizuje především ekonomiku volného trhu. Ta upřednostňuje krátkodobý zisk nad dlouhodobou strategií udržitelnosti a hodnotami přírody. Rozvoj v ekonomice volného trhu není brán jako šíření blaha pro všechny, ale jako zvyšování produkce. Shiva požaduje, aby byla planeta Země vnímána jako veřejný prostor. Říká, že Země není globální supermarket, kde se dá „zboží“²²³, na které byly vynaloženy velké náklady (ekonomické, ekologické a společenské), prodávat za nízkou cenu. Ekonomika volného trhu podle ní není cestou za dostatkem pro všechny, ale cestou k rozdělení společnosti na extrémně chudé a extrémně bohaté, přičemž počet chudých se zvyšuje.²²⁴ „*Namísto kultury hojnosti generuje ziskem poháněná globalizace vyloučené kultury, vyvlastňování a nedostatek. (...) Globalizační transformace všech tvorů a zdrojů na komodity okrádá nejrůznější druhy a lidi o jejich právoplatný podíl na ekologickém, kulturním, ekonomickém a politickém*

---

²²⁰ BRADEN, Gregg: *Bod obratu*. 1. vyd., Praha: Metafora, spol. s r.o., 2015. ISBN 978-80-7359-409-1, s. 106

²²¹ Tamtéž, s. 166

²²² SHIVA, Vandana. *Demokracie Země: spravedlnost, udržitelnost a mír*. Přeložil Jana ODEHNALOVÁ. V Olomouci: Broken Books, 2016. ISBN 978-80-906307-0-3.

²²³ „Zbožím“ Shiva myslí dostupné surovinové zdroje.

²²⁴ SHIVA, Vandana. *Demokracie Země: spravedlnost, udržitelnost a mír*. Přeložil Jana ODEHNALOVÁ. V Olomouci: Broken Books, 2016. ISBN 978-80-906307-0-3., s. 17

prostoru.²²⁵ Otevřený trh dává korporátním společnostem příležitost nepřiměřeně akumulovat kapitál, což v důsledku znamená nepřiměřené obohacování jednotlivců na úkor druhých lidí, ale také na úkor mimolidských bytostí a přírody obecně. „*Ve výsledku se ze společnosti nestávají otevřené společnosti. Korporátní globalizace vytváří diktaturu nad potravinami a vodou, nad nezákladnějšími aspekty našeho života.*“²²⁶ Demokracie „vlastnické společnosti“ tak podle ní znamená vládu jednotlivců nad zbytkem planety, čímž se druzí stávají závislími na těchto jedincích, a to je při globálním problému s vodou, půdou nebo potravinami otázka přežití.

Shiva rovněž kritizuje tzv. „vlastnictví všeho“, čímž označuje privatizaci zdrojů, které by měly být všech. Pokud člověk ovládá půdu, vodu, rostliny, zvířata, buňky, geny atd., ztrácí potom tyto formy života svoji hodnotu a svoji přírodní podstatu.²²⁷ „*Rétorika „vlastnické společnosti“ v sobě skrývá filozofii zaměřenou proti životu, která vypadá tak, že se sice navenek proklamují hesla obhajující život, ale v podstatě jde o touhu vlastnit, ovládat a mít monopol na všechny dary země.*“²²⁸ Nejvyšším prvkem demokracie je podle Shivy veřejný prostor, proto by přírodní zdroje neměly být privatizovány. Shiva tento problém převádí i na intersociální problémy, které jsou podle ní způsobeny právě „vlastnictvím všeho“. Člověk ztrácí půdu (a další přírodní zdroje) a s ní i kulturní a ekonomické jistoty. Ve filozofii hlubinné ekologie můžeme říci, že tím ztrácí podstatu svého já.²²⁹

Proto prý musíme tento systém změnit. Měnit politické strany je však zbytečné. „*Ekonomickou politiku v korporátní globalizaci nezmění volby. Ve volbách se jen vystřídají strany a hlavy států. Skutečnou hlavou státu jsou globální korporace, jejichž zájmy se kladou nad zájmy občanů, jejichž práva se kladou nad práva lidí a dalších tvorů a jejichž zisky představují nejvyšší hodnotu.*“²³⁰ Autorka se domnívá, že nezáleží na tom, která strana právě vládne, protože i když změním vládnoucí stranu, neměníme celý systém, který ovládá ekonomická politika (korporátní společnosti). Od tohoto systému se musíme oddělit a tvořit vlastní „novou demokracii“, kterou myslí rozvoj zdola.²³¹ Naším cílem je tak odpoutat se od „vlastnické společnosti“ (jinými slovy nepodporovat kapitalismus) a získat zpět veřejný

---

²²⁵ Tamtéž

²²⁶ Tamtéž, s. 102

²²⁷ Tamtéž, s. 18

²²⁸ Tamtéž, s. 18

²²⁹ Tamtéž

²³⁰ Tamtéž, s. 104

²³¹ Tamtéž, s. 102–103

prostor a veřejné zdroje, alespoň na lokální úrovni, a díky tomu získat zpět i své kulturní hodnoty a vlastní identitu.²³²

Podobný názor zastává i Gregg Braden. Svět by se podle něj měl transformovat. Základní hodnotou by se měla stát na místo hmotného majetku kvalita života. Toho by mělo být dosaženo tak, že přizpůsobíme organizační strukturu – místo centralizované moci (shora dolů) by měla nastoupit decentralizovaná (zdola nahoru).²³³ Braden říká, že obecné směrnice globální problémy nevyřeší. Je potřeba vyslechnout komunity a řídit se jejich potřebami a problémy. Každá komunita umí nejlépe posoudit, jaký problém sužuje právě ji, a teprve vlády by měly posoudit, které z četných problémů jsou naléhavější. Tím je možné obsáhnout problémy široké oblasti (u centralizované moci se problémy řeší jednotlivě, což je neefektivní). Lidé si díky rozvoji zdola uvědomují, že na těchto problémech nesou svůj podíl, což se odráží na jejich účasti ve snaze problémy odstraňovat, ale také nevytvářet. Kromě toho lidé se na zlepšování aktuálního vývoje podílí rádi, protože se cítí opět zahrnuti do rozhodování o jejich budoucnosti.²³⁴

Souhlasím s autory, že globální problémy souvisí s ničením lokálních struktur. Malá průmyslová společnost, která využívá životní prostředí a mírně jej poškozuje, dokáže konkrétnímu problému snáze zamezit než nadnárodní korporace, která způsobuje četné problémy na životním prostředí v různých oblastech a musela by diagnostikovat každý problém zvlášť. Kromě toho lokální průmyslové společnosti nesou za znečišťování přímou odpovědnost, proto se také k těmto otázkám staví lépe než nadnárodní společnosti, které mohou svoji odpovědnost rozložit nebo převádět na jiné osoby. Rozvoj zdola také pomáhá řešit intersociální problémy, jako je nezaměstnanost v rozvojových zemích, potažmo chudoba. Je ale otázkou, zda je ničení lokálního rozvoje (např. vykupování pozemků od místních zemědělců, následná nezaměstnanost atd.) důsledkem špatného systému. Dále se pokusím dokázat, že spíše záleží na lidech, kteří se na systému podílejí, než na systému samotném. Stále existuje mnoho domácností, které přestože mají možnosti, jak přispět na své úrovni k udržitelnosti, nevyužívají je. Zbytečně nakupují balené produkty, netřídí odpady a tím znemožňují oběh surovin, upřednostňují pohodlí před ohleduplností k životnímu prostředí. Možná by se to změnilo, kdyby měli možnost podílet se na zlepšování situace kolem sebe. Nejen zahraniční autoři, jako je Shiva nebo Braden, ale také autoři z našeho prostředí se

---

²³² Tamtéž, s. 20

²³³ BRADEN, Gregg: *Bod obratu*. 1. vyd., Praha: Metafora, spol. s r.o., 2015. ISBN 978-80-7359-409-1, s. 207

²³⁴ Tamtéž, s. 210–215

domnívají, že právě apel na lokální udržitelný rozvoj by mohl být východiskem ze současné situace. Václav Cílek říká: „*Ne vždy chráníme tu krajinu, která nám přináší užitek, ale téměř vždy jsme citliví ke krajině, kde se cítíme doma a kterou máme rádi. Kulturní antropologové znají celou řadu způsobů, jak dosáhnout onoho pocitu domova – patří mezi ně vytvoření optického a duchovního středu teritoria, vymezení jeho hranic, pojmenování krajiny pomístními názvy a polidštění krajiny pomocí příběhů a pověstí vážících se k určitému místu.*“²³⁵ Rovněž nejcitelněji reagujeme na poškození právě krajiny, kterou dobře známe. Cílek se domnívá, že pokud budeme s krajinou lokálně hospodařit tak, že budeme využívat znalostí, které mají místní obyvatelé a nejlépe přenecháme péči o krajinu právě jim, dokážeme krajinu rekultivovat a přenecháme budoucím generacím krajinu s vlastní hodnotou. Pak o nás bude moct být řečeno: „*Zničili jednu krásnou krajinu, ale na jejím místě vytvořili jinou krásnou krajinu.*“²³⁶

Foster a Magdoff, zastánci demokratického socialismu, si myslí, že jedinou záchranou pro současný svět je změnit celý systém shora. Globální problémy jsou podle nich způsobeny ekonomickou expanzí světového rozsahu, kterou způsobuje kapitalismus. Autoři hodnotí kapitalismus podobně jako Shiva. Vnímají jej jako systém bez duše, který odmoralizoval přírodu. Pokud přepočítáváme bohatství Země peněžní hodnotou, jak můžeme dosáhnout toho, abychom jí chránili?²³⁷ Kapitalismus je podle nich nejde v dlouhodobém horizontu dohromady s udržitelným rozvojem, protože má jediný cíl, a to maximalizovat zisk. Snaží se převést každou věc na Zemi na prodejní komoditu a akumuluje bohatství frekvenčně rostoucí křivkou. Kapitalismus je podle nich anarchický, nestrukturovaný a neplánovaný. Přirovnávají ho k unášenému člunu a s ohledem na udržitelnost dokonce k neovladatelnému vlaku. První hrozbou, kterou tento „rozjetý vlak“ způsobuje je neudržitelný populační růst, který může být podle autorů zastaven pouze populační kontrolou a regulací. Souhlasí s podobnými řešeními, jaké navrhuje Paul Ehrlich, ale myslí si, že k nim nebude přikročeno, protože se podle nich vylučují s kapitalistickými tržními principy.²³⁸ „*Kapitalistická ekonomika musí konstantně růst*“²³⁹, říkají autoři. Dokud bude kapitalismus správně fungovat, poroste kapitál a přímou úměrou porostou také globální problémy.²⁴⁰ Když se v kapitalismu snažíme o udržitelnost,

---

²³⁵ CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2002. ISBN 80-865-6929-2., Paměť a citová hodnota krajiny

²³⁶ CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2002. ISBN 80-865-6929-2., Ztráta geodiverzity

²³⁷ MAGDOFF, Fred a John Bellamy. FOSTER. *What every environmentalist needs to know about capitalism*. New York: Monthly Review Press, 2011. ISBN 978-158-3672-426, s. 95–96

²³⁸ Tamtéž, s. 39-41

²³⁹ Tamtéž, s. 41

²⁴⁰ Tamtéž

neřekneme lidem, aby přestali žít konzumním způsobem života, aby přestali nakupovat. Řekneme jim, že mají nakupovat ekologické věci, že je mají recyklovat atd. Konzumenti jsou nadále přesvědčováni, že bez těchto věcí nebudou mít kvalitní život. Celá koncepce udržitelnosti je pak špatně vystavěná (měla by se zaměřit na střídmost a ne na akumulaci) a nikdy nebude funkční.²⁴¹

Magdoff a Foster zdůrazňují hlavní rozdíl mezi státem a tržní ekonomikou: „*Stát reprezentuje doménu politického jednání, ve kterém je demokracie – pravidla lidí, tvořená lidmi a pro lidi – teoreticky možná. Naproti tomu, trh v kapitalismu reprezentuje pravidla kapitalismu, tvořená kapitalismem a pro kapitalismus.*“²⁴² Autoři tedy tvrdí, že ačkoliv se stát může snažit o udržitelný rozvoj shora pomocí implementačních plánů apod., kapitalismus mu tyto snahy maří právě ekonomickou strategií nepřetržitého a nepřiměřeného růstu.

Domnívám se, že stejně jako mají Garrett Hardin nebo Paul Ehrlich mnoho odpůrců, neboť sahají k radikálním odpovědím, také John Bellamy Foster se dotýká tématu, s nímž se většina společnosti nechce potýkat. I když autoři navrhuji řešení, se kterým nemusíme souhlasit, vystihují palčivý problém společnosti. Kapitalismus se skutečně nejeví jako vhodný systém pro pěstování udržitelného rozvoje. Na druhou stranu koncepce udržitelného rozvoje vznikla právě v kapitalismu a nyní se jí daří také díky kapitalistickým principům a módní vlny, které kapitalismus záměrně vyvolává, sebou nenesou pouze ekologické výrobky, ale také hnutí jako jsou minimalisté nebo zastánci zero waste. Bylo by tedy řešením, jak omezit negativní dopady kapitalismu, vytvořit z vlastnické společnosti rozvojem zdola společnost, která stojí na „moudrosti rolnických rodin“, tak jako to chtějí Braden a Shiva? Nad'a Johanisová, která je odpůrkyní levicových směrů, ve své knize dokazuje, že i v kapitalismu mají lidé dostatek příležitostí k naplňování udržitelného rozvoje.

Základem podle Johanisové je, abychom do vzorce kapitalistické „ekonomické efektivity“ zařadily i jiné externality než pouhý výnos. Říká, že je nutné přehodnotit pojem „efektivnosti“ a zahrnout všechny složky, které „efektivnost“ skutečně stanovují. „*Intenzivní monokulturní farma je tak zdánlivě efektivnější než malá, protože i s minimem pracovníků vyprodukuje množství plodin. Pokud ale za vstupy dosadíme spotřebovanou energii (nafta, výroba a doprava krmiv, hnojiv a pesticidů) a za výstupy kalorickou hodnotu*

---

²⁴¹ Tamtéž, s. 102–105

²⁴² MAGDOFF, Fred a John Bellamy. FOSTER. *What every environmentalist needs to know about capitalism.* New York: Monthly Review Press, 2011. ISBN 978-158-3672-426, s. 99

vyprodukovaných potravin, uvidíme poněkud jiný obrázek. (...) Za energeticky neefektivní můžeme ostatně označit celý systém naší výroby a spotřeby, závislý na velkých centralizovaných zdrojích a hypertrofovaných distribučních sítích.²⁴³ Pokud bychom se na kapitalismus dívali takovým úhlem pohledu, bylo by lokální hospodářství přirozeným východiskem problému.

Johanisová vysvětluje, proč nefunguje kapitalistický model, tak jak má, na příkladu klasických ekonomických teorií. Známy příklad „špendlíkárny“ Adama Smithe, který říká, že díky specializaci můžeme navýšit množství vyrobených špendlíků (místo 20 špendlíků, které by vyrobil sám, jich v manuální výrobě průměrně vyrobí 4800), obohacuje o další faktory, jako je kvalita života, tvůrčí schopnosti nebo smysluplná práce. A Ricardovu „přirozenou výhodu národů“ (pokud má Francie výhodu ve víně a Anglie ve výrobě sukna, měli by spolu obchodovat) neporovnává pouze s Dalyho „přesunováním kapitálu“ (kapitál se přesunuje mezi státy a ovlivňuje např. zaměstnanost), ale zahrnuje i takové aspekty jako jsou bioregionální výhody.²⁴⁴

Pokud přijmeme předpoklad, že je do kapitalistického modelu potřeba zahrnout i další faktory než jen čisté výnosy, a přejdeme-li díky tomu na lokalizaci, která je z tohoto pohledu nevýhodnější, automaticky se začne „rozplétat řetězec“ globálních problémů: 1. Lokální rozvoj vytváří diverzitu podniků, takže se na sebe mohou napojit. Díky tomu se člověk může realizovat v odvětví, pro které má nejlepší předpoklady, lidé jsou zaměstnaní, čímž se předchází vzniku intersociálních problémů. 2. Díky malému měřítku je možné využívat i lokální zdroje, které nejsou zahrnovány kvůli neefektivitě jejich čerpání, do statistik světových zdrojů. Můžeme tím omezit surovinový a energetický problém. 3. Z lokálního rozvoje plynou přirozeně další výhody, jako je snížení nákladů na dopravu, minimalizace vzniklého odpadu a další výhody, které mají pozitivní vliv na životní prostředí.²⁴⁵

Autorka kromě pojmu efektivnosti rozšiřuje i pojem „zisku“. Vychází z předpokladu, že „bohatý“ člověk není pouze pokud má peníze. V určitém smyslu je člověk „bohatý“, pokud žije ve zdravém životním prostředí, nechybí mu seberealizace, láska atd. Nově se proto v ekonomice používá pojem „trojí zisk“, který zahrnuje zisk ekonomický, ekologický a

---

²⁴³ JOHANISOVÁ, Naďa. *Kde peníze jsou služebník, nikoliv pánem: Výpravy za ekonomikou přátelskou přírodě a člověku*. Volary: Nakladatelství Stehlík, 2008. Jiná ekonomie. ISBN 978-80-86913-05-3.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 42 – 45

²⁴⁵ Tamtéž, s. 55

sociální (sociálním ziskem se rozumí například umožnění zaměstnání lidí v malých obcích). Johanisová dává příklad české farmy Hucul. Ta začala podnikat se vzácným koňským plemenem. Chov koní ale pro farmu ve skutečnosti představuje ztrátu (roční náklad je 35 000,- Kč, ale prodej koně činí pouhých 40 000,- Kč). Aby farma mohla fungovat, provozuje další aktivity. Koně třeba spásají chráněné území národního parku, díky čemuž je farma přínosem pro životní prostředí. Na stejném principu pak funguje anglická firma WyeCycle, která pracuje s rozříděným odpadem. Nejen, že je prospěšná životnímu prostředí, ale navíc podporuje lokální zaměstnanost.²⁴⁶ Tím, že tyto společnosti podporují tzv. „pozitivní externalitu“, dokazují, že i v kapitalismu je možné tvořit udržitelný rozvoj.

Ačkoli je složité posoudit, v jakém politickém systému by se udržitelnému rozvoji dařilo nejlépe, právě lokální péče o krajinu vykonávaná člověkem, který je bytostně spjat s touto krajinou, je dle mého názoru nejlepší cestou. Vlády by měly podporovat projekty, které rozvíjí kladný vztah nejen k místnímu území, ale například také k lokálním prodejům. Rodalský institut experimentálního zemědělství vytvořil koncepci „regenerativního organického zemědělství“²⁴⁷, která funguje právě na bázi dobré znalosti půdy a okolní krajiny. Pomáhá americkým farmářům obnovit (v některých případech nově zavést) vazby k jejich půdě. Právě takové projekty mohou být naší nadějí. Zásadní je uvědomit si, že do hodnocení musíme zahrnout všechny aspekty (ekonomický, sociální a ekologický) a nemůže se na problém dívat pouze jednostranným pohledem, jako to mnozí lidé činí.

---

²⁴⁶ Tamtéž, s. 88 - 89

²⁴⁷ *Regenerative Organic Agriculture and Climate Change* [online]. Rodale Institute, 2012 [cit. 2018-03-30]. Dostupné z: <https://rodaleinstitute.org/assets/WhitePaper.pdf>

ZÁVĚR

Nacházíme se v bodu obratu. Současné globální krize nás vybízejí ke změně myšlení, k tomu, abychom přehodnotili naše priority. Žijeme v „lineárním systému“. Těžba, výroba, distribuce, spotřeba a nakonec likvidace jsou navrženy jednosměrně. Problém je, že současně žijeme na planetě s omezenými zdroji. Globalizace umožnila, že výrobní proces jedné věci může fungovat na několika kontinentech. Nejde však o specializovanou výrobu, kde hlavní roli hraje znalost výrobního postupu, ale o dobře promyšlený postup s cílem ušetřit na každé části výroby. Pokud se chceme globálním krizím bránit, potřebujeme se přesunout od „lineárního systému“ ke koloběhu surovin. Potřebujeme recyklovat maximální množství již vytěžených surovin a nevytvářet, pokud možno, výrobky nerecyklovatelné. Dále je nutné postupně přecházet na obnovitelné zdroje energií, a to v co nejrychlejším možném čase. Ne však na úkor nedostatečného plánování, neboť to je jediná možná prevence vymírání druhů.

V současné době umíme využívat nespočet technologií, které nám umožňují měnit současný lidský rozvoj v udržitelný. Známe způsoby efektivního, přesto ohleduplného zemědělství (např. regenerativní organické zemědělství), syntetické látky dokážeme nahradit tzv. „green chemistry“. Přestože jsou tyto postupy užitečné, není to jediná změna, kterou bychom měli zvládnout. Měli bychom změnit ekonomiku ze spotřební na udržitelnou, která myslí nejen na zisk, ale také na životní podmínky lidí a je ohleduplná také k dalším bytostem a přírodě. Ve čtvrté části jsem se snažila ukázat, že záleží především na vlastní iniciativě lidí a že přeměnu ekonomiky by mohl přinést rozvoj zdola.

Filozofie životního prostředí by mohla přispět k formování názorů lidí na udržitelný rozvoj, především k uvědomování si hodnoty přírody. Ve třetí části této práce jsem se pokusila nastínit koncepce, které k tomu přispívají. Například argument vlastní hodnoty může dát udržitelnému rozvoji novou dimenzi ve smyslu rozšíření empatie na mimolidské druhy. Nechráníme přírodní hodnoty pouze kvůli sobě a budoucím generacím, tak jak o udržitelném rozvoji hovoří definice uvedené v první části. Chráníme je taky pro hodnoty přírody samy o sobě a pro sebe.²⁴⁸

---

²⁴⁸ SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: Proč brát morální ohledy na přírodu?*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 987-80-87378-80-9, str. 69 – 71

Lovelockova teorie Gaia²⁴⁹ pracuje se zajímavou premisou, a sice že planeta Země a vše, co na ní existuje, je jedním super-organismem. Lovelock si myslí, že průmysl Gaie neškodí, a to ani pokud jde o takové společnosti jako například Shell. S Lovelockem v tomto nesouhlasím. Nesouhlasím ani s jeho rezignací vůči ochraně životního prostředí, která připomíná etiku záchranného člunu. Právě tím, že Lovelock na ochranu rezignuje, zřídá se odpovědnosti jako se jí zřídáme v etice záchranného člunu, kde necháváme druhé státy jejich osudu.²⁵⁰ Domnívám se, že je třeba nevzdávat se snahy o ochranu přírody ani pokud zastáváme pesimistické názory na vývoj globálních problémů, jaké například přednesl Ehrlich. Jak teorie Gaia, tak etika záchranného člunu však přináší zajímavý pohled na etiku životního prostředí, otevírají pole diskuze a jsou proto přínosné i pro koncepci udržitelného rozvoje.

Ve třetí části jsem se také věnovala hlubinné ekologii, která se snaží vyvolat přehodnocení našeho myšlení. Hlubinná ekologie odmítá ekonomické smýšlení a staví se do opozice proti antropocentrismu. Součástí změny myšlení má být rozvíjení lásky k přírodě, což hlubinní ekologové nazývají „pěstováním ekologického vědomí“. Koncepce je v některých ohledech možná až příliš radikální, neboť ekonomickou stránku života není možné jednoduše odmítat. V jiných ohledech, především na individuální úrovni, nabízí možnost osobního rozvoje, pro někoho možná i bytostné naplnění, pokud se mu podaří identifikovat se s divokou přírodou.²⁵¹

Nakonec jsem porovnávala antropocentrismus a biocentrismus. Antropocentrismus člověka staví v etice životního prostředí do centra zájmu. To, jak budeme přírodu chránit závisí na lidských potřebách. Biocentrismus naopak staví do centra zájmu ochranu přírody. Přestože se oba směry jeví jako kontradiktorické, mají některá východiska stejná. Například v obou směrech zastává člověk v ochraně přírody zásadní roli, neboť je to v rámci biocentrismu paradoxně on, kdo požívá důvěru ve schopnosti ochránce ekosystému či jednotlivých druhů. Oba směry také vidí ochranu přírody jako nutnost. Antropocentrismus bývá někdy z etického pohledu hodnocen negativně, je ale důležité zmínit, že záleží na tom, jaký antropocentrismus hodnotíme, protože ve své „slabé“ podobě může být stejně užitečný jako biocentrismus.²⁵² Slabý antropocentrismus se navíc zdá v rámci současných možností

---

²⁴⁹ LOVELOCK, James. *Gaia: nový pohled na život na Zemi*. Abies, 1993. ISBN 80-88699-03-7

²⁵⁰ HARDIN, Garrett. *Living on a Lifeboat* [online]. garretthardinsociety.org: THE SOCIAL CONTRACT, 2001 [cit. 2018-02-28], s. 37. Dostupné z:

http://www.garretthardinsociety.org/articles_pdf/living_on_a_lifeboat.pdf

²⁵¹ DEVALL, Bill a George SESSIONS. *Hlboká ekológia*. Tulčík: Abies, c1997. ISBN 80-886-9912-6

²⁵² KOLÁŘSKÝ, Rudolf. *Filosofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filosofia, 2011. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-361-2., s. 111

politické kultury jako reálný program pro vztah člověka a přírody, v němž se připomíná důležitost zájmu obou stran.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Naše společná budoucnost: Světová komise pro životní prostředí a rozvoj. z anglického originálu přeložil Pavel Korčák. 1. vyd. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-85368-07-2.

CZESANÝ, Slavoj a Zdenka JOHNSON. *Ekonomický cyklus, hospodářská politika a bohatství zemí.* V Praze: Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica, 2012. Odborná kniha s vědeckou redakcí. ISBN 978-80-245-1863-3.

MOLDAN, Bedřich. *(Ne)udržitelný rozvoj: ekologie - hrozba i naděje.* 2. vyd. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0769-7.

NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj.* 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9.

NOVÁČEK, Pavel, Peter MEDERLY a Mikuláš HUBA. *Ohrožená planeta na prahu 21. století.* 2. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7859-3.

JENÍČEK, Vladimír: *Ekologická politika Evropské unie a trvale udržitelný rozvoj.* Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2001. ISBN 80-245-0203-8.

JENÍČEK, Vladimír a Jaroslav FOLTÝN. *Globální problémy a světová ekonomika.* Praha: C.H. Beck, 2003. Beckovy ekonomické učebnice. ISBN 80-7179-795-2.

MEADOWS, Donella H., Dennis L. MEADOWS, Jørgen RANDERS a William W. BEHRENS III. *Limits to Growth: A Report for the CLUB OF ROME'S Project on the Predicament of Mankind.* New York: Universe Books, 1972. ISBN 0-87663-165-0.

LORENZ, Konrad. *8 smrtelných hříchů.* Praha: Panorama Praha, 1990. ISBN 80-7038-212-0.

SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: Proč brát morální ohledy na přírodu?.* Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 987-80-87378-80-9.

KOLÁŘSKÝ, Rudolf. *Filosofický význam současné ekologické krize.* Praha: Filosofía, 2011. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-361-2.

DEVALL, Bill a George SESSIONS. *Hlboká ekológia.* Tulčík: Abies, c1997. ISBN 80-886-9912-6.

KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky.* 2., přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-86-9.

LOVELOCK, James. *Gaia: nový pohled na život na Zemi.* Abies, 1993. ISBN 80-88699-03-7.

ROBERTSON, Thomas. *The Malthusian moment: Global Population Growth and the Birth of American Environmentalism.* New Brunswick: Rutgers University Press, 2012. ISBN 978-0-8135-5272-9.

- CÍLEK, Václav. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2002. ISBN 80-865-6929-2.
- MAGDOFF, Fred a John Bellamy. FOSTER. *What every environmentalist needs to know about capitalism*. New York: Monthly Review Press, 2011. ISBN 978-158-3672-426.
- JOHANISOVÁ, Nad'a. *Kde peníze jsou služebním, nikoliv pánem: Výpravy za ekonomikou přátelskou přírodě a člověku*. Volary: Nakladatelství Stehlík, 2008. Jiná ekonomie. ISBN 978-80-86913-05-3.
- SHIVA, Vandana. *Demokracie Země: spravedlnost, udržitelnost a mír*. Přeložil Jana ODEHNALOVÁ. V Olomouci: Broken Books, 2016. ISBN 978-80-906307-0-3.
- CHOUINARD, Yvon a Vincent STANLEY. *Zodpovědná firma: jak podnikat tak, aby to bylo prospěšné nejen vlastníkům, ale i ostatním lidem a planetě*. Praha: PeopleComm, 2014. ISBN 978-80-87917-12-1.
- BRADEN, Gregg. *Bod obratu*. Praha: Metafora, 2015. ISBN 978-80-7359-409-1.
- FUCHS, Filip a kol. *Přelet nad hypermarketovým hnízdem*. Brno: NESEHNUTÍ, 2005. ISBN 80-903228-5-9.
- BÁRTA, Miroslav. *Makrohistorie a přerušované rovnováhy. O dynamice dějin*. In: BÁRTA, Miroslav, Martin KOVÁŘ a Otakar FOLTÝN, ed. *Povaha změny: bezpečnost, rizika a stav dnešní civilizace*. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-641-3.
- HAVEL, Milan. *Jak žít dobře, zdravě a ekologicky šetrně*. 3., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Arnika - program Toxické látky a odpady, 2015. ISBN 978-80-87651-16-2.
- BŘICHÁČEK, Tomáš. *Unie: blízká i vzdálená*. Praha: Institut Václava Klause, 2014. ISBN 978-80-87806-08-1.
- NAISBITT, John a Doris NAISBITT. *Global game change: how the global Southern belt will reshape our world*. Naisbitt China Institute, 2016.

Další zdroje:

Resort životního prostředí. [online]. Dostupné z: <www.cenia.cz>

Resort životního prostředí. [online]. Dostupné z: <<http://www1.cenia.cz>>

Envigogika. [online]. Dostupné z: <<https://www.envigogika.cuni.cz>>

OSN. [online]. Dostupné z: <<http://www.osn.cz/osn/>>

Strategický rámec Česká republika 2030. [online]. Dostupné z: <www.cr2030.cz>

The World Bank. [online]. Dostupné z: <<http://www.worldbank.org/>>

Actualitix: World atlas – Statistics by country. [online]. Dostupné z: <<https://en.actualitix.com/country/wld/population-below-poverty-line.php>>

E15: Zprávy. [online]. Dostupné z: <<http://zpravy.e15.cz>>

Worldometers. [online]. Dostupné z: <<http://www.worldometers.info/>>

Mazama science. [online]. Dostupné z: <<http://mazamascience.com/>>

Eurostat: European statistics. [online]. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/eurostat>>

Independent: News. [online]. Dostupné z: <<http://www.independent.co.uk/>>

21 století. [online]. Dostupné z: <<https://21stoleti.cz/>>

Deštné pralesy. [online]. Dostupné z: <<http://destnepralesy.wgz.cz/>>

Biosféra. [online]. Dostupné z: <<http://bio-zeme.wz.cz/3.html>>

IFPRI. [online]. Dostupné z: <www.ifpri.org>

Časopis National Geographic. [online]. Dostupné z: <<http://www.national-geographic.cz/>>

Center for Biological Diversity. [online]. Dostupné z: <<http://www.biologicaldiversity.org/>>

Ministerstvo životního prostředí. [online]. Dostupné z: <<https://www.mzp.cz/>>

O energetice. [online]. Dostupné z: <<http://oenergetice.cz/>>

NAZELENO. [online]. Dostupné z: <www.nazeleno.cz>

The Donella Meadows Project. [online]. Dostupné z: <<http://www.donellameadows.org>>

Let's be green. [online]. Dostupné z: <<http://www.letsbegreen.cz/>>

The Guinness World Records. [online]. Dostupné z: <<http://www.guinnessworldrecords.com/world-records/most-chemically-polluted-town-life-expectancy/>>

Rodale Institute. [online]. Dostupné z: <<https://rodaleinstitute.org/>>

Techmania: Eduportál. [online]. Dostupné z: <<http://edu.techmania.cz/>>

MOLDAN, Bedřich. *Světové summity o životním prostředí* [online]. [cit. 2018-01-24]. Dostupné z: http://147.213.211.222/sites/default/files/2007_4_173_177_moldan.pdf

MALTHUS, Thomas. *An Essay on the Principle of Population*. London: Printed for J. Johnson, in St. Paul's Church-Yard, 1798. s. 6 – 8 [online]. www.esp.org, 1998 [cit. 2018-02-08]. Dostupné z: <http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>

HARDIN, Garrett. *Living on a Lifeboat* [online]. garretthardinsociety.org: THE SOCIAL CONTRACT, 2001 [cit. 2018-02-28], s. 37. Dostupné z: http://www.garretthardinsociety.org/articles_pdf/living_on_a_lifeboat.pdf

Koloběh jedů [Circle of Poison] [film]. Režie MASCAGNI Evan a Shannon POST. USA, Argentina, Indie, a Mexiko, 2015